

Dragiša Popović

SIBIR

čudo bez čudesa

Beograd, 1976.

Predgovor

STAZAMA LEDENE PUSTINJE

Na pragu Sibira
Zvezde šapuću na zemlji
Ljudi nisu kao laste
Prirodne zapovesti umesto — božjih
Varoš zaustavlja reku

VIŠESPRATNA JAKUTIJA

Glavni grad »večne hladnoće«
Otvorena vrata univerziteta
Život prenet na platna
Rat protiv leda

U OBLASTI POLARNOG KRUGA

Let na početak sveta
Bela Gora, naselje za sutra
Tanjir hladnog stroganjina
Potraga za lovcima

PUT U XXI VEK

Dobro jutro, »uspavana zemljo«
Sibir na nišanu nauke
»Ne BAM, nego — bum!«
Generatori kao planine
Grad opasan naftom

ORBITA BAJKALA

Carstvo celuloze i krzna
Sibirski vremeplov
Jezero, akvarijum prirode

PREDGOVOR

Beskrajno prostranstvo Sibira oduvek se činilo, u očima radoznalih posmatrača, kao nekakav okean nedokučivih tajni rasutih tamo preko Urala. Nedovoljno obavešteni hroničari su kroz zamišljeni neprobojni oklop videli, jednovremeno, bezbroj misterioznih poduhvata i zbivanja, pokrivenih velom večnog snega i leda.

Na prvom vazdušnom koraku, sa putničkom torbom u kojoj nije bilo predubedenja — dok je veliki mlazni avion plovio za Irkutsk — beležimo istine o osvajanju džinovskog prostora. Civilizacija je odškrinula vrata sibirskih tajgi i tundri i postavila ostrva života usred »večite hladnoće«. Goropadna mehanizacija uz pomoć ljudskih mišica, svakoga dana, metar po metar, otima bogatu zemlju iz ledenog zagrljaja prirode.

Nemilosrdan kraj sveta, divlji Sibir, postaje sve pristupačniji. Udaljeni gradovi i sela većinom su mlađi od svojih stanovnika! Svake godine nova naselja traže da budu ucrtavana u geografsku kartu: danas su sela, sutra će postati varoši, a prekosutra — veliki gradovi. Svi oni su gradilišta na kojima gamižu buldožeri, škripe kranovi i dahću mašine.

Snegovi postaju užareni, led se topi, puca, otvaraju se delovi zemljine kore. Sovjetski ljudi, mladi i stari, radnici i visokokvalifikovani stručnjaci, naseljavaju ogromno tlo prepuno prijatnih i neprijatnih iznenađenja.

Današnji Sibirici znaju da se greju na zubatom suncu Severa. Negostoljubivi hektari, bez fetiša i mistike, gube sve više bitku. Sibirici rešavaju ukrštenice prirode, svaki poduhvat, posle pohoda prethodnice, istraživača, postaje odmeren, precizno proračunat i ekonomski opravdan. Ni jedan korak, uzduž i popreko, duž nepreglednog »belog okeana« nije ponesen stihijom. Glavni štab naučnika u poznatom Akademskom gradu, nedaleko od Novosibirska, kroji planove za osvajanje sibirske zemlje sa jedne i druge strane polarnog kruga. Pod krovovima raznih instituta nastaju strategije za raznovrsne pohode, one koji su otpočeli ili one koji su najavljeni u tek završenim projektima. Naučnici, naoružani podacima članova istraživačkih ekspedicija, pokazuju puteve prema skrivenim bogatstvima, kojima, ubrzo, prolazi moderna seoba naroda sa konvojima mehanizacije, i, postupno, stiže do udaljenih predela sibirskog bespuća.

Sibirici su ljudi otvorenog srca, gostoprимljivi i pristupačni, ništa ne skrivaju velom tajni, ono što su otkrili i izgradili nije zagonetka za njih ni za došljake, a ono što još nisu dokučili, predstavlja enigmę za njih i za svakog namernika. Za punih šest nedelja krstarenja po naseljenim i nenaseljenim sibirskim rejonima, niko mi nije upotrebio kliširane fraze, pokušao da prikaže kako život teče bez problema. Čuvari jelena usred tajgi, poljoprivrednici u sovhozu, radnici u fabričkim halama, naučnici u institutima, svi oni znaju da se sibirská zemlja budi, doživljava izuzetno burne mene, postaje, posle hiljadu godišta samovanja u ledenoj lјusci ogromnog carstva kamenitih planina i usamljenih bespuća sastavni deo civilizacije, izvor neizmernih bogatstava i, kako se danas najčešće govori, prostor na kome se rešavaju problemi budućnosti.

Ljudi sa dalekog severa nisu ni spori ni ćutljivi, mentalitet nepoverljivih ličnosti je za njih nepoznat pojam, oni žele da slušaju o svemu šta se događa u svetu, i da, takođe, opširno govore o sebi, svojim preokupacijama, radu, malim i velikim radostima, svemu što jednog došljaka sa evropskog kontinenta može da zanima kada se nađe u okrilju ledenog »belog kolosa«. Na svakom koraku se zapažaju delovi velike radne ofanzive za osvajanje Sibira. Nepoznata bogatstva iskršnu, gotovo svakodnevno, u pionirskoj bušotini istraživača, stotine podataka dopunjuju, neprestano, riznicu saznanja o dalekim prostorima, gde je gotovo do juče ledena barijera skrivala stotine prirodnih tajni.

Slika Sibira se, postupno, menja gotovo na svim koordinatama nepreglednog prostora. Sužava se kvadratura nenaseljenih oaza, usamljenih predela i nepristupačnih ledenih tundri. Napore ljudi ne treba, danas, naslućivati na putu kroz teško prohodni snežni pokrivač, oni se zapažaju, lako uviđaju na svakom koraku.

Prošao sam preko trideset hiljada kilometara putujući avionima i sankama sa psećom

zapregom, i naravno, ne mogu da se pohvalim kako sam obišao čitav Sibir. Za takav poduhvat teško da bi bila dovoljna godina dana; međutim, imao sam dovoljno vremena i mogućnosti da osetim bilo stanovnika dalekih ostrva civilizacije, i vidim kako snežna pustinja menja lice.

Knjiga »Sibir, čudo bez čudesas«, pisana je novinarskim perom, nije naučni, katedarski, sveobuhvatni prikaz preobražaja sibirskih prostranstava. To je, pre svega, zbirka reporterskih impresija, skup saznanja unetih u novinarsku beležnicu na licu mesta, u neposrednim razgovorima sa ljudima, čuvarima jelena usred tajgi pod šatorima, naučnicima u laboratorijama instituta, graditeljima ogromnih hidrocentrala, istraživačima pod zemljom u kojoj vlada surovi zakon »večne hladnoće«, zemljoradnicima, domaćinima u okrilju drvenih kuća kraj tople peći, i upornim ribarima na maticama zaleđenih sibirskih reka.

Ovom knjigom smo želeli da prikažemo delove ogromnog Sibira, prezentiramo način života ljudi, njihove podvige, nadanja i brige u važnoj istorijskoj etapi osvajanja bogatog ledenog beskraja.

Autor

Stazama ledene pustinje

NA PRAGU SIBIRA

Avioni na reaktivni pogon za gradove sibirskog prostranstva poleću sa moskovskog aerodroma »Domodedovo«. Ako niste rezervisali kartu blagovremeno, nekoliko dana ranije, velika je iluzija prići biletarnici i zatražiti mesto u jednoj od mnoštva metalnosivih, čeličnih trojki sa širokim krilima.

Pristanišna zgrada liči na prometnu autobusku stanicu. Nekoliko hiljada putnika, jednovremeno, opsega nepreglednu vazдушnu flotu postrojenu na pistama aerodroma. Za neupućenog došljaka vreva ljudi sa ogromnim koferima i torbama, pruža sliku velike seobe naroda. Postupno, pre nego što se stranac ukrca u avion, koji će ga odvesti daleko, do ledenih ostrva sibirskog prostranstva, počinje da razmišlja o dosad izrečenim ocenama o životu na beskrajnom prostoru sovjetskog hladnog pojasa. Negde zabeležena opaska da »Sibir ne trpi život« postaje, posle prvih utisaka, suvišan prtljag pred dug let avionom. Najveći broj ljudi, iz ove aerodromske reke putnika, putuje baš u krajeve »večne hladnoće«. Nije nikakva mudrost da je život tamo gde su i ljudi, pa jedan Evropljanin brže-bolje treba da se oslobodi i nekih proizvoljnih ocena na vratima Sibira. Ljubopitljivost stranaca biće poštovana u svakom pogledu.

Nema uplašanih putnika pred višečasovno putovanje u carstvo snega i leda. Svedjedno kome se obratili, da biste saznali nešto više o hladnom pojasu, uglađenom plavokosom sredovečnom čoveku koji čita »Literaturnuju gazetku«, kršnom momku u aerodromskoj čekaonici, rešenom da toplu pirošku prezalogaji do poziva za ulazak u avion, ili bačuški spremnom da ispije nekoliko votki, odgovori će biti slični. Za vaše sagovornike ne postoje ledena brda iskušenja, oni let avionom od deset časova smatraju sasvim običnim putovanjem, a odlazak u krajeve niskih temperatura, dopadljivo, objašnjavaju šalom:

»Sibir? A, tamo vam vlada neobična klima, dvanaest meseci traje zima, a ostalo je leto!«

Simpatično započeti dijalog neće se pretvoriti samo u ređanje dosetki, ubrzo će sagovornik, bez ustezanja, odmereno, napomenuti da vrlo dobro zna kako, veoma često, van granica, Sibir nazivaju »pojasom hladnoće i mraka«. Neće se, nijednog trenutka, uzbuditi zbog toga, uveren da je prošlost davno napustila beskrajne prostore Sibira, i da se danas može govoriti bez retuša, jedino o — pojasu hladnoće i svetlosti.

Dobročudni sagovornici su se trudili, ovde, na pragu Sibira, da nam raznovrsne, često neobične pojave, na prostoru neistraženih staza, objasne bez dramatičnih uvoda. Za moto svih predstojećih susreta i vođenja treba uzeti, kažu, istinu iz sfere života: nepregledni Sever, prostrani deo Sovjetskog Saveza, doživljava preobražaj — usamljene, beskrvne tajge i tundre gube bitku pred najezdom ljudskih mišica.

Prošlost u rejonima velikog prostranstva Sibira, ostavljaju letopisima i skaskama. Skreću nam pažnju da prostori večnog snega i leda nisu više, kao u stara vremena, »zemlja zaboravljena od boga i od ljudi«. Pravo posmatrača je da se priseća prohujalih vremena. Ako je nekome neophodno da pominje sibirske regione kao »zatvore bez rešetaka«, i priseća se carskog manira progona, ništa zato — istorijska fakta nisu spaljena.

Svi oni koje zanima prošlost više nego budućnost, kažu, mogu, pred muzejskim eksponatima prohujalih vremena, da se pomole za još bogatiju sutrašnjicu. Objašnjavaju zatim da su se za ispunjenje takvih želja domaćini pobrinuli u gotovo svim gradovima: kuće i okućnice u kojima su živeli prognani u Sibir pretvorene su u muzeje. Požuteli dokumenti sa kaligrafskim slovima, ispisivanim gušćijim perima, svedoče o tom prohujalom vremenu.

Dok došljak, stranac, nestrpljivo očekuje da tehnička služba, pred daleki let prema belom okeanu tajgi i tundri, do predela snega i leda, pripremi ogromni TU-104 na kvadraturi pristanišne zgrade aerodroma »Domodedovo«, Sibir, i kao geografski pojam, dobija svoje dimenzije. Nije teško utvrditi da su prostranstva daleko duža i šira nego što jedan došljak može u svojoj mašti da zamisli.

Obaveštenje da let do Irkutska, grada koji označava pola puta do polarnog kruga, traje punih sedam časova, sa jednim spuštanjem u Omsku, najavljuje susrete sa ogromnim prostorom.

Ako ste sibirsku zemlju shvatili kao zastrašujući mit, pre boravka na njoj, ubediće vas u suprotno na svakom koraku, na rubu prvih susreta i u štimungu svakog razgovora.

»Stranci, kada se otiskuju od obala Urala, očekuju čuda. Moj vam je savet: u Sibiru nemojte tražiti čuda nego ljude!« Ovo je dopadljivo rekao Pjotr Jefimov koji posle godišnjeg odmora odlazi na posao u Novosibirsk, i pozvao nas na čašicu votke, napominjući kroz šalu da se na vreme treba navikavati na sibirske običaje. Pojmove geografskih razdaljina, zaista, treba što pre zaboraviti, jer sve što je u Evropi daleko, na sibirskom tlu je blizu, a ono što je na starom kontinentu ravno čudu, ovde je sasvim obična stvar. Prvi dijalog, prva nepredviđena dobrodošlica jednog Sibirca, na moskovskom aerodromu, najavila je bezbroj susreta, mnoštvo viđenja, uz napomenu da tamo, daleko, s obe strane polarnog kruga, negostoljubivi mogu da budu samo predeli gde nema ljudi.

Nenametljiva ispovest jednog Sibirjaka, istinita priča običnog dobroćudnog čoveka iz naroda, otvorila je severni horizont, pre nego što nas je hladnoća počela da štipa za lice, nos i uši.

»Bogatstva u nekim krajevima još uvek miruju, kao da spavaju nekim dubokim snom, njih treba probuditi, oteti iz zagrljaja prirode. Naši ljudi osvajaju Sever u surovim klimatskim uslovima, metar po metar, koristeći modernu mehanizaciju. Budite sigurni to nije ni malo lak i jednostavan posao — rekao je Pjotr Jefimov u nameri da nam, pre nego što zakoračimo sibirskom zemljom, objasni kakva je strategija velikog osvajanja. Ogroman prostor liči na napast, teško osvojivi vrh u surovom posedu prirode. Sibir to je deset miliona kvadratnih kilometara od Urala do obala Ohotskog mora, četvrti deo Azije, pravi kolos prepun raznovrsnih bogatstava.

Šta videti u ledenom okeanu? Na kom mestu se zaustaviti u tom beskraju?

Smireni sagovornik nije u ovim pitanjima video ništa neobično. Saznajemo da jedan Sibirac nije u stanju da upozna čitav hladan pojas, svaki kutak »belog okeana«, pa onda nije nevažno posetiti, za nekoliko nedelja, neke krajeve ovog sveta i proniknuti u dušu tih vrednih ljudi. To će biti dovoljno da postanemo skromni poznavaoци današnjeg Sibira, prostora koji golica maštu mnogih van granica Sovjetskog Saveza.

Budućnost je sve prisutnija u ovim regionima čije zagonetke uspešno rešavaju sovjetski naučnici, vodeći istovremeno računa o ekonomskoj formuli neophodnoj u strategiji napada na sibirski prostranstva. Rezerve bogatstava su tolike da one, prema svim prognozama — posle višegodišnjih istraživanja — nagoveštavaju bum u svetskoj privredi.

Vreme poletanja aviona se primaklo, a naš sagovornik nam je, postupno, predstavio u grubim crtama atmosferu gradova naraslih u tajgama, savetujući otvorenim srcem Sibirjaka, da je važno zapažati obične ljude između snega i neba, razgovarati sa njima, jer, u njihovom okrilju se krije sve što treba saznati. »Pasašok¹ se nastavio posle upozorenja Pjotra Jefimova da je važno pripremiti organizam za sibirsku hladnoću. Nova »tura« votke potkrepila je srdačan razgovor...

»Ako su vam govorili da u Sibiru postoje gradovi bez sunca, prevarili su vas bez razloga. U našim krajevima, verujte, ima isto toliko sunca koliko i snega i leda zajedno!« — rekao je naš sagovornik u nameri da nam za kratko vreme ispriča što više o ljudima i životu u beskrajnom hladnom pojasu.

Velika istina je, bez sumnje, da došljaci u ove krajeve treba da počnu azbučnim redom da upoznaju sva životna pravila naroda koji druguju sa beskrajem čije je ime HLADNI, a prezime SIBIR. Jedan savet dobroćudnog radnika crvenih obraza ostao je duboko urezan u pamćenje, a to je, da se, ako sretnemo iznenađenja, pravimo ravnodušni, mirni, i nastavimo, naravno sa domaćinima, smiren razgovor kao što smo počeli u trenutku dolaska. To je, rekao je, važno ne samo da bismo ispoljili neko spokojstvo, nego da postanemo bliži mentalitetu Sibirjaka koji se usred tajge, goloruk, ne plaši medveda, a još manje snežne oluje na temperaturi koja dostiže čak i minus 55 Celzijusovih stepeni. Neumitna igra s prirodom ostala je u krvi naroda koji žive u srcu polarnog kruga, pa je manir hladnokrvnosti, kao oličenja hrabrih, osobina prisutna i poštovana duž čitavog sibirskog

¹ Pasašok (posošok): zadnje piće kada se društvo razilazi, ili dvojica prijatelja, posle razgovora uz čašicu.

prostranstva.

Među prvim opaskama koje su ostale u beležnici, pre nego što je avion uzleteo prema snegovima Sibira, bile su reči moga otresitog sagovornika, da ogroman beli prostor podseća na peščanu pustinju po kojoj putuju karavani; ali, uz napomenu, da su to karavani istraživača koji, uz svu brigu naučnih instituta, krče prtinu progresu.

»Vidite, u Moskvi je počelo proleće, sve se rascvetalo, a vi ćete za sedam časova biti u dubokoj zimi, okruženi snegom i ledom. Nemojte da se šalite, od prvog časa se utopite,« — savetuje nas Pjotr Jefimov rešen da ne zaboravi nijedan detalj, ne propusti nijedan savet, samo da bi nas što bolje otpremio iz toplog proleća u oštru zimu.

Ono što namernika obično najviše plaši pred dalek put — na koji način će se saživeti s ljudima, zapaziti njihove preokupacije, upoznati teškoće njihove sredine — postalo je kroz ovaj razgovor, kao nekakva već savladana prepreka. U očekivanju aviona stigli smo da prezalogajimo po nekoliko vrućih piroški. I sada sam, u sebi, iskreno priželjkivao da se poziv za ulazak u avion odloži, samo da bi mi sagovornik učinio bližim sibirsko podneblje i još više odškrinuo vrata prostora koji se sve više pokorava čoveku. To je, možda, posledica nedovršenih utisaka i predubedenja zaostalih u sećanju iz pročitanih knjiga, putopisa i novinskih reportaža, različito inspirisanih autora. Činilo mi se da je neophodno, pre svega, skinuti veo sa nekakvih sibirskih tajni, rešiti enigme dalekih oaza, naviknuti se na prepreke i biti spreman na teškoće istraživača.

Naš poznanik je želeo da, nenametljivo, ređajući sibirske istine, najavi kako će predstojeći susret omogućiti neposredan ulazak u jedan drugi svet, drukčiji od onog, prepunog nekakvih civilizovanih dogmi i velegradskih običaja sa bučnih asfalta.

»Većina Sibirjaka nije rođena u Sibiru. Ovo nije nikakvo čudo, ako se zna da sovjetski ljudi danas otimaju zemlju od prirode i deo po deo, postupno, naseljavaju. Oko sto pedeset gradova i varoši, na tom prostoru, mlađi su od petnaest godina« — objašnjava moj novopečeni prijatelj, Sibirac, u nameri da razjasni rešenost mnogih stanovnika iz Moskve, Lenjingrada, Kijeva i drugih velikih gradova, udaljenih od zona »večnih hladnoća«, da se privremeno, ili zauvek, nasele u jednoj od sibirskih oaza.

Oni koji odlaze u Sibir nisu opterećeni nekadašnjim pričama, znaju da neće spavati u šatorima i jesti iz jednog kazana. Nema više puta u neizvesnost, stramputice duž naseljenih prostora na kojima se živi, najbolje je reći, između oštre zime i stroge hrabrosti.

Poziv za ulazak u avion prekinuo je razgovor. Zahvalili smo sagovorniku na pažnji, i naravno, na korisnim savetima pred dalek put. Dok smo se rukovali, usledio je i poziv za putnike koji su očekivali let za Novosibirsk, simpatični momak je odmah krenuo prema drugom izlazu i rekao:

»Sa Sibircima nemojte nikad da se takmičite u izdržljivosti na niskim temperaturama, a isto tako ni za stolom kraj čaše!«

Zahvalio sam sagovorniku još jedanput, i da bih dopunio malopredašnju šalu, da je moguće da ću postati »naturalizovani Sibirjak«, bar nekoliko nedelja, ne samo da bih se navikao na niske temperature nego i da pijem votku kao vodu.

Kao što je to običaj na gotovo svim velikim aerodromima, odvezli su nas autobusom do aviona. Putnici su, bez žurbe, po izlasku iz autobusa, smireno, poznajući pravila gostoprimstva, sačekali pred stepenicama koje su vodile prema vratima ogromnog aviona TU-104, da stjuardesa pozove prvo sve strance da zauzmu svoja mesta. Nije važno što svi putnici imaju brojeve svojih mesta, gosti su gosti, manir lepog ponašanja nalaže predusretljivost u svakom pogledu.

Avion je ubrzo uzleteo do uobičajene visine od deset hiljada metara. Leteli smo u susret sibirskim prostranstvima. Pojavila se u meni neka profesionalna radoznalost, valjda zbog toga što pre puta nisam mogao da pribavim obimniju dokumentaciju o zemlji s obe strane polarnog kruga. Stjuardesa je donela nekoliko sovjetskih listova i jedan zanimljiv časopis »Oko sveta«. Nekom igrom slučaja, uspeo sam, pored ostalih tekstova, da pronađem članak izvesne koleginice Tatjane Tregubove baš o savremenom Sibiru. Tema o programu razvitka ove oblasti, čijim smo se

granicama približavali brzinom od oko hiljadu kilometara na čas, postala je kao neophodna literatura za došljaka koji se sprema da udahne oštar vazduh polarnog pojasa. Na dopadljiv način u članku se govorilo o ekonomskoj strategiji, u pravom smislu te reči, složenog pohoda na Sibir.

Teško je na prečac utvrditi da li napis menja mišljenja da je sibirski beskraj još uvek ledena zemlja, prepuna nade i velike budućnosti. Jer, pokazalo se, da ljudi od pera, u svetu uopšte, gaje još dosta misterija o svemu što se danas zbiva na tlu sibirskih tajgi. Mašta novinara bila je dosad zagolicana često pominjanim podatkom, da će se ovaj džinovski region Sovjetskog Saveza, u najskorije vreme, »pretvoriti u najbogatiji na svetu«.

Let prema ogromnim belim tajgama, postao je, zbog svega toga, trenutak jednog nestrpljenja, vreme neke profesionalne namere za traganjem i trenutak neizmerne ljubopitljivosti. članak sovjetske kolegice Tregubove o postojanju četiri programa za osvajanje Sibira i Dalekog Istoka, čitao sam baš u trenutku dok je veliki TU-104 preletao obrise Urala. Svaki detalj strategije napada bio je važan za sticanje prve predstave, kako se to kaže novinarskim rečnikom, dobijene iz zvaničnih izvora.

Četiri programa predstavljaju opsežne planove privrednog razvitka. Prvi »front« je proširenje i dalja modernizacija ogromnog Kuznjeckog ugljeno-metalurškog basena, veoma značajnog za ekonomski, socijalni i demografski rast ovog kraja. Angarsko-jenisejski projekt podizanja hidrocentrala je drugi džinovski korak ambicioznog »sibirskog programa«.

Najbogatija vodom sovjetska reka Jenisej i njena pritoka Angara imaju energetske potencijale oko 300 milijardi kilovat časova. Od budućih hidrocentrala očekuje se ukupni kapacitet oko 50 miliona kilovata. U toku desete petoljetke završiće se izgradnja tri ogromne hidrocentrale: Ust-Ilimsk, Bogučanske i Sajano-Šušenske. Razvitak proizvodnje nafte i gasa na teritoriji zapadnog Sibira, predstavlja treći važan korak u osvajanju prostranstva. Prema proračunima ekonomista, za formiranje čitavog nepreglednog kompleksa treba investirati oko 35 milijardi dolara. Računa se da je krajem 1975. godine tjumenska oblast dala oko 147 miliona tona nafte. Izuzetno važan poduhvat je takozvani »drugi put prema Tihom okeanu«, svrstan je u četvrti deo ove strategije osvajanja, a to je izgradnja Bajkalsko-amurske magistrale (BAM). Za manje od deset godina ogromna teritorija jugoistoka SSSR treba da bude povezana još jednom transsibirskom železničkom prugom kroz bogata prostranstva. S obe strane buduće magistrale, kako je popularno zovu BAM, izrašće novi gradovi kraj širokog industrijskog pojasa na danas još uvek pustim predelima.

To su osnovne koncepcije već uveliko započete ofanzive na teritoriju Sibira. Očekuje se da će ova četiri programa, četiri veoma važna faktora privredne eksplozije čija će snaga, ekonomskom lančanom reakcijom, pokrenuti niz drugih privrednih grana u regionima danas još uspavanim pod debelim naslagama snega i leda. Čitajući o najezdi na glavna bogatstva, uz gutljaje ruskog čaja koji je plavokosa stjuardesa po drugi put ponudila posle nešto više od jednog časa leta, činilo mi se da se podiže nekakva teška »sibirska zavesa«.

Dug let kao da je omamio putnike. Ujednačen huk mlaznih motora delovao je uspavljujuće na većinu, pa su oni, zavaljeni u sedištima, potražili odmor u snu. Ostali su, sa upaljenim lampama iznad glava, prelistavali časopise, novine ili knjige. Vreme je brzo odmicalo. Pogled kroz okno aviona značio je pogled na beskrajnu, mirnu ravnicu u kojoj su se, povremeno, pojavljivala naselja kao nekakva ostrva, pa onda isto tako brzo, nepovratno iščezavala. Sibir je postajao sve bliži, uskoro će predah u Omsku, velikom gradu, centru sibirske nafto-hemije, kraj prve etape puta sa Irkutsk.

Ljubopitljivi došljak može za kratko vreme, gotovo na pragu Sibira, da nasluti razloge zašto je baš ovaj region, koji sačinjava najveći deo Sovjetskog Saveza, dosad, više puta, zaprepastio svet izobiljem neočekivanih podataka, ne samo za običnog čitaoca nego i za verziranog ekonomistu i visoko cenjenog inženjera, lekara ili futurologa. Uragan rasta zadivio je dosad mnoge namernike, naučnike, istraživače, publiciste i novinare. Oni su dolazili i odlazili prepuni impresija. Član francuske Akademije nauka Pjer Ronder napisao je, posle boravka u Sibiru, između ostalog, sledeće:

»To je deo budućeg sveta koji je već danas prisutan, i ko ne zna bar nešto o ovom regionu, ne zna ništa o budućnosti naše planete«.

Svaki utisak, svaki podatak i svaki savet, na dalekom putu, postaju korisna saznanja, pred susrete i doživljaje na licu mesta.

Moja slika o Sibiru bila je samo nagoveštena, tiho, utiscima drugih...

Sletanje u Omsku izgledalo je kao početak drugovanja sa niskom temperaturom. Posle moskovskog proleća ovde se živa u termometru spustila do minus 10 Celzijusovih stepeni. Predah je trajao pola časa. Kratka šetnja aerodromskom zgradom prijala je pred novu etapu leta do Irkutska dugu još ravno četiri časa.

Mrak se postupno hvatao kada je avion uzeo visinu. Nestrpljenje je raslo sve više, možda baš zato što osim tuđih utisaka, i bogatog dijaloga na moskovskom aerodromu »Domodedovo«, nije bilo neposrednih susreta, dakle, ono za čim svaki novinar najviše teži kada otkriva ljude i zemlju u kojoj oni žive. Ništa nije umanjio, to veliko očekivanje, ni zanimljiv članak u časopisu »Problemi Dalekog istoka«, u kome se govori o tome kako Sibir sve više zauzima mesto na međunarodnoj areni izvozeći u razne krajeve sveta dijamante i zlato, gvožđe i aluminij, drvo i ugalj. I ne samo to, u najskorijoj budućnosti, posle otkrića velikih nalazišta nafte i gasa, Sovjetski Savez će još više proširiti plasman traženih produkata baš iz bogatih sibirskih regiona — kako piše časopis — sve do zemalja zapadnog sveta.

Beležeci postupno zanimljive podatke, za vreme maratonskog leta prema srcu Sibira, setio sam se krilatice koja je najviše pristojala svim utiscima: »bolje je jedanput videti, nego sto puta pročitati«.

ZVEZDE ŠAPUĆU NA ZEMLJI

Sibirska dobrodošlica bila je izrečena još u avionu, pred sletanje u Irkutsk: putnici su obavešteni da časovnike treba »poterati« ravno šest časova unapred u odnosu na moskovsko vreme, i da, trenutno, lokalna temperatura iznosi minus 18 Celzijusovih stepeni!

Dobro verzirani Sibirjaci povadili su iz torbi »ušanke«, popularne ruske kape pravljene od kože, šalove i džempere. Znali su oni šta ih očekuje u ovim predelima, pa su toplu odeću poneli kao ručni prtljag. Neupućeni došljaci su takvu odeću ostavili u koferima smeštenim u prtljažniku aviona, ali srećom od aviona do aerodromske zgrade nije bilo ni dvadesetak koračaji.

Ubrzo saznajemo, uz gutljaje vrućeg ruskog čaja, da kroz dva časa poleće avion još dalje, prema srcu Sibira, za grad podignut usred tajgi, Mirnij, prvu stanicu na našem putu. Upoznajući nas da predstoji novi let avionom od tri časa i desetak minuta na sever, objasnili su da je to najbogatija varoš na svetu, jer je podignuta kraj velikih nalazišta dijamantata.

Tačno u određeno vreme avion tipa »Antonov« uzleteo je sa aerodroma u Irkutsku. Put je vodio, do prvog spuštanja u Ust-Kutu, preko pustih predela pokrivenih debelim slojem snega. Aerodrom na visoravni, iznad varoši, nagoveštavao je da se nalazi u neposrednoj blizini velikog gradilišta. Upravo su sletali i uzletali helikopteri. Ova opaska je dobila, ubrzo, punu potvrdu, rekli su nam da će odavde krenuti trasa buduće Bajkalsko-amurske magistrale (BAM).

Mala aerodromska zgrada, nalik na one skromne zgrade železničkih stanica načičkanih nekad uz naše pruge uskog koloseka, okružena visokim naslagama snega, pokazivala je svu mladost ovog vazdušnog pristaništa. Postalo je jasno da smo stigli na teren koji su ljudi nedavno osvojili, oteli ga od prirode i sada ga pretvaraju u veliko gradilište.

Kada su želeli da nam predstave svu mladost ovog naselja, rekli su da »šetnjom u bližu okolinu došljak može da zapazi još uvek tragove istraživača na snegu«. Sve je ovde u dopadljivom sibirskom pejzažu rođeno juče, starost je nepoznata reč, suvišan termin u dijalogu stanovnika varoši Ust-Kut. Posle odmora od pola časa nastavljamo let za Mirnij.

Pod nogama su prostranstva tajgi pokrivena širokim belim pokrivačem, zapažaju se dugačke linije, kao kakvi procesi, prave kao strele, povučene iz više pravaca tako da se na više mesta

ukrščaju. Ubrzo stiže objašnjenje saputnika da su to putevi istraživača. Ovi predeli su veoma bogati, mnoge zalihe su sakrivene pod zemljom. Moderno opremljene ekspedicije naučnika danima, prema određenom planu, putuju neispitanim predelima, ostavljajući za sobom tragove kao prave linije koji se vide iz aviona. To je dobar orijentir, kažu, za pilote helikoptera koji održavaju vezu sa istraživačima.

Posle ravno jedan čas i četrdeset minuta »Antonov« je sleteo u toliko očekivani Mirnij. Kada smo zakoračili pistom, po izlasku iz aviona, Sibir je pokazao svoje zube. Snažan vetar je duvao toliko da je hladnoću od minus 20 celzijusovih stepeni činio još oštrijom. Sunce nije ništa moglo da pomogne.

I ovde, kao i u Ust-Kutu, sve je u izgradnji. Na prvom koraku su nam otkrili prve karakteristike ovog »dijamantskog grada«: aerodrom se gradi, hotel se gradi, veliki restoran se gradi, dom kulture se gradi...

Ništa to nije neobično — prva kuća je stavljena pod krov 1956. godine, a od nedavno drvene zgrade su počeli da zamenjuju betonskim višespratnicama.

»Kolega, prirodu treba osvajati na prepad« — rekao je dopadljivo Vladimir Vibornov, urednik lokalnog lista »Mirnenskij rabočij«, objašnjavajući da je na sibirskom tlu moralo da prestane da važi staro pravilo o rastu gradova i naselja, jer je pedeset ili sto godina čitava svetlosna godina za teritoriju hladnog pojasa.

Verodostojna dopuna izgradnje varoši na »meteorski način« dobila je potvrdu iz usta našeg simpatičnog kolege:

»I deset godina je dugačka etapa za jedan sibirski grad, ali smo je prihvatili, uvereni da će se, dalje, prema polu, graditi još brže. Gradovi su ovde kao deca, moraju da slušaju. Sve je ovde malo neobično za došljake: ponekad, ovako usred zime, ulicama kojima prolazi autobuska linija, prošetaju nezvani gosti iz tajge, medved, jelen, los i pokoja lisica!"

Zanimljivo poređenje je, bez sumnje, da ljudi sporije rastu od grada. To je jedna od epizoda istinite hronike ove varoši, koja je tek nedavno stekla punoletstvo. Ali, vremena nije bilo, ljudi su na sibirskoj čistini, daleko od sveta, podigli današnji Mirnij sa preko 50.000 stanovnika. Za pojmove jednog evropskog urbaniste, grad tolikih razmera za samo osamnaest godina, znači veliku smelost, jer treba znati da nikakvih saobraćajnica nije bilo na ogromnom prostoru.

Velika je odiseja postaviti grad usred tajge. Nije dovoljno sagraditi kuće, formirati ulice i trotoare. Mali ili veliki grad ima hiljadu i jednu želju. Redovno snabdevanje usred snega i leda, problem zdravstvene službe, podizanje prosvetnih ustanova i niz neophodnih, kako to arhitekte kažu, pratećih objekata, predstavljaju glavnu brigu opštinskih otaca, ovog grada izdijalag pod surovim uslovima na zabitom mestu. Stranac ne može, na prečac, da se snađe, da shvati uslove života pod sibirskim nebom danas, kada su mnogi problemi rešeni.

Kako je stizao neophodan materijal za gradnju, hrana i ostalo, do ovog pustog kraja? Karavanima kamiona koji se, kao beduini kroz peščanu pustinju, probijaju kroz sneg i led. To se naziva ovde putovanje »zimnikom«, snežnim bespućem, zamrznutom zemljanom stazom koja vijuga tajgom. Avioni nisu svemoćni, pogotovu kada gradove treba oživeti na usamljenim, pustim, teško pristupačnim mestima. Mukotrpan put traje više meseci. Nikad nijedan član ekspedicije koja putuje sa tovarima »zimnikom« neće prognozirati dužinu trajanja plovidbe po belom snežnom okeanu koji, poput vodenog, skriva u sebi nepredviđene teškoće.

»Grad je veoma mlad, ali je njegova hronika veoma bogata! Veliko nalazište dijamanta predstavljalo je pravi izazov za stručnjake Ministarstva obojene metalurgije. Brzo je skovan plan za napad na bogato pusto mesto«, — kaže kolega Vibornov urednik lista »Mirnenskij rabočij«.

Kada je dat znak za uzbunu 1955. godine², nisu sa raznih strana krenuli istraživači, trgovci,

² Geolog Jurij Habardin je pretražujući teren otkrio svetlucave minerale 13. juna 1955. godine. Brzo je utvrđeno da su to dijamanti. Poruka Ministarstvu je glasila: »Popušili smo lulu MIRA, duvan je odličan!« To je značilo da su pronađena bogata nalazišta dijamanta. Sve ovo se zbilo na mestu današnjeg grada Mirnij, gde u vreme »prve lule« nije bilo ništa. (»Utro almaznogo kraja«, Moskva, 1973. — izdanje »Sovjetskaja Rosija«).

pohlepni avanturisti i besposličari. Nije bilo materijala za romane kao što su »Blago Sijera Madre« i »Za zlatom divlje Aljaske«. Smireno, bez trunke nervoze, krenule su ekspedicije sa tačno preciziranim zadacima. Dijamanti nisu uznemirili duhove. Prevažadni cilj bio je izvršiti istraživanja, da bi se, ako rezultati budu povoljni, udarili temelji novog grada.

»Stihija ovde nije preporučljiva«, — kaže Vibornov, — »hladan pojas uvek ima po neku skrivenu opasnost za došljake, pogotovu kada oni dolaze u nepoznat kraj. Neizmerno bogatstvo je bilo u pitanju, ali to nije podizalo temperaturu. Tajga nije znala za milost, bez kompletne opreme ekspedicije nisu polazile na dug i naporan put«, — dodao je kolega Vibornov dopunjavajući nam susrete na prvom koraku. Nastojao je da nam predstavi pravi sibirski grad uvijen u snežnu odoru. Izvinio se što moramo odsesti u improvizovanom hotelu, u stvari prepravljenom spratu jedne stambene zgrade. Kada smo mu odgovorili da nismo došli na zimovanje kao turisti, nego da viđenja i susrete sa ljudima, Sibircima, prenesemo na hartiju, iskusni novinar je odgovorio:

»Grad je izrastao, proširio međe, iako još uvek nema štošta. Gotovo svi stanovnici pamte koliko je trebalo samoodricanja da Mirnij dobije svoj današnji izgled, da oživi, da poraste sa ulicama, i konačno, stekne pravo da bude ucrtan u geografsku kartu« — rekao je naš sagovornik, dodajući zatim da je najbolje da se, posle dugog puta odmorimo.

Ali, avaj, ko je mogao da prihvati predlog, u trenutku kada je naš kolega urednik lokalnog lista otvorio srce i počeo da ređa činjenice koje sigurno dopunjuju odgovor na pitanje: kako osvajamo Sibir?

Proseći kolega, prava novinarčina, odmereni Vladimir Vibornov, pre svega je želeo da nam predoči jednu filozofiju života koja je stekla pravo građanstva duž polarnog pojasa, ali, čini se, ne gubi ništa od svog značaja ni na ekvatoru:

»Dragi kolega, svako zna da živi kada mu je dobro, prava je umetnost živeti pritisnut teškoćama«.

Ovo je moto koga se pridržava svaki »pervoprohodjec« kako ovde zovu one istraživače koji prvi stignu do određenog mesta u pustim predelima. Meseci samoodricanja, pregršt dobre volje, shvatanje ljudske dužnosti i osećanja odgovornosti, omogućili su »osvajачki pohod« nepreglednih teritorija. Za geologe koji su otkrili rudnik dijamanta ne može se upotrebiti ni figura da su svojevremeno »zakucali na vrata« budućeg grada, jer na ovom terenu nije postojala ni koliba stočara. Kada ih je put naneo u bogat kraj spavali su i boravili u »palatkama« (običnim platnenim šatorima — prim. autora), koje su prema potrebi selili s jednog kraja na drugi.

Vest o pronalasku nalazišta dijamanta otišla je sa mesta današnjeg grada, baš iz platnenog šatora gde je i podeljena prva radost i ispijena prva zdravica u čast velikog podviga. Od istorijskog otkrića geologa Habardina nije prošla ni puna godina dana, a tek rođeni i kršteni grad Mirnij dobio je prve stanovnike.

Nije bilo mnogo vremena za razmišljanje. Čitava oblast, bogati dijamantski basen, pripada teritoriji Autonomne socijalističke republike Jakutije. Skovan je opsežan plan za početak eksploatacije ogromnog bogatstva i doneta odluka vlasti o stvaranju grada.

Sa prvim dijamantom, u stvari, rođen je grad, verovatno jedan od jedinstvenih na svetu, jer su projektanti najavili da on, za što je moguće manje vremena, treba da »preživi« selo, varošicu, gradić i postane grad sa bazama malih naselja. Drugim rečima, neophodno je da prati privredno-ekonomski rast, i da širi međe daleko brže nego što je to uobičajeno u istoriji razvitka gradova. »Ofanziva« graditelja počela je ubrzo pravim pohodom od grada na reci Leni, Muhtuja, nedaleko od Lenska: po velikoj zimi i snežnoj vejavici, probijajući »zimnik«, na mesto budućeg rudnika dijamanta i modernog grada, stigla je ekspedicija sa četiri kamiona.

U srcu tajge, plato zamišljenog grada ličio je mesecima na vodenu oazu usred peščane pustinje do koje dolaze karavani sa svih strana. Sneg i led su, pod udarom mehanizacije, počeli da se tope.³

³ Tokom 1956. godine na područje budućeg grada stizali su stručnjaci, eksperti za razne vrste poslova, čvrsto rešeni da pobeđu surovu zimu i ostvare postavljen plan. Dugi redovi šatora, usred tajge, predstavljali su prvo naselje koje je

Buduću varoš građevinari su prenosili sa projekta u stvarnost, uprkos niskih temperatura i surovih uslova života polarne klime. Početkom 1957. godine prosečene su prve dve ulice, posle raščišćavanja terena i pripremnih radova. Na postavljanju kolovoza jedne ulice radili su radnici iz Moskve, pa je dobila ime »Moskovskaja«, a na gradnji druge radili su Lenjingrađani, pa je dobila ime »Lenjingradskaja«.

»Kao svaki početak, i ovaj na gradilištu velikog grada bio je težak. Hiljadu i jedan problem trebalo je rešavati, postupno, jedan po jedan, u određenom, ako se tako može reći, građevinskom ritmu. Stigao sam sa prvim ekspedicijama, posle pronalaska naslaga dijamanata«, — seća se današnji član Gradskog sovjeta Mirnog, Aleksej Čebotarjov.

Teškoće nisu zaboravljene ni danas, posle skoro dve decenije rasta grada. Nije bilo ništa lakše dopreмати hranu od neophodnih mašina, do ovih dalekih predela, kako to Sibirici kažu, do predela »večne hladnoće«. Epizode rađanja Mirnog, život u šatorima, problemi transporta kroz mećavu i snežnu oluju, kao i poseban sistem gradnje na stalno smrznutoj zemlji, ne mogu da izblede u sećanju prvih stanovnika.

Razgovarajući sa starosedeoceom Mirnog, simpatičnim i odmerenim sagovornikom Aleksejem Čebotarjovom pomenuo sam reportažu objavljenu u hamburškom listu »Velt«, u kojoj je doslovce napisao da »ljudi s obe strane polarnog kruga razgovaraju sa zvezdama«. Na novinskim stupcima je naglašeno da se u to svako može uveriti na licu mesta.

Na odgovor nisam dugo čekao, sagovornik je znao o istinitoj priči nastaloj za vreme oštrog noćnog mraza.

...Putujući noću prtinom kroz tajgu, kolona je zastala da se odmori. Iznenada se začulo šuštanje, zadihani putnici su se pogledali, pomislili su da nije u blizini neka divlja životinja. Kako su svi, osim jednog, bili došljaci u Sibir, pitali su se šta se događa. Smireni Sibirjak je rekao: »Tovariši, to zvezde šapuću!«. Tajnu im je odmah otkrio: topao vazduh koji izdišu, na veoma niskoj temperaturi, odmah postaje ledena prašina. Munjevit proces pretvaranja toplog vazduha, vodenih čestica pljuvačke, u ledenu prašinu, praćen je na temperaturi od minus 40 celzijusovih stepeni šuštanjem. Ovu prirodnu pojavu objasnio nam je Aleksej Čebotarjov.

Eto kako »zvezde šapuću« u srcu Sibira, ili bolje, kako to Sibirici razgovaraju sa zvezdama. Drugovanje sa prirodom, ovde daleko od civilizacije, postaje, zaista, neka vrsta dijaloga sa zvezdama.

Ljudi, stanovnici Mirnog, kao i oni koji žive hiljadu-dve kilometara dalje, na sibirskoj zemlji, okruženi nesnosnom hladnoćom — osvajajući zamrznuta bogatstva — ulažu napor koji kao da treba da dosegne do zvezdanih visina. Došljaci teško izdržavaju hladnoću bez višenedelnog prilagođavanja, pa smo mi šaputanje sa zvezdama pretvorili u dijalog sa ljudima koji, putujući sibirskim prostranstvima, razgovaraju sa zvezdama.

LJUDI NISU KAO LASTE

Sibirici ne gaje iluzije, vrlo dobro znaju da žive na zemlji i da ne mogu, samo šapućući sa zvezdama, po bespućima graditi staze civilizacije. Nema maštara u ovim predelima, ovde stanuju novi ljudi, optimisti, navikli da pobeđuju u borbi sa prirodom. Naselili su usamljene rejone, nedavno, gotovo juče zapalili prvu vatru. Kao u većini gradova izdickljalih na sibirskoj zemlji, kažu, tako i u Mirnom prosečna starost žitelja je trideset godina.

Teškoće nisu prepreke za ove ljude, uverene u sebe i u značaj velikog dela osvajanja bogatstava, skrivenih u ledenim nedrima severnog eldorada Sovjetskog Saveza. Jednostavni, sasvim obični ljudi, gostoprимljivi, rado otvaraju srce prijateljima, pričaju otvoreno, bez ustezanja, o

početkom 1957. godine brojalo oko 700 stanovnika. U to vreme su, u tom improvizovanom »platnenom gradu«, koji već nosi ime Mirnij, postojale dve ulice bez kolovoza i trotoara: »Ekspedicionaja« i »Nagornaja«. To su preteče budućeg grada koji će se graditi po generalnom planu baš kao i rudnik dijamanata. Zvanično rođenje grada, usred tajge, računa se od trenutka kada su otvorena vrata tek završene drvene kuće sa dva stana, podignute po generalnom planu, a to je 1. maj 1957. godine. (»Utro almaznog kraja«, Moskva, 1973. — izdanje »Sovjetskaja Rosija«).

uspesima i teškoćama, uvereni da nema nepremostivih prepreka na putevima »večnog snega i leda«.

Jedan od njih, govornik Nikolaj Titov, star 49 godina, važi za starosedeoca Mirnog, nije Sibirac po rođenju, stariji je od grada, sredovečan radnik, nije se zbunio pred pitanjem: zašto je došao u Sibir?

Snažan čovek, rumenih obraza, brzo je, slikovito, vezao impresije sa ubeđenjima. Prošlost heroizma i sadašnjost tehnike danas još uvek sede za istim stolom. Prijatelj je svaki došljak do ovih dalekih oaza, do raskošne tajge gde je iznikao Mirnij.

»Svaki čovek nosi u sebi poneku sklonost, nešto što mu, kako se to kaže, leži na srcu. Vidite, u ratu sam bio izviđač, i evo, taj smisao za osmatranjem kao da je ostao uz mene do dana današnjeg. Želeo sam da izviđam i osvajam beskrajni Sibir« — rekao je Titov.

Nije se plašio niskih temperatura, predela na kome se tek rađa grad, nego je oberučke prihvatio ponudu da posao na eskalatoru nastavi, ovde, u nalazištu dijamanata. Život predanog radnika nije nijednog trenutka izgubio ritam: priznanja za hrabrost, dodeljena odlikovanja u ratnom vihoru, nastavljaju se u periodu obnove, Nikolaj Titov primio je za sve svoje radne sposobnosti Orden heroja rada. Došao je u Mirnij kada je današnji grad bio naselje platnenih kućica, usred tajge, nepoznat kraj, mesto buduće, kako su ga nazivali, u prostranoj »dijamantskoj oazi«.

»Svi mi koji smo prvi zakoračili u ovu oblast, rešeni da, ako nam se sviđa, ostanemo ovde zauvek, nismo se uplašili raznih priča, razume se, znali smo da je Sibir predeo hladnoća i iskušenja. Oni kojima se ovo mesto nije dopalo, vratili su se tamo gde su želeli, u toplije krajeve. Osećam ovaj grad kao nešto svoje, rastao je pred mojim očima, zavoleo sam ga, tu su rođena moja deca i dve unuke« — dodao je Titov.

Čovek se brzo prilagođava sredini, uveren da će uspeti u svojim htenjima, kroti prirodu i postavlja puteve na tlu dojučerašnjih pustih prostranstava. Ovaj mašinista je došao među prvima, ne pomišljajući ni jednog trenutka da je to životna avantura, poduhvat koji se može završiti neuspehom. Pošao je na dalek put da prođe kroz bespuća do mesta nove varoši, u osvajanje nepoznatog bogatstva na rođenoj zemlji, noseći u srcu viziju budućnosti. Radnik je sačuvao sliku usamljene hladne tajge, kada je, postupno, nicao grad i vidno izražavao ponos na epohu nastajanja.

Majstor, upravitelj ogromnog eskalatora u rudniku dijamanata, postao je jedan od otaca ove oblasti, koja je izrasla u naseljeno područje sa oko šezdeset hiljada stanovnika. Legenda stvaranja je ostala prisutna, — tim rečima Titov u istinitoj priči, prismo i srdačno, dopunjuje objašnjenje o životu u ovom kraju — osećajući odgovornost za svaku fabriku, svaku ulicu, svaki objekat i svaki kamen na mestu dojučerašnje tajge. Saživeti se sa jednim krajem, znači shvatiti etapu osvajanja prirodnih bogatstava kao etapu sopstvenog života.

Stranac, upoznat sa svim zlonamernim ocenama koje se često čuju van granica o tobože »nasilnoj migraciji«, postupno, postaje sve više uveren u apsurdnost takvih malicioznih ocena. Susreti sa ljudima na licu mesta, nisu samo viđenja, dijalozi sa Sibircima, nego i viđenja sa njihovim pionirskim delima. Svaki grad, mali ili veliki, kao svaki drugi u evropskom delu, živi sa svojim svakodnevnim brigama i problemima.

Životopis grada Mirnij nije dug: savremenici su, i dan danas, oni koji su 1956. godine probijali sneg i led, putujući »zimnikom« baš kao karavani peščanim pustinjama. Prvi došljaci na teren ovog velikog nalazišta dijamanata nastavljaju da prenose iskustvo, kako je uobičajeno da se kaže u dolini Lene, na drugu generaciju koja je rođena zajedno sa gradom, i danas, raste zajedno sa fabrikama, školama, stambenim naseljima, ulicama i parkovima.

Nastavljajući razgovor sa vršnjakom Titova, započet u dvorani Gradskog sovjeta, Aleksejom Čebotarjovom, izgledalo je kao da se otvaraju vrata bliske prošlosti kada su došljaci, na prvom koraku, rešavali enigme života na niskim temperaturama ...

Sredinom februara 1957, stanovnik treće podignute »palatke«, on, Aleksej Čebotarjov, radovao se sa malobrojnima stanovnicima Mirnog, jer je, samo godinu dana posle njegovog dolaska, završena izgradnja prve drvene zgrade. Tipične sibirske kuće nicale su jedna za drugom, a zajedno sa njima raslo je i iskustvo u gradnji na niskim temperaturama. Oskudno znanje o ponašanju

materijala na »večnoj hladnoći«, u to pionirsko vreme, prouzrokovalo je velike teškoće i primoralo graditelje da reše tajnu takozvanih »lutajućih voda«. Nije nimalo čudno što su graditelji, saznajući za neke tipično sibirske uslove pri gradnji objekata, brzo shvatili da ovde treba početi, u pravom smislu, po azbučnom redu građevinske tehnike. Na nepreglednim oazama sibirskog prostranstva rađa se nova oblast u statici, a samim tim i otkrivaju nove zakonitosti o ponašanju materijala u uslovima velikih hladnoća.

Gradnja sa stubovima, u temelju dubokom oko tri metra, pokazala se veoma lošom, kada je prvu veću zgradu, školu, nestabilan teren u pravom smislu te reči, pomerio za vreme nešto viših temperatura. Zidovi su ispucali, na nekim delovima zgrada, tlo se pod težinom konstrukcije ponašalo, kažu, kao za vreme nekakvog velikog zemljotresa. Stvoren je novi sistem gradnje na području Mirnog, baš zbog voda koje se pojavljuju, na raznim mestima, tokom letnjeg perioda: uvedeno je postavljanje cevi cementa sa kerozinom u temelje objekata.

Prvo iskustvo, stečeno na »razdrmanoj« školskoj zgradi, omogućuje da se 1964. godine podigne zgrada na temelju betonskih stubova sa kerozinom. Promena temperature pod zemljom više nije mogla da izazove pomeranje konstrukcije ni za jedan jedini milimetar. Varošica Mirnij brzo počinje da menja lice, pojavljuju se zgrade betonskih konstrukcija, formira se grad usred hladne tajge, koji postaje topliji i pristupačniji za sve došljake. čovek je počeo da pobeđuje sirovu prirodu, jer je svakim danom saznavao njene opasne čudi koje je trebalo krotiti na prvom koraku.

Građani Mirnog, pogotovu oni koji su prvi stigli do ovih krajeva, putujući karavanom kroz ledene oluje, kao što su Aleksej Čebotarjov, član Gradskog sovjeta, ili simpatični Nikolaj Titov, radnik na eskalatoru, imaju običaj da kažu, upoređujući blisku prošlost sa današnjicom: tajga je, konačno, morala da odstupi, da se povuče pred ljudskim naporima. Oni znaju da ovaj grad ne treba podmlađivati, jer on još nije doživeo punu zrelost, narasta i proširuje se neprestano, kao da želi da sustigne starost svojih osnivača.

Prezidijum Vrhovnog sovjeta RSFSR, nekadašnju varošicu Mirnij 3. aprila 1959. godine, proglašava gradom. To je jedan od mnogih koji narastaju, daleko, na prostranoj sibirskoj zemlji. Stranci, čija je želja da upoznaju kako to rastu i razvijaju se gradovi duž ledene pustinje, dolaze u Mirnij, i ubrzo, postaju uvereni da se ovde, zaista počinje da menja priča nastala u mašti nekih kritičara rešenih da sve što je Sibir, proglase da je to sablast, zatvor i progonstvo za »protivnike režima«.

Carsko vreme je davno prošlo, patnje su ostale na stranicama istorije, led očaja se otopio, daleki rejoni iza Urala nisu danas svirepa zemlja. Država je uvela čitav niz kompleksnih ekonomskih i socijalnih mera da bi se stimulirali ljudi koji reše da se nasele na bogatoj sibirskoj zemlji. Danas se za život i rad u Sibiru ili na Dalekom istoku dobija, svakog meseca, dva-tri puta veća plata nego u kontinentalnom delu Sovjetskog Saveza i uveden niz drugih olakšica.

Svaki susret sa ljudima u Mirnom, među kojima već ima onih zaista rođenih Sibiraca, naviknutih na hladnoću, snežne vejavice i podneblje niske temperature, znači izuzetan doživljaj. Danas za njih odlazak u centralni deo sa blažom klimom, predstavlja dopadljivo putovanje, baš kao za Moskovljanina kada se obrete negde u srcu Sibira. Za poslednjih trideset godina mnogo šta se promenilo u psihologiji sovjetskih ljudi, rešenih da se nastane na zemlji gde je civilizacija učinila tek prvi korak, bez mudračkih saveta i slatkorečivih obećanja. Došljak oseća u razgovoru bilo ovih ljudi, uspravljena stasa, odvažnih, gostoprимljivih i iskrenih; ljudi koji uvek gledaju pravo u oči i nadmeno ne ređaju uspehe jedan za drugim. Beležili smo, gotovo pri svakom dijalogu, niz teškoća koje se javljaju u Mirnom, gradu podignutom usred tajge, na dohvat jednog od najvećih rudnika dijamanta na svetu. Ozbiljan problem je snabdevanje svežim voćem i mesom, jer se sve, zasad, doprema avionom, pa prilikom snežnih vejavica nastaju brige, koje, ipak, nisu nerešive zagonetke.

Plan za podizanje snažne prehrambene industrije već je počeo da se realizuje. Kako je rekao direktor Zajednice proizvođača artikala za ishranu, govornjivi Prokopij Smoljin svakim danom se taj nedostatak nekih proizvoda sve manje oseća. Industrija mesnih prerađevina ima sada svoje gazdinstvo i postupno proširuje asortiman i obim proizvodnje. Na tlu Mirnog proradila je nedavno i

pivara koja je, za kratko vreme, postala glavni snabdevač čitavog područja danas veoma traženim »magadanskim« i »žiguljovskim« pivom.

»Nije više retkost, postoji originalno sibirsko pivo, proizvedeno ovde u rejonu Mirnog, gde su, gotovo do juče, ljudi krčili tajgu«, — objašnjava direktor Prokopij Smoljin. Poslužili su nas sa nekoliko vrsta mesnih prerađevina i ponudili svežim pivom. Na svakom koraku došljak zapaža narastanje varoši, zapaža uspon — dopadljivu romantiku osvajanja.

Umesto ljudi u gustom stroju sa lopatama i ašovima, bičevanih hladnim vetrom — kako su autori nekih napisa neodmereno prezentirali, u očiglednoj nameri da Sibir predstave kao famu — zatekli smo fabrike sa modernom opremom, gradilišta sa savremenom mehanizacijom i radnike u krznenim kaputima sa »ušankama«, kraj mašina koje su preuzele ulogu ljudskih mišica na teškim poslovima. Ali, građani, ipak, ne zaboravljaju trud uloženi prvih dana na zemljištu gde su smeli geolozi otkrili dijamantsko nalazište, i sve dane mukotrpnog nastajanja grada. Prva drvena zgrada pretvorena je u muzej gde svaki došljak može da upozna zemljište pod Mirnim pre njegovog rađanja. Tu su, u staklenim vitrinama, dijamanti otkriveni u obližnjem rudniku, fotografije prvih stanovnika nastanjenih u »palatkama«, tim platnenim kućercima kojima su se ranije poigravali sibirski oluja i ledena mećava.

Drveni domovi, naravno, nisu iščezli, izgradnja novih betonskih još uvek traje, i ona će potrajati, dok svi stanovnici onih tipično sibirskih dopadljivih kuća, sačinjenih od drveta, ne budu preseljeni u zgrade od betonskih konstrukcija. Za to je potrebno vreme, jer ovde nema čuda, nema iluzija, nema mistifikacija. Domaćini će se neprestano truditi, uvek kada se sretnu sa došljacima, da otvorena srca, liše namernike nekog romantičnog asketizma, predubeđenja da sa navikama, donetim s evropskog tla, posmatraju Sibir i njegove stanovnike.

Kada su nam rekli da »minus 40 Celzijusovih stepeni — nije mraz, da 40 gradi — nije votka i da 100 kilometara — nije rastojanje«, želeli su da objasne koliko je ovaj deo sveta sa svojim licem nešto izuzetno, nešto što ne može da se uporedi sa nekim drugim krajem. Ukratko, cilj ove dopadljive šale je jasan: valja objasniti da su surova klima — zimi se temperatura spušta do minus 55 stepeni — i ogromna rastojanja bili glavne prepreke na putu osvajanja, pa je, sasvim razumljivo, bila neophodna velika mobilizacija ljudske snage, finansijskih sredstava i moćne mehanizacije, da bi sve prepreke ledene sablasti bile savladane, i konačno, posle toliko vremena, čovek dospeo do ogromnog bogatstva.

Svaki čovek je ovde, u dalekom gradu Mirnij, deo jednog ljudskog pohoda, jedinka koja ima svoju istinitu priču čija se fabula skladno uklapa u mozaik nastajanja. Skup svih tih epizoda, od kojih smo neke uneli u beležnicu, predstavlja savršeno jasan odgovor o snazi armije radnika, tehničara, inženjera, profesora, lekara... koji osvajaju Sibir ne da bi pisali studije, analize i putopise, nego da bi živeli u jednom delu njegovog ogromnog ledenog srca. Mirnij je, kažu, gradprototip, kakvih će na stotine izrasti na sibirskoj zemlji do 2000. godine. Svi oni će, kao i ovaj, dostići cifru od oko 100.000 stanovnika i postati centri raznih industrijskih grana. To je deo ogromnog plana skovanog u »generalštabu« naučnika koji razrađuju planove ofanzive za osvajanje neshvatljivih bogatstava.

»Moj otac je kopao zlato, a ja kopam dijamante, to je skuplje od zlata!« — ovim rečima je plečati rudar snažnog pogleda, odvažni Jurij Jefimov, počeo svoju ispovest. Izgledalo je kao da je, pre svega, želeo da naglasi kako je ostvario ono nasleđeno, nepisano ljudsko pravilo da sinovi treba da nadmaše očeve u svakom pogledu.

Dopadljiv razgovor sa još jednim starosedeoceom Mirnog, čovekom koji se nalazi kraj glavnog bogatstva, velike riznice dijamana ne samo u Sovjetskom Savezu nego, bez sumnje, kraj jedne od najbogatijih na svetu, ličio je na dijalog dvojice starih poznanika. Takav je, verujte, svaki susret na dalekom severu, ljudi su otvoreni, srdačni i prisni toliko da namerniku izgleda kao da se poznaje sa njima više godina.

»Moram vam otkriti jednu tajnu: vi ste prvi novinar koji me nije pitao kako se osećam kraj tolikog bogatstva koje ne pripada meni! Njima sam odgovarao, obično, da sam zadovoljan što toliko

blago pripada svim sovjetskim ljudima, pa i meni samom, a vama, došljaku, čija je želja da pronikne u psihu i upozna namere naših ljudi ovde, nastavljam skromnu ispovest o sebi kao Sibirjaku. Verujte, najlepší dijamanti, to su za mene ljudi!« — dodao je Julij Jefimov.

Odmeren, krajnje ozbiljan, jasan u izlaganju »dijamantske epizode«, naš sagovornik je nastojao da što slikovitije predstavi rađanje rudnika zbog koga je čitav grad ucrtan u geografsku kartu. Put do naslaga dragog kamenja, visoko cenjenog na svetskim berzama, nije ni izdaleka ličio na sve one ljudske nedaće, posrnuća, užase, nastale negde na drugom kraju sveta u pohlepnim traganjima za dijamantima.

Umesto obračuna revolverima, mračnih igara bosova podzemlja, u ovim bogatim sibirskim oazama ljudi se rvu sa surovom prirodom, svesni vrednosti dijamantata i brilijanata. Nemaju vremena da krenu stranputicom, drže do svog dostojanstva, uvereni da je svaka pohlepa opasan porok. Sa koliko samozadovoljstva je Julij Jefimov govorio o tome kako je otkrio ovaj daleki svet i kako se, postupno, pojavila privrženost ovom kraju! Došao je u Mirnij kao zreo čovek, star 28 godina, slika nije bila nimalo romantična, sve je izgledalo — kako reče — nalik na planinarski bivak negde u srcu Himalaja, šatori, sneg, led, tajga... Pre svega, trebalo je raščistiti čitavo područje, pripremiti teren za narastanje grada i otvaranje velikog rudnika. Od tih izviđačkih dana prošlo je ravno sedamnaest godina.

»Kada vidite kako sve raste na vaše oči, čini se da nema većeg stimulansa za rad i stvaranje. I kada uz to možete posmatrati kako vaša deca rastu sa gradom, fabrikama, rudnikom, srce postaje punije, čovek se oseća čovekom«, — rekao je Jefimov, rešen da bar jedan od sinova, nasledi oca i održi rudarsku tradiciju u porodici.

Sibirski životni ambijent ne znači za rudarskog inženjera samo okretanje sebi već, bez sumnje, okretanje prema društvu, shvatanje dužnosti, rešenost da posle svih pregnuća i teškoća, bezuslovno dolaze dani prepuni radosti i uspeha. Budućnost je uveliko počela na ovoj sibirskoj oazi koja živi bez prošlosti, između danas i sutra, i gde razdoblje stvaranja još nije završeno. Činilo mi se da stojim na jednoj nevidljivoj granici između mašte o surovosti ledenih predela i stvarnosti današnjeg savremenog Sibira.

»Sibir je deo moga života, ostati ovde, u ovom gradu, ne znači više živeti daleko od sveta, zaboravljen i usamljen. Verujte, kada se čovek navikne, teško se odlučuje da traži, za vreme godišnjeg odmora, toplije krajeve i toplije sunce. Znaite, ljudi nisu kao laste« — objašnjava kroz šalu energični rudarski inženjer — »oni se ne sele sa promenom godišnjeg doba. Sunce je i u Sibiru toplo, pa ga treba koristiti na obali Lene. Ali, to nije baš ovde, izvanredni predeli za odmor su na tričetiri stotine kilometara dalje, međutim, računice, izmerene sibirskim aršinom, pokazuju da je to veoma bhzu«.

Razgovor je proticao nekako neosetno, Jefimov nas je poveo u površinski kop dijamantata, a mi, u stvari, nismo pominjali ništa što bi se odnosilo na naslage dragog kamenja skupljeg od zlata. Jednostavno, osvajanje Sibira, nastajanje gradova i mišljenja ljudi koji postaju Sibirci, predstavljaju prihvatljivu temu. Izbledelo ćaskanje o vrednosti dijamantata, one srednjoškolcima dobro poznate lekcije, da se, na primer, jednim karatom dijamanta može razrezati staklo dugo dva i po miliona metara, namerno sam želeo da izostavim, utoliko pre što je moj sagovornik, sposoban stručnjak, sudelovao u komponovanju života na tlu puste i bogate tajge.

Dok smo se spuštali na terenu mrke i žute boje u dijamantski kop koji je s vrha ličio na grotlo velikog vulkana, sagovornik je objašnjavao da je eksploatacija u rudniku dijamantata potpuno mehanizovana. Uz njegovo izlaganje setio sam se, ponovo, reči kritičara sibirskog podneblja o »kolonama ljudi sa ašovima i pijucima«. Jefimov se trudio da, postupno, ispriča svaki detalj jer sam rekao da sam dovde dospao da upoznam pravi život, portrete ljudi, njihovu svest, rad, sve njihove radosti i teškoće.

Kružimo širokim putem kojim neprestano prolaze džinovski kamioni sa iskopom, približavamo se prema ogromnim eskalatorima, dole, na dnu ovog pravog »dijamantskog vulkana«. Niska temperatura ne predstavlja nikakvu prepreku, ovde se radi i kada se živa u termometru spusti

ispod minus 50 Celzijusovih stepeni!

Ljudi su zaštićeni, borbu vode samo čelik i kamen. Penjemo se u eskalator nalik na dvospratnicu. Rad, naravno, nije prekinut, brekću mašine, kamioni prilaze, pune se za nekoliko minuta i odlaze sa sivom rudačom u čijoj utrobi je dragoceni kamen, gore, prema kompjuterskoj ranžirnoj stanici, i onda, dalje, prema fabričkim halama. Kop je površinski, međutim, nalazimo se na preko sto metara ispod nivoa čitavog područja. Sinhronizovan rad, besprekorno organizovan iskop, vešto postavljene smene, sve to omogućuje da traka čitave »zemljane reke dijamanata« protiče danju i noću. Veliki reflektori ogromne snage osvetljavaju prostor oko džinovskog kopača koji kao kakva sablast, poput nekakvih mesečevih samohoda, onako nezgrapan, nalik na robota, vršlja po zemljinoj kori kao od šale, kopajući u jednom zamahu, valjda, desetine hiljada dolara. Svejedno, onda kada Mirnij spava ili je budan, tutnji u rudniku, i zato namernik, impresioniran ovim, sasvim običnim, bar za stanovnike ovoga kraja, dijamantskim rudnikom, ostaje zadivljen radnom snagom, i primećuje da grad izrastao u toplim nedrima hladne tajge — nikad ne spava.

Nema sumnje, bio sam uveren koračajući kopom rudnika dijamanata, da nikada u novinarskoj karijeri nisam stajao na toliko basnoslovnom bogatstvu. Dok je odmerenim glasom Jefimov objašnjavao svaki detalj, u izričitoj nameri da nam što plastičnije dočara šta se dešava u ovom moderno opremljenom rudniku, čiji se dijamant i brilijant meri vrhunskim svetskim standardom, pomislio sam, ko zna po koji put za nekoliko dana boravka u Sibiru, koliko je merljiva vrednost ovog dragog kamena, a koliko nemerljiva snaga čoveka!?

Istorijski poduhvat osvajanja sibirskih prostranstava, morao je, pre svega, da izmeni jednoličan reljef bogate, ali puste tajge. Ljudi ovde ne žive od iluzija, nego od svog rada, licem u lice sa prirodom. Svaki čovek koji je stupio na tle Sibira ostavlja trag, razapinje krila, gradi prve kuće, prve škole, prve fabrike... otapa led nepreglednih bespuća.

Iskusni rudarski inženjer Jefimov, bez sumnje, nije bio jedan od onih mladih koji su se dvoumili kada je pre sedamnaest godina trebalo zaploviti belim okeanom. Krenuo za svojom profesijom, znao je da ne može biti rudar kraj nekog velikog, milionskog grada, pretpostavljao je da otkriti Sibir nije jednostavan posao, i bio uveren da ledeni vetrovi moraju, jednom zauvek, da donesu ljude čistog socijalističkog kova koji će sa sobom doneti sve neophodno oružje: ekonomsko, političko i psihološko. Prema jednom tumačenju, očigledno pojednostavljenom, rezultat izrastanja Mirnog je veoma jasan: neki od onih koji su došli u nameri da jedno vreme provedu u »večnoj hladnoći«, pa da se vrate odakle su poleteli prema dalekom kraju, odlučili su posle izvesnog vremena da ostanu na ovim koordinatama. Ako baš požele da, jednoga dana, odšetaju do poznanika ili prijatelja, ili odu zauvek, negde u Lenjingrad, Moskvu, Kijev ili neki drugi grad, mlaznim avionima više ništa nije daleko, želju mogu odmah da ispune.

»Mi u Mirnom ne želimo da se zovemo nikako drugačije nego Sibirci. Nema nikakvog epiloga, grad izrasta, kao i mnogi drugi na širokom frontu, postajemo veterani prepuni samopouzdanja, uvereni da će, kako se to kaže, druga generacija preuzeti formulu napretka i znati da garantuje obimnu graditeljsku ofanzivu« — rekao je Jefimov.

Pažljivo sam slušao iskrenu ispovest čoveka za koga se bez razmišljanja može reći da je pravi Sibirjak, dok smo automobilom, kružeći serpentinama površinskog kopa, napuštali rudnik dijamanata. Nije bilo teško zapaziti da već postoji karakteristika za ljude koji su svoje poglede na život formirali u ovom dalekom svetu. Oni je, postupno, slikaju rečima, bez kičice, kao vrsni umetnici, ne pričaju samo o prirodi, govore o svakidašnjici, svojoj profesiji, svome radu i svojim radostima.

Kao poruka doživljenog, i poruka za budućnost, ostaje istina koju sam čuo iz usta rudarskog inženjera: »Ljudi nisu kao laste, oni se ne sele sa promenom godišnjeg doba«.

PRIRODNE ZAPOVESTI UMESTO — BOŽJIH

Više puta za vreme boravka u Sibiru, imao sam pri» like da se uverim u gostoprimstvo

sasvim običnih ljudi, čujem otvoreno da osvajanje ovih krajeva ne liči na »poziv na gozbu«. Nije bilo teško osetiti, koliko gordosti se krije u njihovim srcima kada, u izričitoj nameri da ne stvaraju mitove, govore kako prirodu treba krotiti, prenositi brežuljke da bi se snaga rečnih tokova pretvorila u električnu energiju, opirati se opasnim zagrljajima hladnoće i menjati geografsku kartu prostranstva o kome su se vekovima pričala raznorazna predanja...

Bombaste reči o spartanskom životu i zagonetkama Sibira, pročitane u zbirkama impresija prepunim faktima sakupljenim u prašnjavim fasciklama izvađenim iz rafova dokumentacija, gubile su smisao, bledele su pred čistim sibirskim licima, pred ljudima jačim od snežnih mećava. Očekivan paradoks, gledajući Sibir kakav jeste, između juče i sutra, putnika brzo odvaja od maglovitih davnina. Nije potrebna nikakva naglašena skromnost, izveštačenost, posebno predubedenje da se otkrije postignuti napredak putem susreta i razgovora sa ljudima koji su, ne tako davno, zakoračili ledenim stazama.

Sibirci su neposredni u svakom susretu, nisu zaraženi strahopoštovanjem, trezveno znaju da predoče značaj »proboja civilizacije« u ovim predelima uz pomoć savremene mehanizacije, ali to ne objašnjavaju sipajući samo dosadne brojke. U sasvim običnim ljudskim istinama nije teško otkriti smisao ritmičkog kretanja, unapred predviđenog naučnog ciklusa, ka sibirskim prostranstvima. Više to nije nomadsko osvajanje Severa, proizvoljan odlazak u daleka lovišta, tumaranje po belom pokrivaču, bez reda i plana.

Ako došljak nije imao vremena da pročita obimnu literaturu pre nego što se otisnuo od evropskih obala, ništa zato, bezbroj podataka pojaviće se u štimungu svakog susreta i pratiće svaki razgovor. I, dok me još hladan sibirski vetar nije pošteno ni zagrlio, upoznao sam u onoj jedinoj »gostinjici« (hotel na ruskom jeziku, prim. autora) Mirnog, u stvari, adaptirana dva sprata stambene zgrade, dvojicu simpatičnih sagovornika: jedan, Ludvig Stanislavovič Kulikovski, inženjer, rudarski ekonomista, drugi, Jurij Mihajlovič Klišnikov, šef za organizaciju službe spasavanja u rudniku.

Kada su saznali da mi je Mirnij prvi grad na dugoj plovidbi po sibirskom okeanu, odmah su u šali приметили da sam tek »odškrinuo vrata sirske zemlje«. Za njih je bilo zadovoljstvo da razgovaraju sa gostom koji dolazi iz daleka, i nastoji da, na svakom koraku, sazna po koji novi detalj baš od ovdašnjih ljudi, upozna stanovnike gradova i sela, oseti otkucaje njihovih srca i prevali hiljade kilometara.

»Pre svega, svaki stranac treba da zna da u Sibiru nema božjih zapovesti, ali ima prirodnih zapovesti. Da ne dužim, valja upamtiti da u ovim krajevima lisica menja boju, da pečurke rastu veće od trave i da je vaše putovanje, u stvari putovanje u dvadeset i prvi vek!« Ovim rečima, duhovito, počeo je Kulikovski razgovor koji će ubrzo postati ređanje običaja i navika nastalih za vreme upornog rada na oplodenoj sibirskoj zemlji.

Čovek veoma brzo shvata da se ovde ne menjaju ljudi već i dekor, pojedini predeli postaju toliko izmenjeni da ih ni oni koji su ih već posetili ne mogu da prepoznaju kada ponovo navrate. Priznao sam simpatičnim poznanicima, da me najviše zanima, valjda po nekoj profesionalnoj ljubopitljivosti, kuda ide Sibir. Dosetljivi Klišnikov je, brže-bolje, dodao da je taj smer pre svega, još zanimljiviji, jer sa »voznom kartom dvadesetog veka, putuje u dvadeset i prvi«. Ubrzo posle ove šale dodao je kako je mnogim došljacima, veoma skeptičnim, istina o velikom sibirskom poduhvatu, koji nije projekat samo od danas za sutra, izgledala izveštačeno i nakalemljeno, kao neki grandomanski projekti futurologa.

Svaki detalj otvorenog razgovora, bez ustezanja i uštogljenih manira, pretvorio se u kazivanje običnih ljudskih epizoda nastalih za vreme njihovih službenih putovanja, najbolje je reći, uzduž i popreko po Sibiru. Dok su govorili, video sam u njihovim očima samouživanje, rešenost da u prisnom razgovoru sa namernikom, koji je našao za potrebno i da ponešto unese u beležnicu, pored odgovora na postavljena pitanja, ne zaborave neki savet koji može koristiti na dugom putu.

»Jurij Klišnikov, vidim da ćemo, našem tovarišu, sve lepo ispričati do detalja« — obratio se Ludvig Kulikovski svome prijatelju — »i na kraju zaboraviti da ga pripremimo na moguće iznenađenje kada se obrete, negde duž sibirskog prostranstva, i ponude ga zakuskom i votkom

jačine 95 gradi«.

U prvi mah to je ličilo na dopadljivu šalu, međutim, uslovi oštre klime primorali su ljude tamo, na obalama reka u krugu polarnog kruga, Jane, Indigirke, Kolime i drugih, da, osvajajući ogromna prostranstva, žestoka pića stavljaju kao sastavni deo trpeze. Bez sumnje, najbolje je povinovati se običajima Sibiraca, oponašati njihov život, da bi se što snažnije osetio ambijent svakidašnjice na niskim temperaturama.

Život ovde protiče bez sukoba i otimanja. Radosti su, evo, neprestano prisutne u sibirskoj stvarnosti. Dovitljivi Kulikovskij je, u nameri da me upozna sa podnebljem ovih krajeva, rekao:

„Ako se u Sibiru osećate Evropljaninom onda se možete propisno smrznuti!“

Duhovite dosetke nisu narušavale razgovor o životu ljudi koji su odlučili da se nastane u Sibiru, povedu svoje porodice, i baš kao u centralnom delu Sovjetskog Saveza, nastave život — bez gundanja, očajja, žaljenja i prigovora, rešeni da se naviknu na novu sredinu i zagospodare prirodom, nastave rad svako u svojoj profesiji bez administrativnih dekreta. Mlađi dolaze neprestano, adaptiraju se brzo na nove životne uslove, otkrivaju horizonte gde neposrednije mogu da dokazuju, svako u svojoj struci, određene sklonosti. Domet ambicija kvalifikovanih radnika, tehničara, inženjera, lekara... postaje znatno dalji pod sibirskim nebom, pa je sasvim logično što najnoviji statistički podaci pokazuju da se mlađi češće odlučuju da zaplove belim prostranstvom.

Inženjer Ludvig Kulikovski, plastično je predstavio taj »ključ sibirskog rasta«, sve prisutniju rešenost ljudi u najboljim godinama, da nađu svoje mesto baš ovde u Sibiru, učine sve za svoj grad bez dvoumljenja, odvažno i nenametljivo, jer su bezbrižni, znajući vrlo dobro da beskrajno doprinose društvu. Saznajemo, iz razgovora sa dvojicom novopečenih prijatelja, čitavu hroniku tog poduhvata otvaranja Sibira. Moto najviših društvenih i državnih organa, kada je verifikovan sibirski projekat, bio je da ako pojedinac prihvata htenja društva, onda, istovremeno, društvo mora, izuzetno, da nagradi pojedinca.

»Sve je rešeno na besprekoran, obostrano prihvatljiv način, na primer, svi ovde zaposleni nagrađeni su redovno, bez sumnje, više nego oni koji rade u kontinentalnom delu zemlje. Oni koji, naravno, po sopstvenom nahodjenju, žele da dve godine ne idu na odmor, sledeće, treće, dobijaju, zaista maratonski predah, zakonom im je zagarantovano da se odmaraju ravno šest meseci, uz još jednu olakšicu, zajednica im plaća put do bilo kog letovališta u Sovjetskom Savezu«, — rekao je Ludvig Kulikovski, objašnjavajući zatim da prilagođavanje klimatskim uslovima ne predstavlja više nikakav neosvojivi vrh. Iskustva malobrojnih starosedelaca u hladnom polarnom pojasu, čije je glavno zanimanje i dan-danas lov i stočarstvo, koriste se kao dragocenosti.

Teško shvatljive istine postale su pravilo ponašanja u predelima gde se, svake godine po više meseci, temperatura spušta i do minus 55 Celzijusovih stepeni. Otpijajući gutljaje vrućeg ruskog čaja koji sa jermenskim konjakom dobija posebnu aromu, beležim jedno od tih nebrojenih pravila za one koji su se zatekli negde u gluvoj tajgi, bez šatora, na golom mrazu. Iz davnina narodi dalekog severa, Jakuti, Čukči i drugi, preneli su na svoje naslednike sva »zlatna pravila« ponašanja na snežnom bespuću, uvereni da će ona koristiti namernicima koji se nađu u nevolji.

Jelenska koža sa krznom, bez obzira kolika je hladnoća u nedrima Sibira, omogućuje čoveku da, uprkos jakom vetru, mećavi, preživi na ledini punih 48 časova! Lice i ruke treba staviti na jelensko krzno, šćućuriti se na mestu koje ne mora da bude u zavetrini, i — hladnoća neće predstavljati nikakvu opasnost. Ako čovek poseduje odelo od duplog jelenskog krzna, na taj način što će jedno biti okrenuto prema telu, onda čak nije potrebna odeća pre jelenske odeće. Svi oni koji se nastane u ovim predelima brzo saznaju sve što je neophodno da bi im bilo što toplije u krajevima »večne hladnoće«.

»Hladnoća nije nepobediva danas kada narasta jedan grad, kao Mirnij, usred sibirskih bespuća. U ovo naše moderno vreme projektanti odmah određuju mesta velikim toplanama koje greju jedan ili više rejona svakog grada. Novopodignuta zgrada odmah se vezuje u mrežu toplane baš kao što se to čini sa električnom energijom ili vodovodom« — objasnio je Jurij Klišnikov.

Dvojica već potkovanih Sibiraca, rešenih da mi predstavje zemlju i ljude polarnog kruga,

dobronamerno su ređali detalj po detalj, činjenicu po činjenicu, ne zaboravljajući često, ni najsitnije stvari. Pored one, maločas pomenute votke, koja je — kako rekoše — »udaljena samo pet gradi od čistog alkohola«, treba upoznati i pokoji gastronomski specijalitet. Jedno od svakako najčešćih jela na severnim trpezama, naročito u jeku velikih mrazeva, jeste, u pravom smislu te reči — presna smrznuta riba. Glavni začin je biber kojim se posipa riblje meso, pošto se prethodno iseče na tanke kriške, i naravno, sve ovo uz čašicu dobre votke i vruć hleb, veoma prija i svakom došljaku. Ubrzo saznajemo da u krajevima duž obala reke Indigirke svako jelo se, obično, završava — sladoledom! To nije bila šala, tamo, u tim severnim predelima Autonomne Republike Jakutije, sladoled od jagoda je često na trpezi kao poslastica posle redovnog obroka.

Dok sam pomno unosio svaki detalj u beležnicu, nisam ni zapazio da je inženjer Kulikovski nekud izašao, tek, iznenada, pojavio se sa kriškama smrznute ribe...

»Evo upravo jakutskog specijaliteta, zašto ne biste, već ovde u Mirnom, navikli na jelovnik severnijih krajeva. Verujte, lakše će kliziti smrznuta riba nego ona ispržena, koja se iznosi na trpezu — rekao je Kulikovski donoseći ovu »hladnu zakušku«.

Posle prvih zalogaja složio sam se da je gastronomski specijalitet izvanredan. Moji prijatelji su bili zadovoljni, pored ostalog, zato što sam u šali, zadovoljan ukusnim ribljim mesom, zapazio da nedostaje ona sibirski votka od 95 gradi, udaljena samo pet gradi od alkohola, jer, kažu, takvo piće mora, po kulinarskim receptima, da prati ovaj sibirski specijalitet...

Ubrzo nam naglašavaju da Gradski sovjet »dijamantskog grada«, a takođe i svi ostali u ovim zabačenim krajevima, naročito za vreme dugih zima, posebnu pažnju posvećuju raznovrsnosti ishrane stanovništva; to je predviđeno i u opsežnim planovima za narastanje gradova. Ishrana je deo čitavih studija, uklopljenih u generalni plan velikog pohoda. Jednolična hrana je izbačena sa trpeza: ako je neophodno sveže meso, zeleniš i voće, transportuje se avionima do najudaljenijih gradova i varoši, a odatle dalje, helikopterima do najzabačenijih sela.

Odmerena dosetka mojih sagovornika, maločas izrečena o putovanju u dvadeset i prvi vek, dobijala je svoj eho, punu potvrdu u svakoj novoj sekvenci ovog neposrednog upoznavanja sa planovima gigantskog razvoja Sibira. Ni jednog trenutka ništa nije bilo suvišno, seriozni podaci uklapali su se u odgovor na pitanje: kuda ide Sibir? Pristajala je povremeno i pokoja dopadljiva šala dobroćudnih poznavalaca ovih krajeva.

Sve se stapalo u retko slikovito kazivanje gostoprimitljivih domaćina, koji, iako na službenom putu, nisu se držali po strani već su neprestano nastojali da susret učine prijatnijim i nezaboravnijim ponašajući se najprirodnije, drugarski, baš kao da se poznajemo čitavu deceniju.

Pažljivi sagovornici su, izgleda, zapazili, saznajući da nameravam da objavim knjigu o putu po predelima hladnog pojasa, pa su mi, sutradan, poklonili knjigu Leonida šinkarjova »Sibir, odakle je pošao i kuda ide?« To je čitljiva zbirka fakata, prognoza i razmišljanja o belim prostranstvima, gotovo neophodna literatura za svakoga ko želi da pronikne u bit svih složenih poduhvata sovjetskih ljudi. Autor detaljno predstavlja, u pravom smislu te reči, ruske ljude iza Urala kroz dugu istoriju, od kamenih letopisa do današnjih dana; nabraja velika ostvarenja na putu stvaranja uslova za naseljavanje bogatih predela, industrijske objekte podignute kraj bogatih nalazišta ruda i pominje dugoročne programe narastanja ekonomike koja treba da se uklopi, na najbolji mogući način, u okvire svetskih razmera. Na posebnom mestu autor obrađuje, baš toliko pominjani »put u XXI vek«⁴. Pristupačno prikazan plan dugoročnog prilaza Sibiru detaljno objašnjava prvi omamljujući

⁴ U 1990. godini može se očekivati pojava transporta na zemlji bez autostrada i železničkih koloseka. Nešto ranije, takođe u Sibiru, sedamdesetih i osamdesetih godina, sasvim obična pojava biće razne vrste takozvanih »snegoblatohoda«, »svudohoda«, »traktora-guseničara«... To će biti glavna prevozna sredstva od aerodroma, rečnih luka ili železničkih stanica do zabačenih gradova i sela. U daljoj budućnosti, vrlo verovatno, pojavice se »vibratori« na livenim koritima, oni će poigravati na teško prohodnim terenima, slično kao kenguri, po snegu, ledu, rastresitom terenu, noseći čak i po deset tona tereta... Postoji mogućnost da u dogledno vreme Sibir postane poligon na kome će se ispitivati »šetajuće mašine« koje će imati četiri »noge«, nalik na one nekakvog robota,

utisak budućnosti koja je, kažu, već počela na ovim koordinatama.

Razdoblje današnje napregnute borbe najavljuje doslednu primenu generalne strategije društva prema bogatom Sibiru, bez malodušne nade i brzopletog pesimizma. Trasiran je put na kome će čovek, lukavom taktikom — primenom supermoderne tehnike — stezati obruč oko prirode, jednostavno, sve više krotiti ledene barijere.

Dvojica dobrih ljudi, pričajući sekvence svakodnevice, postupno, upućuju na značaj akcije širokih razmera, najavljuju, pominjući usput iskustva starosedelaca o »čudima« jelenske kože, početak jedne nove sibirске ere. Čitava tri dana Ludvig Kulikovskij i Jurij Klišnikov slikovito su mi nagoveštavali, na pragu dugog puta, kako izgleda gigantska operacija osvajanja »ledenog beskraj«, prelomljena kroz doživljaje i impresije koji su im ostali u sećanju za vreme profesionalnog krstarenja. Nema ovde ni malih ni velikih snova, samo brojke se ne čuju iz usta građana Mirnog; oni ne smatraju sebe nekim izuzetno snažnim ljudima, ne žele da, kako se ranije govorilo, neko fetišizira elementarne nepogode, uprkos istini da su se prvoprohoci ovde povijali pred neumitnošću zamki prirode.

»Čovek sve osvaja. Priznajem, ranije, dok nisam dospao do ovih daljina, bio sam sumnjičav, nisam jednostavno verovao u ovu veliku istinu«, — kaže Kulikovskij, kao da želi da doda, možda uverljivo potvrdi, koliko je važno osetiti mraz Sibira, otpiti koji gutljaj vrućeg čaja sa jermenskim konjakom, pojesti smrznutu ribu sa zalogajem domaćeg hleba, da bi se shvatio svet ekspanzije koji potiskuje divljinu ogromnog prostora.

Jurij Klišnikov, takođe moj sagovornik, naglašava da je ovde sve nastalo »ne juče, nego sutra« i da sve, ipak, ne zvuči kao nepojmljivo čudo. Sovjetski ljudi ne kriju svoje zadovoljstvo što više nema potrebe da se život spasava daleko od civilizacije, na beloj zemlji, bez mnogo nade da će pomoć stići pravovremeno. Država danas obezbeđuje sve što je neophodno za rad, pa ni onima starim, potomcima starosedelaca, sklonim raznim verovanjima, ne pada na pamet da proganjaju demone i prizivaju prastare snove. Narodi i narodnosti, stanovnici sibirskih tajgi i tundri, ljudi malih kosih očiju, smirenog osmeha i preplanulog lica, raširenih ruku primaju došljake. Oni su, istina, zadržali neke svoje svečanosti, poštuju svoje običaje, ali ne zaboravljaju da su deo sovjetskog društva.

Naglašena skromnost sa kojom se, obično, završavaju mnogi razgovori, ovoga puta nije bila potrebna. Za Kulikovskog i Klišnikova bilo je dovoljno jedno drugarsko »dosvidanja«, stisak ruku i pravi rudarski pozdrav od srca: »srećno«!

VAROŠ ZAUSTAVLJA REKU

Jedna varošica, Černiševski, izgleda kao da je izrasla na brežuljku iznad obala brze sibirске reke Viljuj, udaljena je stotinak kilometara od grada Mirnij. Ako upitate stanovnike ovog naselja koliko je ovaj predeo udaljen od Moskve, u nameri da, pre svega, raščistite geografske pojmove, oni će vam, ne sležući ramenima, odgovoriti — zapostavljajući kilometre i milje — da je to rastojanje »negde oko dvanaest časova leta avionom«. Dakle, udaljenosti u sibirskom slučaju imaju poseban vid, sopstvenu mernu jedinicu, najverovatnije zbog toga da bi se uprostito ogromno rastojanje, koje, u vreme reaktivnih i nadzvučnih aviona, gubi smisao izuzetne daljine.

»Sibir više nije daleko kao što je nekada bio, veliki prostor, rastojanje između udaljenih gradova, ne predstavlja odiseju prepunu zagonetki koje treba rešavati pre nego što se spakuju koferi

sposobne da se savijaju u »kolenu«. Čovek, vođitelj, stajaće na dve pedale i držati u rukama dve poluge. »Noge« mašine biće pod komandom tog vođitelja i dopiraće svojom dužinom od tri metra, veoma lako, preko jama i drugih prepreka. Ova »čudovišta« će se kretati brzinom od osam kilometara na čas.

(»Sibir, odakle je pošao i kuda ide«, Irkutsk, 1974. — izdanje »Vostočnosibirskoje knižnoje izdateljstvo«).

i zavežu ranci«, — rekao mi je plečati vozač »GAZ-a« Voloda, dok smo prevaljivali kilometre na asfaltnom putu Mirnij — Černiševski, uveren, istovremeno da je kraj »večne hladnoće« bliži ne samo po rastojanju, već i po merilima bliskosti među ljudima, dobijenim primenom nekakvih aršina civilizacije.

Putovanje kroz tajgu, prekrivenu debelim snežnim pokrivačem, nijednog trenutka nije delovalo uspavljujuće, uprkos jakih grejača u vozilu. Tome je, svakako, doprineo razgovor sa saputnicima koji nije imao određenu temu, ali nije odstupao od traganja za sibirskom vizijom. Kolega iz lista »Mirnenskij rabočij«, Vladimir Vibornov, vrlo dobro je znao da govoriti samo o ljudima, bez činjenica i bez podataka nije dovoljno i da može da da bledu sliku ovih krajeva, pa je neprestano nastojao da svaku temu, pomenutu kroz ćaskanje, dopadljivo ilustruje svojim komentarom.

Na putu za Černiševski, varošicu kraj gigantske Viljujske hidrocentrale, govorili smo o snazi sibirskih reka, kao neizmernom blagu koje, kada ih ljudske ruke ukrote, mogu da postanu strahovito oružje u daljoj ekspanziji industrije na ovim terenima. Podatak da je za trideset godina (od 1940. do 1970. godine) proizvodnja električne energije porasla za 47 puta, dovoljno jasno nagoveštava fazu nestrpljive elektrifikacije sirske teritorije. Neprestana geološka istraživanja pokazuju, iz dana u dan, da pogonska snaga neće biti suvišna, bogatstvo je toliko da skovan plan rasta najavljuje »neprestanu glad za električnom energijom«. Narastanje hidrocentrala mora da se drži ritma građevinara i svih ostalih neimara da bi, blagovremeno, napajala nove varoši i sela tek ucrtana u geografsku kartu.

»Za došljake je to teško shvatljiva cifra, međutim, za nas koji neposredno pratimo čitav poduhvat osvajanja Sibira, pomenute brojke nisu astronomske« — rekao je Vibornov, uveren da samo ređanje brojki može da ostavi loš utisak na stranca.

Milionska armija ljudi nastupa, svakodnevno, kilometar po kilometar, željna preobražaja na »nedostupnim mestima«. Ovde ljudi ne pričaju bajke, ponekad potraže, poređenja radi, neku grimovsku temu da bi slikovitije predstavili ono što žele da iskažu. Naš vozač Voloda našao je za potrebno, kada se povela reč o bogatstvima Sibira — često preokupaciji nekih svetskih ekonomista — da ispriča, modernu bajku o dvojici namernika koji su putovali ovom zemljom po velikom mrazu:

»I gde je zakopano blago?« — upita jedan posle nekoliko sati hoda snežnom prtinom.

»Ovde i onde, gde god nogom staneš, kopaj, ne možeš pogrešiti!« — odgovori drugi.

Zaista, ovaj drugi je počeo da kopa i pronašao, kaže priča, blago veliko kao »dečje priče čovečanstva.«

Ako se zanemare primese bajke, onda, bez dileme, ova istina je slikovito poređenje sa onim silnim brojkama koje ekspedicije geologa svakog časa, rasute po prostranstvima Sibira, prezentiraju ekonomistima. Nekom igrom slučaja, negde na polovini puta, zastali smo za trenutak da bismo videli grupu geologa koji su, usred tajge, razapeli šatore, da za dva-tri dana obave ispitivanja, i onda, krenu dalje u poteru za »zakopanim blagom«.

Ručak se krčkao na šporetu napravljenom za ove hladne predele, međutim, u šatorima nije bilo nikoga, ljudi su bili tu negde kojih stotinak metara dalje. Vreme nam nije dozvoljavalo da ih potražimo, a i suvišno je remetiti program i već zakazane susrete sa graditeljima hidrocentrale na reci Viljuj. Krenuli smo dalje ostavljajući istraživače da tragaju. Razgovor se, ubrzo, nastavio o problemima osvajanja prirodnih rejona Sibira i Dalekog istoka, dok je automobil hitao prema varošici Černiševski.

Surova klima je najveći bauk za došljake, ali armija naučnika nalazi najcelishodnija rešenja, opire se prirodi, ruši prepreke, stvarajući čitave studije — pravila ponašanja na niskim temperaturama. Podatak unet u beležnicu, tokom ovog živopisnog puta kroz kolorit sirske tajge, da su baš predeli Autonomne Republike Jakutije — čijom teritorijom putujemo — karakteristični po kolebanjima temperature i predstavljaju svojevrsan izuzetak na našoj planeti: razlika dostiže do 100

Celzijusovih stepeni!⁵

Naravno, savlađivanje ovih teškoća zahteva angažovanje svih faktora, onih za strategiju, onih za ekonomiju i onih za stvaranje radnih kolektiva — kako su nam rekli — da bi se, na licu mesta, samostalno otklonile velike i male zagonetke. Svaki predeo poseduje sopstvenu »ličnu kartu« u sklopu problema koji se javljaju kao posledica surovih klimatskih uslova. Pojavile su se greške, hitro su obrazovane komisije stručnjaka da bi ispitale uzroke tih nepredviđenih pojava. Ali zonama polarnog kruga nema ustaljenih pravila koja važe za svaki kraj, za svako područje, pa se zbog toga neprestano govori o uspostavljanju još prisnijih kontakata između naučnika i predstavnika vlasti na terenu. Broj između rezultata naučne hipoteze i praktičnog iskustva postaje mnogostruk.

Varošica Černiševski pojavila se posle jedne krivine, izgledala je kao ucrtana u zimski kolorit, prosto nasadena na brežuljak. Sapatnici mi otkrivaju karakteristike čitavog naselja, napominjući da je »ono nastalo zbog Viljujske hidrocentrale, a ne hidrocentrala zbog naselja«. Skup onih tipično sibirskih drvenih kuća sa dopadljivim, rezbarenim, fasadama sačinjenim od balvana, uklapao se u pejzaž prepun bele boje.

Niske zgrade sa ulaznim terasama, nekom vrstom doksata i tipični dimnjaci sa još tipičnijim krovovima, kao da dopunjavaju prirodu. Izukrštane ulice na talasastoj padini ostavljaju utisak da se ne završavaju, prosto, nadovezuju na beskraj snežne tajge. Gradić, nastao jedva pre petnaest godina, osvaja došljaka na više načina: skladnošću iznad jednog energetskog džina koji se, dole, niže, pod nogama varošice, rve sa besnom maticom reke Viljuj i izuzetnim šarmom svojstvenim za male varoši bez dosadne buke tipične za metropole. Mladi i stari stanovnici, koji sa krznenim kapama »ušankama« i toplim kaputima, prolaze strmim ulicama između kuća, dopunjavali su primamljiv ambijent male varoši.

Meštani su pretežno radnici, graditelji hidrocentrale — kako nam rekoše na prvom koraku — došljaci sa raznih strana Sovjetskog Saveza. Ovde je nastanjeno, ni manje ni više, nego trideset i devet nacionalnosti, iako podaci pokazuju da Černiševski danas broji negde jedva devet hnljada stanovnika. Ova varošica ima posebnu boju i ukus jednog podneblja...

Pre susreta sa dvojicom meštana Ivanom Hanhalajevičem, predstavnikom sovjetske vlasti i Eduardom Azarenkovim, partijskim sekretarom, kako se kaže, »svetim ocima« varošice, još bolje sam osetio ritam Černiševskog koji kao da se stapao sa ujednačenim žuborom viljujskih voda, negde dole, pod nogama radnika čije snažne mišice postavljaju betonskog džina nasred brze i nemirne reke. Varoš nema mnogo uspomena, kažu, verovatno zato što nema prošlost: sve što se zbilo vezano je za sadašnjost. Gotovo do juče ovim bespućem prolazili su istraživači — geolozi; njihovi šatori, »palatke«, postavljeni su 1960. godine, da bi na tom mestu, ubrzo zatim, promolio glavu iznad snežnog pokrivača gradić sa višestrukim nizovima drvenih kuća nalik na duge đerdane.

U jednom skoku od deceniju i po dopadljiva varošica izrasta, jača, zauzima busiju iznad gradilišta hidrocentrale, iznad kranova i dizalica koji, poput nekakvih oblakodera, natkriljuju Viljuj. Černiševski danas može da se pohvali toplanom, školama, mlekerskim kombinatom, domom kulture, sportskim centrom, filijalom Instituta »večne hladnoće« Akademije nauka SSSR i svim ostalim objektima neophodnim jednoj varošici juče rođenoj na ovom zabitom mestu. Domaćini su nam jezikom spretnih oratora, neposredno, bez žurbe, otkrivali snagu ljudi nastanjenih pod krovovima koji su u privrednom smislu deo jedinstvene industrijalizacije, i istovremeno deo jednog socijalističkog opusa. Upoznajemo stepen unutrašnje organizovanosti usađen u pore svakodnevnog života, na tlu gde se vojuje za sibirsku zemlju.

»Naši ljudi znaju da ovde prirodu treba izmeniti! Pogledajte poleglo drveće usred tajge, koren stabala ne može u ovoj zemlji da dopre duboko u zamrznutu zemlju. Ona je neprestano jedna tvrda santa, pa čak i ona dva meseca kad sve ozeleni, površinski sloj od dvadesetak santimetara

⁵ Temperaturene razlike su, zaista, ogromne: zimi se živa u termometru spusti i do —55 Celzijusovih, a tokom onog kratkog sibirskog leta popne do 40 stepeni. Zbog toga, kažu, treba graditi na niskim temperaturama, a to zahteva posebna rešenja gotovo za svaki rejon.

omekša, međutim u dubini je i dalje kamena, ledena zemlja. Hladni vetrovi ruše drveće kao kule od karata« — objašnjava Ivan Hanhalajevič, nastavljajući da nas upozna sa podnebljem na kome su radnici, inženjeri, tehničari i varioci toliko uporni da su planinu pomerili nasred reke Viljuj.

I, nije mnogo potrajalo, saznali smo da je ovdašnja hidrocentrala prva izgrađena u klimatskim uslovima karakterističnim za »večnu hladnoću« na sibirskom tlu. Svojevremeno prvi odgovor inženjera-statičara, eksperata za gradnju hidrocentrala, bio je negativan: na reci Viljuj nije moguće graditi gigant zbog toga što, pre svega, niske temperature dostižu nivo koji je daleko ispod međunarodnih limita u građevinarstvu!

Čovek ni ovoga puta nije odustao, nije se predao najezdi prirode, uspeo je da joj doskoči, posle serije opita i naučnih radova.

»Tajnu podizanja hidrocentrale na ovom terenu u nemogućim uslovima, otkriće vam naši inženjeri, stručnjaci koji su ovladali tehnikom gradnje na niskim temperaturama, a mi vam govorimo o ljudima, ali ne želimo da to liči na skasku, bolje da to bude tumačeno kao posledica direktive. Mi zapravo želimo da sami, u bilo kom delu varošice, sretnete naše ljude i razgovarate sa njima o svemu što vas interesuje« — dodao je Azarenkov, partijski sekretar, dajući nam očigledno inicijativu, prihvatljivu ponudu, strahujući da ne bismo, možda poneli iskrivljenu istinu o ljudima na sibirskoj zemlji. To je, zaista bilo nepotrebno, jer nije trebalo da prođe dosta vremena, pa na licu mesta otkriti primere visoke svesti i izuzetnog požrtvovanja mladih i starih graditelja u snežnoj odori simpatične varošice Černiševski.

Liči to na pravu ljudsku epopeju, savladavati najnepovoljnije uslove rada, i, uprkos svemu, postizati zapažene rezultate. Na desnoj obali Viljuja, dakle, na strani varošice, završen je prvi deo hidrocentrale. Glavni inženjer odvažni Valentin Mahorin, star 48 godina, obavestio nas je da postoje četiri hidroagregata u ovom delu giganta. Borba sa pobesnelom rekom i snažnim vetrovima koji duvaju ovim područjem počela je još 1960. godine. Onda, naravno, niko, osim upornih stručnjaka, nije verovao da će vodena stihija, koja prosto buja svojim širokim koritom, postati ukročena goropad. Valjalo je skinuti čitave brežuljke i prenositi zemlju više stotina metara, da bi se, postupno, krotila reka. Dok prvi deo Viljujske hidrocentrale radi punom parom, drugi, na levoj obali, predstavlja još uvek ogromno gradilište.

Prešli smo preko dela brane baš kao nekakvim mostom od prenapregnutog betona, po snežnoj vejavici na temperaturi od minus 30 Celzijusovih stepeni. Drugi deo hidrocentrale jedva se nazirao kroz snežne pahuljice. Gradilište je ostavljalo utisak, u snežnoj oluji, nekakvog kosmodroma iz onih filmskih storija, konstruisanih u ljudskoj mašti, na kvadraturi neke druge planete u svemiru.

Plećati i govorljivi inženjer Andrej Porohnja, glavni komandant, nasmejana lica, energičnih pokreta, vratio nas je iz profesionalnog maštanja na zemlju, u ambijent gradilišta, pravi mravinjak ljudskih tela između metalnih kolosa.

»Nama je ovde uvek toplo, mi ne možemo da se zamrzemo, baš kao ni vode bezdušne reke, na čijoj se površini, ni na temperaturi od minus 60 Celzijusovih, ne uhvati ni ledena skrama!« — rekao je posle upoznavanja Andrej Porohnja i poželevši mi dobrodošlicu, predstavio, na prečac odlike svoje brigade.

Radnici, zavarivači, prosto su visili u vazduhu, nad dubokim bezdanom, ličili su na utvare u toplim gunjevima. Suvišno je, verujte, bilo ma šta pitati, simpatični glavni inženjer pokazao je na prvom koraku svu ljubaznost prema često dosadnim novinarima, uveren da namerniku otkriva veliku zagonetku. Na njegovom licu sam mogao da pročitam, iako on nije ništa izustio, da je spreman, sa ovakvom armijom radnika, da »zida kule do neba visoke«, kako se to kaže u narodnim pričama, osetio sam neiscrpnu energiju, neprocenjivo iskustvo i vitalnost.

Hodao sam nepreglednim tunelom, ćutke, posmatrao čelik i led, beton i led, te, bar za tehniku, gotovo do juče, teško pojmljive veze. Pažljivo je trebalo slušati glavnog inženjera Porohnju kako nastoji da objasni konstrukciju hidrocentrale, prve u svetu koja se gradi u uslovima »večne hladnoće«, i što plastičnije predstavi karakteristike istorijskog poduhvata u građevinarstvu.

»Toliko konstrukcija, pomoćnih skela, kranova, milioni tona iskopane ledene zemlje, brda građe, kablova, jednom rečju, enormne mehanizacije, koja se betonom poigrava kao mališani plastičnim kutijama kocaka i onda kada sve bude završeno, kada zatutnje turbine, pošto se pusti voda ukroćenog Viljuja, sve pokrije umirena reka!« — rekao je glavni inženjer, otkrivajući sudbinu graditelja hidrocentrale.

Zaista, taj džinovski spomenik neimara, hrabrih radnika, ostaće sakriven pod nivoom reke. To nije bio vapaj, jer će odavde, daleko, na sever, poteći reka električne energije, ali je, ipak, pomenuta velika istina koja me je podsetila na sličnu sudbinu jednog novinskog članka koji živi samo jedan jedini dan, i sutra, biva potisnut novim komentarom ili informacijom.

Sneg je vejavao, hladnoća je štipala za nos. Ubrzo smo utvrdili da su za naše dve profesije žalopojke suvišna stvar, i da smo mi, u stvari, neizlečivi profesionalni bolesnici. Dok mi je glavni inženjer hidrocentrale pružao ruku da se ne bih okliznuo u okomit ambis, rekao je rešen da temu razgovora učini neposrednijom, više ljudskom:

»Obojica smo uvereni, siguran sam u to, da ćemo se, koliko sutra, kada se završi hidrocentrala i kada završite jedan članak, latiti istog posla, vrlo verovatno čak požuriti da nas dosada slučajno ne bi obrvala, da se ne bismo uljuškali«.

Istina je bila pred nama, nepobitna, kristalno jasna kao ove velike kristalne pahuljice koje gradilištu daju svečan izgled. Ubrzo sam se našao sa iskusnim inženjerom Arhipovičem, koji je gotovo do juče rukovodio izgradnjom hidrocentrale u Siriji, u nekakvoj toploj prostoriji, nalik na toplu brodsku odaju gde su ugrađeni motori. Pod ovim krovom čulo se samo zujanje mašina koje su ubacivale topao vazduh. To je komora u kojoj se segmenti džinovskog betonskog bloka ugrađuju, poput mozaika u konstrukciju buduće hidrocentrale.

„Ovde je primenjena, prvi put na krajnjem severu, metoda gradnje na niskim temperaturama, i vidite, na drugoj strani, onaj prvi deo hidrocentrale već kroti nemirnu reku«, — objašnjava Andrej Porohnja, otkrivajući nam deo tajne o uspehu konstruktora. Rezultati velike smelosti, posle dugih studija i analiza na licu mesta, dok još nisu postojali obrisi Černiševskog, danas su vidljivi, Viljuj široka, hirovita, nemirna reka čije vode odolevaju hladnoći, pobijaju fizički zakon da se voda mrzne na temperaturi od minus 1 Celzijusov stepen!

Sibir, čudo bez čudesa! Čudna reka je naišla na još čudnije ljude. Iskustvo tih ljudi je ogromno, navikli su oni da menjaju reljefe tla. Sve su to visokokvalifikovani radnici, eksperti za gradnju hidrocentrale, ali među njima ima, takođe, mladih čija je želja da steknu iskustvo na licu mesta, ovde u Černiševskom — na užarenom snegu Sibira.

Nema ovde nikakvog rizika, priroda više nije tajni neprijatelj koji vreba podmuklo u prikrajku, da bi, iznenada, napala prepreke postavljene ljudskim umom i mišicama. Uložena je, treba reći nesentimentalna energija, poslednjih godina, samo da bi pohod istraživača i graditelja prema polarnom krugu što bolje uspeo. Ogromna rastojanja valja premostiti, uprkos nedovoljnoj razvijenosti sibirskih prostranstava.

Upadljivo naglašena pažnja, u čitavoj sibirskoj ofanzivi, posvećuje se hidrocentralama, džinovskim izvorima električne energije. Glavni inženjer želeo je da rezimira desetine razgovora koje sam vodio sa radnicima na gradilištu Viljujske hidrocentrale, pominjući baš energetiku u sklopu čitavog poduhvata. Beležimo da »električna energija, danas, predstavlja mišice narodne privrede«. Sve ovo postaje još uverljiviji podatak, ako se iskaže u brojkama: ogromno prostranstvo Sibira napaja već sa 54 procenta razna industrijska postrojenja u čitavom Sovjetskom Savezu.

Viljujska hidrocentrala je od ogromne važnosti — podvukao je inženjer Andrej Porohnja — zato što već snabdeva električnom energijom dobar deo industrije u Mirnom, a uskoro, kada i drugi deo bude završen, ona će napajati objekte u predelima, dalje, prema polarnom krugu. Impresivni su to utisci, retki prizori vernih slika prirode u koju se uselio čovek donoseći tovare kamena i betona, da bi zaustavio reku i njenu maticu skrenuo na lopatice generatora. Gledao sam na sibirskom mrazu kako rade snažni momci na džinovskoj brani na negostoljubivoj temperaturi. Hidrocentrale predstavljaju kao nekakvu prethodnicu, osnovu za proširivanje industrijskih rejona koji kao da

narastaju iz smrznute zemlje, na prostoru za koji se pre jedva dvadesetak godina, tvrdilo da predstavlja »nekakvu belu ledenu pustinju gde je nemoguće graditi«. Ljudi su demantovali ovakve ocene, sovjetski radnici, ne samo ovi u Černiševskom, opovrgli su nedovoljno odmerena nagađanja, prenoseći sa planova i projekata inspiracije upornih naučnika u svet stvarnosti. Došljak je iznenađen svim što sreće, oseća snagu ljudske upornosti i ne može da ostane ravnodušan. Kada boravite u Sibiru, jedan od neizostavnih ciljeva hodočašća radoznalosti jeste: utvrditi kako žive oni koji su rešili da se za izvesno vreme, ili privremeno, nastane na ostrvima »belog okeana«. Na ovom putovanju, postupno, savlađujući hiljade kilometara, upoznajemo ljude sa ispravnim pogledima na život, nastojimo da proniknemo u njihovu psihu, sagledamo njihove teškoće, uzoremo kraj njih, negde, na nekoj dalekoj sibirskoj oazi, netaknutu smrznutu ledinu i saživimo se, što prisnije i neposrednije, sa njihovim ličnostima. Oni rado otvaraju srca, i evo, baš ovi u Černiševskom, rekli su mi jednu veliku istinu, na pravoj gozbi u simpatičnom ambijentu tipičnog restorana, na kraju posete:

»Mi se nalazimo na kraju zemlje, slušamo svet, i razaznajemo da on, naročito u poslednje vreme, obraća na nas veliku pažnju. Uz poštovanje skromnosti, dozvolite da kažemo ono što mislimo: dostignuća ljudi, ovde u Sibiru, iznenađuju i zadivljuju mnoge došljake, neki to nazivaju čudom, međutim, to je delo ljudske preduzimljivosti«.

Sibir je čudo bez čudesa, to, bez sumnje, posle upravo zabeležene istine, najviše pristoji ovakvim uverenjima poštenih graditelja hidrocentrale. Teško je bilo krenuti, oprostiti se od sagovornika, činilo mi se da uvek nedostaje još nešto važno, nešto karakteristično što će upotpuniti reljefnu sliku prostora koji su, nekad, u carsko vreme, nazivali »kraj zaboravljen od boga i ljudi«.

Vremena su se promenila, onda je više, izgleda, bilo bogova, a malo ljudi, a danas, čini se, ljudi po svojim delima sve više igraju ulogu bogova. Ogromno prostranstvo ostaje još uvek nedovoljno naseljeno: računice pokazuju da dvadeset ljudi dolazi na sto kvadratnih kilometara. Proces osvajanja je počeo, lice nepreglednih površina se postupno menja — Sibir postaje kraj izobilja.

Varošica Černiševski je i živopisan kutak i džinovska hidrocentrala sa redom drvenih kuća u srcu tajge, i delić »večne hladnoće«; ali, možda, samo nekoliko stranica u ogromnom projektu osvajanja ovih prostora. Svaki susret, svaki dijalog, otkriva ponešto nedovoljno poznato u riznici »tajni« skrivenih — kako se to obično kaže u kuloarima ljubopitljive Evrope — duboko u unutrašnjosti Sibira. Namera sovjetskih naučnika nije samo da podignu mostove industrijalizacije do bogatih predela, nego, istovremeno da, postupno, pobeđe surovu klimu. Niko od ovih gostoprivljivih ljudi koje smo sreli na obalama ukroćenog Viljuja nije, ni jednog trenutka, izrazio sumnju da su projekti neostvarljivi, ali su zato, bez ustezanja, govorili o problemima i teškoćama koje još valja savladivati u dvoboju sa surovom prirodom...

Na kraju boravka u Černiševskom, pozdravljajući se sa iskusnim graditeljem Andrejom Porohnjom, čovekom koji sa svojim brigadama specijalizovanih radnika, sudeluje u stvaranju velikog dela, uvideli smo da je uzaludno u ovim predelima tražiti romantiku. Dugotrajan proces nije tražio maštare nego plećate ljude prepune entuzijazma i vere u trijumf tehnike, neustrašive graditelje kada se, iznenada, pojave problemi, lišene malodušnosti svakog oblika i dimenzija.

Dok smo se prepuni impresija vozili »gazikom« putem prema Mirnom, posle nezaboravnog boravka u varošici, nalik na one iz bajke, koja je ostala uvijena u beli pokrivač na obali Viljuja, rekli su mi da stanovnici ovih dalekih predela u dolini reke Viljuj, nazivaju ovu trasu »asfaltom života«, pa zato nije nikakva greška ovaj asfaltni put krstiti »putem čovečanstva«.

Sneg nije prestao da pada. Ponoć je bila uveliko prošla. Pahuljice su se ljeskale na udaru automobilskih farova. Sibir je, kao ova prostrana tajga, u započetom procesu industrijalizacije, zaista, ličio — kako rekoše u Černiševskom — na »rumeno praskozorje budućnosti«.

Višespratna Jakutija

GLAVNI GRAD »VEČNE HLADNOĆE«

Kada je bog raznosio bogatstva po svetu, iznenada, ruke mu toliko promrznu, baš iznad teritorije bogatog i prostranog dela Sibira, Jakutije, da je sve svoje darove ispustio na zemlju. Ovaj deo stare jakutske legende objašnjava koliko je veliko bogatstvo na ovom tlu, prenosi poruku iz davnina, i slika, možda najupečatljivije, dragocenosti prirode na džinovskom prostoru. Lepršava rafiniranost narodnih predanja nagovestila je uspešne pohode istraživača zemljine kore u današnje vreme.

Zapovest nestalih generacija, čini se, predvidela je svojom intuicijom čudne poduhvate na zemlji »gde je bog ispustio bogatstvo«, uzduž i popreko Autonomne Republike Jakutije. Ona je severni div, ravno šest puta prostraniji od Francuske, sa jedne strane dopire do paralele koja dotiče Grenland, a sa druge do meridijana čija zamišljena linija prolazi Japan. Putopisci, željni traganja, koji su krstarili ovom teritorijom nazvali su je »ledenom zemljom«. Granice Jakutije obuhvataju Arktik i subarktičke rejone, dakle, predele sa najnižom temperaturom u toku godine.

Sa pomenutih nekoliko podataka, poleteli smo malim putničkim avionom »JAK« sa aerodroma Mirnij, dalje prema severu, u susret polarnom krugu i gigantskim obalama reke Lene.

Posle jednog časa i četrdeset minuta leta preko širokog mora tajgi i tundri, carstva hladnoće, prostora snega i leda, avion je dotakao pistu aerodroma glavnog grada severne autonomne republike — Jakutska.⁶ Varoš prepuna svedočanstava, raskrsnica puteva, ekonomski centar, razmahнула je svoje međe na ravnici čija se površina proteže sa obe strane polarnog kruga i obuhvata bogate rejone sibirskog prostranstva.

Došljak veoma brzo shvati da su bili u pravu oni koji su nam govorili da je nemoguće da čovek, kada doputuje u predele hladnog pojasa, zaobiđe Jakutsk. Ogromnim avionima ovde dovoze sveže voće iz Taškenta, železo iz Novosibirska, delove za mašine iz Lenjingrada, šampanjac iz Tbilisija...

Režim hladnog pojasa diktira poštovanje izuzetnih životnih normi. Ubrzo, upoznajemo ljude niskog rasta, malih kosih očiju, ulazimo u svet Jakuta, domorodaca, starosedelaca ovih predela, nailazimo na prisne prijatelje, gostoprимljive domaćine.

Svaki susret je ovde pravo otkriće, svaki razgovor podseća na časovnik čije kazaljke pokazuju ljubav prema novom i oglašavaju ponos u osvajanju nepoznatog.

Nebo bez oblačka, kristalno jasan pogled, pravi polarni mraz uvlači se u pore, steže, prodire do kostiju, utabani sneg na prilazu zgrade aerodroma škripi pod nogama. Upravo sam se spremao da izustim svoju ocenu o oštroj hladnoći, međutim, kolega Viktor Jakovljevič Prokopjevič momak malih kosih očiju, nasmejana lica, bez namere da rečima ublaži drhtavicu ispod mog evropski skrojenog kaputa, rekao je:

»Ovde kod nas je, na vašu veliku sreću, već otoplilo, stiglo je proleće! Živa se popela u termometru, danas je samo minus 20 Celzijusovih!«

Sve smo prihvatili ozbiljno, rešeni da se, što je moguće pre naviknemo na polarno podneblje. Nije ostalo ništa drugo, nego da dijalog produžimo i ljubopitljivo zatražimo objašnjenje,

⁶ Glavni grad Autonomne Sovjetske Socijalističke Republike Jakutije, Jakutsk osnovan je 1632. godine kao trgovački centar za prodaju krzna. Varošica na obalama Lene sastavljena je bila od samo nekoliko redova prizemnih drvenih kuća. Postupno, grad se proširivao i, istovremeno, postajao »krupniji«, razvijao se u svakom pogledu. U doba carizma dovede su stizali prognanici, politički protivnici režima, koji su, živeći u surovim uslovima varoš i okolinu nazivali »krajem sveta«. Sredinom 1917. godine Jakutsk je imao samo 7.000 stanovnika, ali — prema istorijskim faktima — nijednog lekara! Život jakutskog naroda u staro vreme bio je izuzetno težak: svake godine u tajgama su od gladi umirala čitava sela, bolesti su harale na sve strane, a naročito tuberkuloza. Narod je bio nepismen, zaostao u svakom pogledu, znao je samo za rad i minimalnu zaradu. Posle oktobarske revolucije sa kolonijalizmom je bilo završeno — Lenjin je pomogao Jakutima da obrazuju sopstvenu Republiku. (Iz knjige »Sibirici«, kanadskog pisca Farli Moueta).

kako je, onda, u zimskom periodu, kada, ovih dana, poslednje nedelje marta, hladnoća ovako »seče«. Smireno, bez trunke uzbuđenja Jakovljevič Prokopjevič objasni da zimi, ovde u Jakutsku, živa opadne do ispod minus 50 Celzijusovih. Međutim, život glavnog grada tada ne staje. Stanovnici su navikli na oštru zimu, hitaju svako svojim poslom.

Kao i ljudi, gradovi imaju svoja lica koja odaju njihov karakter, njihovu dušu i njihovu fizionomiju. Lice Jakutska, prekriveno zaleđenom skramom, odavalo je, na prvi pogled, ozbiljan utisak. Varoš deluje strogo i odmereno sa svojim širokim, nepregledno dugim bulevarima, duž čijih strana su, na geometrijski tačnoj udaljenosti, podignute moderne višespratnice. Ovaj, bez sumnje, dostojanstven izgled, prepun savremenih klasičnih arhitektonskih linija i boja, dopunjuju niske drvene zgrade, nasleđene iz davnina, nekakvom lepršavošću, predstavljajući tako izvanredan sklad između prošlosti i današnjice.

Svaki deo grada ima svoje linije i boje; i to dovoljno rečito govori o raznim vremenima i sudbinama: jedan govori o novom vremenu, zgradama sa toplim stanovima u kojima na televizijskom prijemniku, zahvaljujući veštačkom zemljinom satelitu, ljudi gledaju moskovski program, a drugi, najbolje je reći, prizemni, podseća na surovu prošlost, na vremena, kada se do glavnog grada dolazilo na sankama koje su vukle duge zaprege snažnih pasa. Na ulicama Jakutska nema besposličarskog zastajkivanja, retko se čuje žagor, građani hitro prolaze, užurbano idu za svojim poslom. U trgovinama je živo, baš kao u svakom velikom gradu na svetu, uslužne kosooke prodavačice ljubazno će se nasmešiti i pokušati da usluže mušteriju bez one, u evropskim prodavnicama, uobičajene slatkorečive priče o kvalitetu i vrednosti robe. Svejedno šta kupovali, briljant od 1.000 rubalja ili krznenu kapu za samo dvadesetak rubalja, bićete pravovremeno usluženi.

Na licu Jakutska mnogo šta je, na prvi pogled, izuzetno, reklo bi se možda i neobično, a najviše ljudi na čijim licima nema grimasa, njihove male oči kao da se smanjuju kad im se usta šire da se nasmeju. Oni shvataju sve promene, progres, ništa ih ne iznenađuje, znaju da cene džinovski korak koji je njihova Autonomna Republika načinila za poslednjih nekoliko decenija.⁷ Zagnjuriti u sudbinu glavnog grada i čitave teritorije, koja zauzima sedmi deo Sovjetskog Saveza, znači upoznati gorku seljačku nevolju koja je vekovima pritiskala život ovoga naroda, saznati hroniku prepunu muklog očaja, proniknuti u surovo vreme kada su glad i bolesti dolazile u pohode seoskim kolibama i varoškim drvenim kućercima. Istovremeno, došljak, prelistavanjem stranica istorije, saznaje o promenama posle oktobarske revolucije, o sticanju samostalnosti i autonomije, zahvaljujući mudroj politici Lenjina.

Razdoblje napregnute borbe protiv zaostalosti dokazuje da je, do današnjih dana, izveden odlučan beg iz okova prošlosti. Česte zamerke van granica, samo da bi se izvitoperila prava slika života u ovim polarnim krajevima, ne uzbuđuju mnogo ovaj narod. Mistifikovati Sibir, predstaviti ga kao zagonetku, rejone »odvojene od sveta«, poligon nekakvih tajanstvenih poduhvata naučnika Sovjetskog Saveza, to je, uglavnom, — kažu u Jakutsku — bila preokupacija nekih koji su sa beležnicama dolazili u pohode do ovih krajeva.

Direktoru instituta za izučavanje arktičkih predela na Sorboni, Žanu Maloriju, koji je boravio u Jakutiji, novinari su, kada se vratio u Francusku, postavili pitanje: da li je Jakutija realnost ili obmana?

Naučnik svetskog glasa našao se u prilici, da, u jednom trenutku, preuzme ulogu visprenog političara. Nije se mnogo razmišljao, jasno je odgovorio da je Jakutija »politička realnost«, a takođe, istovremeno, i »ekonomska snaga sa velikim potencijalnim mogućnostima«. Cenjeni naučnik bio je impresioniran time koliko Jakut, danas, oseća sebe vlasnikom zemlje na kojoj živi, i zatim naglasio da dobro poznaje istoriju, uslove života drugih malih naroda severa, van granica

⁷ Nepismenost je, na primer, bila karakteristika carskog vremena, danas deca u osnovnoj školi uče i azbuku na svom narodnom jeziku. U Republici danas ima 800 škola, 780 dečjih vrtića, 18 učilišta i Univerzitet. Statistički podaci pokazuju da visoko obrazovanje poseduje više od 75.000 Jakuta. (»Glazami zarubežnih gastej — Jakutija«, Jakutsk, 1975. — izdanje »Jakutskoje knižnoje izdateljstvo«).

Sovjetskog Saveza; uopšte, želi da proširi još više vidike i saznanja o istoriji. Žan Malori je, verovatno iz učtivosti, prečutao upotrebu reči »obmana« u upitnoj rečenici, ali je odgovorom pokazao da takva pitanja mogu, često, da budu neumesna.

Za vreme boravka u Jakutsku uverio sam se koliko su ovi smireni i dobroćudni ljudi, prepuni ljudskog poštenja, imuni na, ponekad, maliciozne impresije došljaka. Sasvim hladnokrvno i spokojno, bez ijednog naglog gesta i nervozne reči, u monumentalnoj zgradi Republičkog izvršnog sovjeta, Tomot Sivcev, direktor Zavoda za plan, pošto je izložio podatke koji su plastično predstavili industrijske eksplozije Autonomne Republike, u sklopu rapidnog ekonomskog rasta, pomenuo je da, uprkos svemu, za neke došljake, rešene da u svojim zapisima pišu o ljudima sibirskih prostranstava i svemu što se ovde događa, nema ničeg važnijeg osim impresije o tome kako »na ulicama Jakutska, ponekad, došetaju medvedi iz obližnjih tajgi«. Tomot Sivcev je odmah odmereno napomenuo da je Jakut, da se rodio u ovim predelima, da je lovac, ali da je medvede teško loviti u srcu tajge, a gotovo nemoguće sretati ih na ulicama glavnog grada Republike.

Vratili smo se razgovoru o ostvarivanju grandioznih planova na teritoriji hladnog pojasa. Zapisao sam tačno onako kako je govorio Sivcev, jednostavno i činjenično, bez ikakvih ulepšavanja, ekonomske epizode rasta raznih privrednih grana. Ambiciozni poduhvati predstavljaju posledicu dugogodišnjih istraživanja geologa, produkt svestrane analize zemljine kore na tlu »večne hladnoće«, i konačno, obimnih ekonomskih računica da bi se, odmereno i precizno, krenulo u složeno osvajanje belog ledenog okeana, za koji se smatralo da osim lovišta nema mogućnosti za privredni razvoj. Slika Jakutije bitno se izmenila, pokrenuti točak-zamajac kao da je prastare snove o sretnom životu pretvorio u stvarnost: nema velikih socijalnih potresa i unutrašnjih nemira u ljudima. Vekovna gorka seljačka nevolja iščezla je sa svojim mučkim očajem.

Sedimo u kabinetu direktora Jakutskog zavoda za planiranje Sivceva i dalje beležimo reči čoveka opreznog pogleda, srednjeg rasta, prepunog energije i saznajemo podatke koji nisu izvučeni iz turističkih bedekera i šarenih agencijskih prospekata. To su, u stvari, brojke sutrašnjice, delovi vremena već prisutnog na jakutskoj zemlji.

Pohod na ugajl je počeo nedavno, nalazište Čulman, u južnoj Jakutiji, krije na dubini od 35 metara ogromne zalihe uglja i železne rude. Geolozi tvrde, posle prvih proračuna, da na ovom sektoru ima rezervi 40 milijardi tona uglja. Da bi nam pokazao koliko je sve sinhronizovano u sklopu ove ofanzive na sibirski bogatstva, naš sagovornik pominje podatak da će na tom mestu biti »postavljen čitav novi grad sa oko 50.000 stanovnika«.

Geografska karta Autonomne Republike Jakutije brzo se menja. Ali, ova informacija o zalihama rude za trenutak je ostala po strani; beležimo hitro frapantan podatak o rezervama prirodnog gasa: 12,8 triliona kubnih metara gasa! I, što je, takođe, veoma važno, sve ekspertize su pokazale da se od ovog gasa može da dobije upotrebljiv visokooktanski benzin.

Sve ovo je, međutim, samo deo složene akcije industrijalizacije ovih oblasti. U nedrima hladne Jakutije ima olova, fosfora, zlata, dijamanta i drugih prirodnih bogatstava, doskora skrivenih ispod površine smrznute zemlje, na pustim predelima. Kada eksploatacija ovih dragocenih zaliha dostigne zamašan nivo, 1979. godine treba da proradi velika železnička Bajkalo-amurska magistrala (BAM), koja će imati veliki značaj za Jakutiju, jer će ona predstavljati novi krak postojeće Transsibirske železničke pruge. Ovo je značajan »proboj« na teritoriji beskrajnog sibirskog fronta industrijalizacije.

»Zahvaljujem ti, Jakutijo moja. Za pesmu o tebi našao sam motiv, i evo, pevam o tome, da si ti — prelep«. Talentovani pesnici opevaju stihovima ovo vreme osvajanja, prate sve što se zbiva u rejonima hladnog pojasa, na prostranstvima gde snegovi, pod udarom džinovskih guseničara, postaju užareni, tope se na ledenoj mećavi, nemoćni pred zamahom ljudskih mišica.

Poete nisu ovde romantičari, pred njihovim očima zbijaju se epohalne stvari, motive oni ne traže samo u mašti, kroz sanjarenja; inspiracije naviru pred očima, na svakom koraku u varošima, duž nepreglednih tajgi, među čuvarima jelena, na gradilištu buduće železničke trase — među ljudima.

Smireni Sivcev nije poeta, ali u njegovom izlaganju bilo je ritma, govorio je o rudačama, prirodnom gasu, uopšte, o zanimljivim temama plana razvoja. To su prve zapovesti jakutske industrije, čiji su temelji uveliko postavljeni, tako da već narastaju prve fabrike, prvi kopovi ili prva nalazišta.

Na miran način saznao sam o tom tajfunu industrijalizacije u zgradi ovdašnjeg izvršnog sovjeta, shvatio da niske temperature ovde nisu zamrzle progres. Uspavana zemlja na kojoj je decenijama mali narod živeo u ropstvu i bedi, otvorila se široko, pokazala je »skriveno darove«. Linija uspona je vidljiva na svakom koraku. Jakutija je danas — kažu u glavnom gradu — buduća riznica Sovjetskog Saveza!

OTVORENA VRATA UNIVERZITETA

Nije bila potrebna preterano naglašena pažnja da bi se utvrdilo kako se u jakutoj zemlji stiže do diplome fakulteta. Nekoliko uočljivih osobnosti karakterišu veliku livnicu mladih stručnjaka u Jakutsku, potvrđujući u svakom pogledu da vrata univerziteta nisu samo prividno otvorena. Sistem studija sinhronizovan je tako da ravnomerno prati galopirajuću industrijalizaciju, i što je najvažnije, lišen je primesa bilo kakve selekcije.

Mali narodi severa, naseljeni s jedne i druge strane polarnog kruga, na teritoriji Autonomne Republike Jakutije, prisutni su u aulama, amfiteatrima fakulteta. Oni se neprestano nalaze — kako ovde kažu — u tom »procesu kovanja«, i svake godine, desetine novopečenih inženjera, lekara, profesora, pedagoga... zauzimaju mesto u varošima i selima gde su odrasli ili u naučnim institutima nekog velikog grada završavaju specijalizaciju. Visoko obrazovanje nije mesto za koje se treba izuzetno zalagati i priželjkivati sa strahopoštovanjem kao pripadnik malobrojnih narodnosti. Takvi kompleksi ovde nisu poznati, narodi nastanjeni na teritoriji Republike, među kojima su najbrojniji Jakuti, vrlo dobro znaju da su još sa padom carske imperije nestala vekovima nasleđivana ubeđenja o pokoravanju pred gazdama, o uvlačenju u sebe i sopstvenu ljušturu bede.

Ilustracije radi da se vratimo još jedanput boravku u Jakutoj republici poznatog francuskog naučnika Žana Malorija, direktora Instituta za izučavanje arktičkih predela na Sorboni. Iznoseći svojim saradnicima i studentima utiske o susretima i viđenjima u Sibiru, pomenuo je dijalog sa jednim radnikom:

»Da li u zemljama kojima ti putuješ, u Kanadi i na Grenlandu, tamo gde žive naša braća, Eskimi, postoje inženjeri i lekari koji su iz predela odakle oni potiču?«

Profesor Malori, uveren da ovaj dijalog može da izgleda izveštačeno i nakalemljeno, ispričao ga je kao povod, da bi u daljem izlaganju impresija, slikovito prezentirao uslove života Jakuta i ostalih malih narodnosti u Sovjetskom Savezu. Ljubopitljivi radnik, koji je dobio odgovor da, zasad, »nema lekara-domorodaca među Eskimima«, nije pretpostavio da je ispitivanje uslova života naroda nastanjenih u polarnom krugu, u stvari deo naučnih studija.

Jakuti su, bez sumnje, lako našli svoje mesto u životu, danas postoje Jakuti ministri, lekari, naučnici, književnici, umetnici, profesori... Savremena Republika ima, takođe, važnu osobnost: zvanični jezik je jakutski. Dakle, nema dubokih protivurečnosti, nema traganja za neodložnim rešenjima, nema izolacije, svejedno je kada se na jednom poslu nađu Rus i Jakut, oni će saradivati, pomagati se, pre svega kao građani Sovjetskog Saveza, bez naprezanja i grčeva. Samo za došljaka ovakva panorama može da bude zanimljiva, pogotovu ako dobronamerno želi da upozna živopis i anatomiju naroda rasutog po džinovskoj teritoriji Sibira. U smirenijim uslovima, ogromna zemlja lakše može da dešifruje budućnost, i, istovremeno, prevazilazi ostatke prošlosti. Put ekonomske strategije rasta izvanredno je trasiran, nema utopije, kohezioni činilac je stalno prisutan. Ono što je, dosad, postignuto na zemlji »večne hladnoće« nije nikako ni malo a ni nedovoljno.

Rektor Univerziteta u Jakutsku, odmereni Arijan Kuzmin, profesorski dostojanstven, počeo je na originalan način, odvajajući dosta vremena i pažnje, izlaganje o načinu visokog obrazovanja. Odmerenim rečima, trudeći se da ni jednog trenutka ne steknem utisak da sedi za katedrom,

podvukao je da »mnoga bogatstva na sibirskom tlu čekaju da budu nađena«, i da, svakim danom, društvo oberučke prihvata »mlade stručnjake, tragače, dobre poznavaoce struke za koju su se opredelili, naorada i, najbolje je reći, sibirskih potreba.

Saznajem da Univerzitet u Jakutsku poseduje sedam fakulteta: tehnički, poljoprivredni, medicinski, pedagoški, istorijsko-filozofski, biološko-geografski i fizički. Svi oni zajedno imaju oko četiri hiljade studenata čiji je nacionalni sastav: dve trećine mladića su jakutskih nacionalnosti. Na studije dolaze svršeni srednjoškolci iz drugih krajeva, deca čiji su roditelji zaposleni u ustanovama i fabrikama širom Autonomne Republike. Nastava na svim fakultetima obavlja se po postojećem saveznom programu. Dakle, student jednog fakulteta, na primer, istorijsko-filozofskog, stiće ista znanja, studira isto gradivo, svejedno, da li slušao predavanja u Moskvi, Lenjingradu ili Jakutsku. Univerzitet u glavnom gradu daleke oaze Sibira je, u izvesnom smislu, fenomen sa gledišta prosvetne zakonomernosti poštovanja autonomije: od 470 profesora devedeset odsto su Jakuti.

Rad Univerziteta je impresivan, svaki podatak koji prezentira, svom svojom skromnošću, rektor Arijan Kuzmin, pokazuje neophodnost što je moguće bržeg proširenja kvadrature pojedinih fakulteta. Slušaonice su danas postale tesne, jer je broj studenata, svake nove školske godine, sve veći toliko da ugrožava »raspoložive kapacitete«. Prvi korak u daljem narastanju Univerziteta u Jakutsku, koji danas ima renome i tradiciju, jeste deoba dva fakulteta, silom prilika smeštenih još uvek pod dva krova: to su istorijsko-filozofski i biološko-geografski, koji su već stasali da mogu da rade kao četiri fakulteta.

Proširivanje univerzitetske kvadrature blagovremeno je predviđeno, u toku je izgradnja novih zgrada za fakultete, kao i »životnog prostora« za studente — podiže se nekoliko prostranih domova. Jedna usputna ilustracija rektora dovoljno jasno pokazuje da će za narednih pet godina, do 1980. Univerzitet proširivati svoje međe. Za narednih pet godina, po planu treba da dobije oko 200 hiljada kvadratnih metara slušaonica, laboratorija, aula, amfiteatara, kabineta... Ova prva etapa rasta potpuno je shvatljiva, jer interesovanje mladih za visoko obrazovanje u ovim krajevima nagoveštava, bez svake sumnje, da treba računati u bliskoj budućnosti na 18.000 studenata! Sve analize su pokazale da je ovakav skok opravdan i — kako je napomenuo rektor — potpuno u skladu sa potrebama društva, pa su nadležni državni faktori verifikovali ovako ambiciozan plan razvoja jakutskog Univerziteta.

Besprekorno organizovan rad sa studentima stvara uslove da se veoma brzo otkrivaju talenti u pojedinim naukama. Nije onda ništa neobično što je samo ove godine na jakutskom Univerzitetu rođeno šest doktora nauka. Svi ovi mladi ljudi, budući stručnjaci — tvrdi Arijan Kuzmin — žele da pored redovne nastave i praktičnih radova prodru još dublje u pojedine oblasti nauke, a to može da se ostvari u oko sto laboratorija za istraživačke radove. Vaspitni sistem pripremanja studenata za pojedine oblasti predstavlja ujedno i traženje izuzetno sposobnih momaka i devojaka koji za vreme školovanja radu posvećuju najviše vremena, energije i pažnje.

Univerzitet ima i svoju štampariju sa određenim programom izdavačke delatnosti. Svaki uspeli istraživački rad biva objavljen, postaje dostupan kolegama, svima koji se bave naukom. Beležimo da svi studenti, naročito na završetku studija, kada je sva pažnja usredsređena na skori samostalan naučni rad, ostvaruju značajne rezultate, doprinoseći tako pojedinim oblastima nauke. Podatku da se svake godine odštampaju desetine naučnih radova, ne računajući naučne knjige i udžbenike, nisu bila potrebna nikakva naknadna tumačenja u kabinetu rektora Univerziteta.

Ovo nisu bile samo simbolične epizode, hronika samohvalisanja duž fakultetskih aula, baš zato što je reč o proširivanju Univerziteta na teritoriji Autonomne Republike Jakutije. Zajednički imenitelj nije bilo teško izvući slušajući izlaganje, prepuno skromnosti, rektora Arijana Kuzmina, čija je namera, izgleda, odavala spremnost da prezentira sve pojedinosti brzog narastanja: budući građani sa diplomama visokoobrazovanih neće biti pogrešno modelovani, nacionalne razlike u načinu života i mišljenju se brišu, možda je bolje reći, vidno poravnavaju. Učenje se ne rastavlja od prakse, politike, rada i, najbolje je reći, sibirskih potreba.

Privilegovanih studenata nema u Jakutsku, socijalističko društvo omogućilo je put za obrazovanje svih narodnosti. Moj sabesednik nije imao potrebe da »načinje« temu o neakvim zaostalim shvatanjima višenacionalnih ubeđenja, dovoljno je bilo što je statističkim podacima, ne razbijajući ritmičnost u izlaganju, naslikao prisutnost gotovo svih narodnosti u fakultetskim slušaonicama. Jedna impresija više svakako je interes svršenih srednjoškolaca za studije na jakutskom Univerzitetu. Devojke i mladići čak sa Krima dolaze u ovaj daleki polarni pojas na studije, uvereni da će steći potrebna znanja u oblasti koja je postala njihova životna preokupacija. Put do diplome je otvoren za sve one koji ispoljavaju naročite sposobnosti i smisao za učenje, bez obzira odakle dolazili i kojoj narodnosti pripadali. Nema sumornih nedoumica, kolebanja i dugih razmišljanja da li se treba opredeliti za visoke škole. Onaj dobro odabran moto na početku izlaganja rektora Univerziteta, da »neizmerna bogatstva kao da očekuju tragače«, postao je sada još potpuniji podatkom o mogućnosti »uključivanja radnika i seljaka u sistem studija«. Proces kovanja kadrova, na taj način, dobija jedan novi vid, u tom gimnazijskom intervalu: to su večernje škole za radnike i poljoprivrednike. Najbolji od ovih polaznika stiže i do fakultetskih aula, uključuje se, naravno posle pokazanih sklonosti i sposobnosti, u kolotečinu visokog obrazovanja. Univerzitet, u sklopu prosvetne politike, preuzima izuzetno važnu ulogu, kojom svestrano doprinosi »osvajanju« bogatstva na nepreglednom sibirskom prostoru, rešavajući tako doskorašnju enigmu neprestane gladi za stručnjacima prilagođenim teškim klimatskim uslovima života u rejonima »večne hladnoće«.

»Zabačeni kraj«, »zemlja zaboravljena od boga i ljudi«, »zatvor bez rešetaka«, »mesto za prognane«... ovi, dobro poznati »sinonimi« za Sibir, danas postaju otrcane fraze, nešto prevaziđeno, prašnjavo i nestvarno. Njima se jedino služe samo oni koji su rešeni da, posle boravka u srcu tajge, upotpune oskudnu maštu, pretvarajući susrete, kao u konkavnom ogledalu, neodmereno u slatkorečive tirade jeftinih mamaca izdavača, čija je želja da vešt看im trikom pobude interes lakovernih čitalaca.

Transformacija životnih tokova u Jakutskoj republici uveliko je izvršena, ona se sada produbljuje i proširuje do zabačenih oaza, do dalekih sela čuvara jelena. Surova zima bila je, donedavno, jedini gost u njihovim kućama; poštteni ljudi, odsečeni od sveta, borili su se sami za goli život. Došla su vremena kada, bez odricanja, mogu da se približe vremenu u kome žive. Predrasude nestaju jedna za drugom, jakutski pesnici pevaju, prepuni oduševljenja kako njihovi savremenici »osvajaju zabranjene vrtove«, stižu do nekad nepristupačnih rezervata, i napajaju se obrazovanjem, upoznajući tako svoju istoriju, kulturu i umetnost u sklopu čitave zajednice naroda Sovjetskog Saveza.

Nizom mera, država je uspela da učini položaj seljaka povoljnijim, ravnomerno u svim oblastima života, a naročito u prosvetnoj politici koja je ovde na teritoriji Republike ušla u orbitu savremenih tokova. Rektor nam je objasnio kako narasta Univerzitet, i kako stvara svoju fizionomiju u »severnom smislu«.

Nema sumnje, to je deo bitke koja traje. Uspeh nije relativan, ograničenih razmera, naprotiv, po intenzitetu kojim se savlađuju nerešeni problemi, čak prevazilazi okvire uobičajene ritmičnosti. Energija i samopouzdanje su vidljivi na svakom koraku Jakutska, i, nije, zapravo, nikakvo izuzetno zapažanje što smo ova dva sinonima zatekli u kabinetu rektora jakutskog Univerziteta, čoveka koji sa svojim saradnicima neprestano ima u vidu pohod na sibirska prostranstva, i u sklopu tog juriša čitavog društva, ulogu svih fakulteta kao kovačnicu kadrova, smelih ratnika za planirana osvajanja »zakopnih riznica«.

Sve su to činjenice koje u okviru visokog obrazovanja poseduju jednu tipično savremenu sadržinu; sabrane su sa gigantskih prostranstava i umnožene hiljadama sudbina. One dopunjuju impresije svih namernika čija je želja da upoznaju, kako se to često govori — »zagonetan svet severa«.

Rektor Univerziteta Arijan Kuzmin pedantno nas je proveo kroz mozaik programa i planova za sticanja visokog obrazovanja. Uspeli smo, na kraju, da razbijemo skromnost sagovornika i

saznamo delokrug nauke koji njega zanima i kome se posvetio u svom dugogodišnjem radu.

Pred nama je sedeo Jakut, fizičar, doktor nauka, profesor, naučnik čiji domen su kosmički zraci. Bez pompe beležimo da, uprkos dužnosti rektora koju obavlja sa svom odgovornošću pred zajednicom, redovno odlazi u Institut u kome proučava strukturu tih, još uvek nedovoljno poznatih zrakova koji do naše planete dopiru iz svemira. Na pedesetak kilometara od Jakutska nalazi se laboratorija za eksperimente koji se obavljaju naročitim uređajima za »upijanje« kosmičkih zrakova. Saznajemo da redovno ovaj jakutski »kosmički kutak« posećuju fizičari, naučnici svetskog glasa opredeljeni za ovu oblast, Japanci, Nemci, Mađari... da bi se upoznali sa opitima sovjetskih eksperata za kosmičke zrake, koji, prema nekim predviđanjima, uskoro treba da postanu svestrano korisni izvori energije.

Sasvim je razumljivo što je ova kratka informacija o ličnosti i radu rektora, profesora Arijana Kuzmina, bila dovoljna, kao i detalj o istraživanjima u sferi kosmičkih zrakova, daleko, u ovom polarnom podneblju, jer je cilj ove posete obuhvatio upoznavanje sa radom i problemima Univerziteta u Jakutsku.

Vidokrug studenata ne zadržava se u detaljiziranom svetu Autonomne Republike, budući profesori i naučnici upoznaju sva svetska dostignuća »trusta mozgova«, naravno, svako u svojoj odabranoj struci. Istorijske provalije uveliko su prevaziđene, jakutski Univerzitet otvorio je široko vrata, i sada ne zaostaje ni po čemu za ostalim sveučilištima Sovjetskog Saveza. Moderni amfiteatri, kabineti, laboratorije i instituti proširuju svoju kvadraturu, da bi već sledeće školske godine primili veći broj novih studenata, nego što je to bio slučaj prethodne. Neotkrivena bogatstva su, danas, posle ovakvog upoznavanja, u velikoj opasnosti.

Sibir je bliži nego što je nekada bio, »kraj sveta« se neprestano pomera, približavajući se postupno — bliskoj budućnosti.

ŽIVOT PRENET NA PLATNA

Svi skeptici koji su, doskora, govorili da je jakutska umetnost neprevodiva, gorko su se prevarili. Drastična preterivanja takvih razmera, postala su ništa drugo nego nestvarna ocena o umetnosti jednog naroda dalekog severa. Kičicom i dletom, vešti umetnici govore razgovetno i razumljivo, slikajući sve što je oko njih toliko spretno da namernik često stiče utisak kako ličnosti, komponovane uljanim bojama ili isklesane u kamenu, drvetu i slonovoj kosti, oživljavaju, dobijajući treću dimenziju.

Umetnike rafiniranih inspiracija, Jakute, zatekao sam u ateljeima smeštenim u centru Jakutska, u staroj dotrajaloj kući. Neko jednom prilikom reče da su svi ateljei slikara isti u čitavom svetu, mirisi boja, potkrovlja, razbacane palete, bela platna... Susret sa istaknutim umetnicima dalekih sibirskih predela kao da je demantovao uniformisanost svih slikarskih potkrovlja na svetu. Zatekao sam izvanredno prijatan kutak i, neočekivano, otkrio da se enterijeri slikarskih ateljea mogu besprekorno urediti. Na prvi pogled ovde nije bilo detalja ekstremizma; ne samo na platnima već u uglu svake prostorije, preovlašivali su odmerenost i jednostavnost.

Vizuelan prilaz jakutskim umetnicima nagovestio je upoznavanje sa stvaraocima, koji se nisu pohlepno ugledali na evropske uzore i norme. Ali, bilo bi pogrešno oceniti da su oni, preuzimajući ulogu slikara izvornih inspiracija, ostali u stezi dugotrajne duhovne zatvorenosti.

»Svet oko mene, svet u kome živim, neprestano predstavlja riznicu za motive mojih gravura« — ovim rečima je Afanasij Petrovič Munhalov, predsednik Saveza umetnika Jakutije, pošto je prethodno ukratko izložio istorijat udruženja,⁸ predstavio svoja nadahnuća. Nismo čuli izazovna mišljenja o umetnosti. Razgovor sa jakutskim umetnicima, istaknutim majstorima sa više

⁸ Prvi put umetnici ovoga kraja dobijaju svoju organizaciju 1928. godine: osnovana je filijala Udruženja umetnika Revolucionarne Rusije u Jakutsku. Kružok jakutskih umetnika formiran je 1934. godine, i poslužio je kao osnova za stvaranje Jakutske umetničke akademije koja će se otvoriti 1945. godine. Prva umetnička izložba u Jakutsku održana je 1926. kada je poznati umetnik Popov prezentirao svoje radove na temu sa socijalnim sižeom »Oktobar i jakutski rast«.

međunarodnih priznanja i nagrada, tekao je smireno, otvoreno i srdačno. Nije bilo zamršenih estetskih sudova i ocena.

»Moji radovi, pretežno, žive sa ljudima Jakutije. Među njima se kriju motivi socijalističkog preobražaja, sve radosti, svi problemi, sve što je kraj mene« — dodao je Afanasij Munhalov, objašnjavajući svoje omiljene teme. Saznajemo, zatim, da nijedan umetnik, pravi umetnik, »nikad ne zaboravlja svoj narod, uvek je svilenim nitima vezan za njegovu sudbinu«. Ovaj prefinjeni majstor grafika beskrajno jasno, baš kao što govori, priča jezikom umetnosti o vremenu i ljudima, svemu što se događa u seocima skrivenim u snežnim tundrama Sibira.

Umetnik, međutim, nije zaslepljen jarko belom bojom ovih predela, Munhalov je, isto tako, jedan od prvih jakutskih stvaralaca koji se opredeljuje za savremene svetske teme rata i mira: 1966. godine načinio je gravuru »Dobro i zlo« i »Amerika u Vijetnamu«. Opus stvaralaštva talentovanog majstora grafike je veoma širok, neprestano je prisutan u stvarnosti; njegovi kritičari kažu da se »ne pridržava jedinstva mesta, a o prošlosti govori samo onda kada je upoređuje s današnjicom«. Kroz viščasovni razgovor, Munhalov je otkrio sebe i sadržaj svojih radova. Njegovi junaci, zaista, kao da progovaraju na njegovim grafikama.

Zapažen rad »Slušaju svet«, stvoren je negde daleko iza polarnog kruga, u atmosferi sibirskih ledenih mećava: čovek i žena slušaju tranzistor obučeni u topla odela od jelenske kože. Jedostavna kompozicija obuhvata realnost vremena sadašnjeg — veliku istinu prodora na Sever. Na međunarodnoj izložbi u DR Nemačkoj, pre nekoliko godina, između umetnika iz 38 zemalja Evrope, Amerike i Azije, sa ostvarenjima sovjetskih umetnika prezentiran je i rad Munhalova »Slušaju svet«. Uprkos prisustva jednog Pikasoa, Fužerona, Bergonconija i ostalih poznatih imena, redovno viđenih na svim međunarodnim izložbama u poznatim svetskim galerijama, rad jakutskog umetnika dobio je laskave ocene kritičara.

Izuzetno zadovoljstvo je razgovarati sa umetnicima, slušati o životu muzikom njihovih osećaja, i čini se, ovde, daleko od starog kontinenta, takav dijalog postaje nekako sveobuhvatniji i impresivniji. Junaci Munhalova su radnici, seljaci, inženjeri, stočari, lovci... svi oni slušaju svet na neki način, doprinose »preseljavanju« civilizacije do bespuća, zabačenih krajeva velikog sibirskog okeana.

»Tako je uređen moj život, danas bi rekli, tako je programiran, najbrže zapažam pozitivne strane života. Pre svega, zapažam dobrotu čoveka, dobrotu naših ljudi. Mnoge negativne strane života, koje bez sumnje imaju mesto u svakodnevnici, ne nalaze se u mom stvaralaštvu«, — ovako je, ukratko, sebe predstavio istaknuti jakutski slikar Afanasij Nikolajevič Osipov, odmerenim glasom, pridružujući se ovoj, bar za mene, pravoj umetničkoj poemi koja je tekla u prostranom ateljeu Munhalova.

Na drvenom stolu koji se uklapao u čitav nameštaj sibirskog stila, ubrzo su se našle sitne jagode. To se uvek, kažu, nalazi na trpezi kada se dočekuje prijatelj, naravno pored mezeluka i tradicionalne votke. Često mi je pogled, dok sam slušao ispovesti jakutskih slikara, odlutao do kao krv crvenih jagoda, neobično prijatnog ukusa, koje rastu u ovoj oštroj klimi i nisu nalik na one naše, i činilo mi se, istovremeno, da se u njima ogledalo čitavo podneblje, čitava jedna epoha nastajanja i preobražaja.

Osipov je govorio o svojim platnima, otkrivao je šta se skriva između nijansi uljanih boja, napominjući da u svakoj njegovoj inspiraciji provejava namera, htenje i pomno kazivanje. Kao primer naveo je sliku »Isterivanje vrača« u kojoj se oseća dah starih vremena, pomnije sujeverje još tu i tamo zadržano u narodu. Talentovani umetnik želi da naglasi kako se novi život uklapa, potiskuje onaj — kako doslovce kaže — prokleti prošli prepun surovosti. Putovao je često, to čini i danas, nastoji da upozna stanovnike tundri nastanjene u rečnim dolinama severa, da oseti njihove napore da prošire međe svojih sela i varoši, da obuzdaju prirodu, da dospeju do bogatstava u zemlji, i život učine srećnijim.

»Svako putovanje, dalje u beskraj severa, obogaćuje mene kao umetnika. Svaki daleki kraj poseduje svoj mali svet« — kaže Osipov, najavljujući, nekoliko trenutaka pre nego što je pokazao

slike, neprestano prisustvo tih ljudi i likova tog belog beskraja.

Posle više ostvarenja i tog duga prema narodu čiji je život bio prepun nedaća i patnji, kao i nagoveštaja praskozorja na stazama čuvara jelena u zabitim tajgama, Osipov je promenio krug interesovanja: naglasak u njegovim kompozicijama postavljen je na druge teme savremenog života Jakutije.

»Huk industrijalizacije promenio je inspiraciju. Osvajanje bogatstava rasutih po sibirskom beskraju postupno je privuklo moju pažnju. Radnici hidrocentrale, graditelji, oni kraj mašina, poljoprivrednici, uzgajivači, jednom rečju ljudi koji stvaraju velika dela — osvojili su moje srce« — kaže Osipov objašnjavajući osnovni smer stvaranja u kome želi verno da reprodukuje stvarnost.

Dijalog sa jakutskim umetnicima, bolje, ispovest isprepletena zanimljivim detaljima, pomogla mi je da uverljivije osetim bilo ovog naroda, razaznam predstojeće susrete koji su me očekivali narednih dana, dalje, preko zamišljene linije polarnog kruga. Slikarski pravac, socijalistički realizam, dobio je u ovim ateljeima, kažu, savremeniju dopunu u tehnici izražavanja umetnika i kolornoj prezentaciji platna. Uverio sam se u punoletstvo jakutskih umetnika i shvatio sve njihove preokupacije, baš zato što mi je palo u oči da je njihov registar veoma širok, nije kako se to obično kaže »sveden na prigodne motive«. Jakutski umetnici su puni pravog narodnog nadahnuća. Videti njihove radove pre otiskivanja na pučinu sibirskog okeana, znači proniknuti u život ljudi dalekih oaza, pre fizičkog prisustva, osetiti kolorit, naravi, dušu jednog naroda.

Dijalog je na početku, dok se svi umetnici nisu na neki način predstavili, jednostavno iznoseći karakteristike svoga stvaralaštva, imao ritam hronološkog reda. Kasnije, čitava sinteza kazivanja, prerasla je u još prisniji razgovor.

»Rastao sam na selu, u ambijentu vremena tridesetih godina, kada se u radovima umetnika, najčešće, provlačila crta između starog i novog. Narod je stvarao legende o novom životu, a to je ostavilo traga u prvom periodu moga stvaranja« — rekao je Elej Semjonovič Sivcev, danas istaknuti umetnik, kako ga popularno zovu »otac jakutske grafike«, podvlačeći da za najuspelije radove smatra seriju posvećenu klasnoj borbi koju je nazvao »Oslobođenje sela«.

Talentovani umetnik je diplomirao u Moskvi 1956. godine radeći gravuru »Moja zemlja — sovjetska Jakutija«. Nešto kasnije, slikajući savremene motive iz života svoga kraja, ipak, ne napušta teme iz istorije svoga naroda, smatra da je borba protiv kulaka bila toliko teška i surova da je generacije koje dolaze ne smeju zaboraviti. Jedna iz ove serije svakako je zapažena grafika »Za vlast sovjeta«. Za mnoge sovjetske kritičare impresivna grafika, uspeo rad Sivceva je »Streljanje člana revolucionarnog komiteta«, koju smo imali prilike da vidimo u Jakutsku. Posmatraču pred ovim radom izgleda, kao da se nalazi pred nekakvim filmskim ekranom: trenutak dva pred streljanje, uplašeni izraz lica žene kraj oca koji je tik pred oštricama bajoneta, dok njegovu košulju grčevitim rukama drži njegov sin unezverenog detinjeg lica. Svaka gravura znači odblesak jednog nevidljivog pripovedača, deluje uverljivo, ljudski, i ispunjava rečitost intimnih ispovesti o promenama u sibirskom podneblju.

Jakutski umetnici daju preciznu, slikovitu predstavu o temama koje obrađuju, napominjući da su njihovi radovi delovi umetničke poeme jednog naroda, izraz njegove volje i osećanja, vreme trajanja procesa dugoročnog poduhvata osvajanja prirode.

Višečasovni razgovor u ateljeu nije bio samo upoznavanje sa istaknutim umetnicima, hladno ređanje činjenica, beskrvno saopštavanje »slikarskih varijanti«; gotovo neosetno, dijalog je prerastao u prijateljsku razmenu mišljenja. Stvaralački ambijent ateljea, mozaik pedesetak radova slikara i gravera, doprineo je da se oseti duh jakutskog naroda, sagleda njegova herojska prošlost i istinite legende. Živopis Jakuta — kako je istakao Osipov — ne sastoji se u tome da se umnože istinite legende o prošlim vremenima koja su bila prepuna tegoba, tundra više nije samo stradanje, muka i očaj, ona postaje prostor savremenih kretanja. Talentovani umetnik, rešen da u svojim delima ne putuje u prošlost, shvata ulogu društva u kome živi, želi da vidi i slika promenu, progres i što plastičnije izrazi kretanje napred.

Slušajući umetničke duše, otkrio sam trag mnogih pokolenja koja su, nekada, bezuspešno

krotila sibirске hladne vetrove. Svejedno da li govori Munhalov, umetnik prepun iskustva, ili bilo ko drugi iz grupe stvaralaca koji sede za niskim okruglim drvenim stolom, došljak može potpuno da shvati odnos prema radu, zemlji i ideji. Povremeno, kada su me ljubazni domaćini nudili da se poslužim crvenim jagodama, utisci kao da su se slegali, a zaključci pojavljivali u reljefnom obliku.

Odmeren i tih glas umetnika i kritičara Inokentija Afanasijeviča Potapova, sagovornika čija je sadržina misli za vreme »pretresanja« dugog opusa priznatih umetnika, plastično uobličavala priču o motivima i junacima jakutskim, kao da je želeo da naglasi kako se stara shvatanja, zadržana tu i tamo po zabačenim selima, ispiraju znojem. Poklonio mi je knjigu »Sazrevati« na čijim stranicama su kritike o istaknutim umetnicima. Kada sam, pošto je prethodno Inokentije Potapov napisao posvetu, prelistao nekoliko stranica, video sam da se pominju i svi prisutni umetnici ovog razgovora, i da su mnogi radovi koji nas okružuju reprodukovani među ilustracijama.

Umetnost jakutskog naroda vekovima je lomljena i spaljivana, stajala je zamrznuta u ljudskim srcima. Čuo sam samo nekoliko detalja, ovlaš upoznao istoriju, kroz srdačan susret, sagledao osnovne crte ne samo Jakuta nego i drugih naroda nastanjenih u polarnom pojasu. I sve te vekovima neostvarene želje, povijanje kičme pred carskim žbirima, životarenje u izbama ledenih oaza, ogleдалe su se nekad samo u zaostalosti i nepismenosti. Dolaskom sovjetske vlasti, posle oktobarske revolucije, talenti su progovorili, umetnici postupno počinju da pričaju o surovoj prošlosti ispisujući kičicom i dletom stranice istorije. Slikajući surove lepote, čuvarе jelena, lovce, stočare... talentovani umetnici, savremenici, ne zaboravljaju čuda bez čudesa, kako danas treba slikovito nazvati Sibir, računajući na pravo oplođenje bele pustinje, provođenje puteva industrijalizacije i svestrano iskorišćavanje neizmernih bogatstava.

Posle uspele prezentacije dela jakutskih umetnika 1971. godine u Moskvi, pored laskave ocene o radovima da »predstavljaju umetnost duševne čistote«, ne izostaju priznanja za plodan rad, uravnoteženost u traženju motiva.

Kroz dijalog sa umetnicima otkrivamo još jednu značajnu crtu jakutske populacije: istoričari u svojim zapisima tvrde da je »umetnički ukus kod ovog naroda nastao davno, pre više vekova, vremenom se usavršavao, daleko od ma kakvog uticaja«. Ostaci ornamentata, crteža i raznih ukrasa ilustruju veoma ubedljivo ovakva tvrđenja. Jakuti su veliki majstori u dekorativnim ostvarenjima, od davnina su ukrašavali svoje šatre, dubili koru brezovog drveta, rezbarili konjske zaprege i oblikovali sa puno veštine drvene posude. Došljaci su snagom jakih vetrova odnosili bogatstva sprovodeći u carska vremena bespoštednu eksploataciju. U takvim uslovima, čista narodna umetnost bila je prigušena, često sputavana najezdama koje su, prosto, krstarile sibirskim bespućima. Muzejske vitrine čuvaju vredne dokaze o staroj kulturi jakutskog naroda, stare nošnje sa ukrasima od bisera i srebra i mnogo što sačinjeno rukama pravih narodnih, samoukih umetnika čija se tehnika prenosila sa kolena na koleno. Obdarenost se, postupno, transponovala u čistu umetnost, naravno kada su političke promene, trasirane snagom Lenjinovih zamisli, stvorile uslove za narastanje grupa profesionalnih umetnika u autonomnoj republici Sovjetskog Saveza. Danas postoji škola, fakultet i ateljei gde talentovani nalaze mesto da stvaraju, prenoseći, zajedno sa starijim iskusnim zaslužnim majstorima, široki životni spektar na slikarska platna. Sve epizode svakidašnjice sa dalekih sibirskih rejona, razbacanih daleko po nepreglednom beskraju, nalaze se u gradovima i kolhozima gde postoji šest umetničkih galerija.

Umetnik, Jakut po narodnosti, rečito govori slikarskom paletom ili skulptorskim dletom, na jeziku koji nije nužno prevoditi. Kada sam napuštao atelje pozdravljajući se sa dobroćudnim domaćinima, činilo mi se da sam, uz razgovor i primamljiv ukus sibirskih jagoda, osetio htenja stvaralaca, shvatio nove izvore umetničkih inspiracija.

Ako se na kraju poslužim jezikom i svom emotivnošću Jakuta, onda je najbolje napisati, zatvarajući vrata ateljea: boravio sam tamo gde rastu nežne biljke talentovanih umetnika.

RAT PROTIV LEDA

Da li je čovek našeg vremena u stanju da izmeni surovu klimu severnog ledenog pojasa? Ovo pitanje nije početak neke moderne bajke, iako, na prvi pogled, izgleda daleko od stvarnosti.

Ključ za rešenje zagonetke više nije samo u mašti naučnika: strateški plan za konačni udar u bespoštednom ratu protiv prirode već je ucrtan u geografsku kartu bliske budućnosti.⁹ Na putu osvajanja bogate sibirске pustinja najveća prepreka je »večna hladnoća«: konstantna niska temperatura pod zemljom zadaje velike muke naučnicima. Problemu se prišlo svestrano, stotine naučnika bave se danas izučavanjem svojstava materija na prostranim polarnim oazama. Dugogodišnja ispitivanja su pokazala da čovek može, primenom odgovarajuće tehnike pri gradnji objekata, na nekim mestima, da koristi prisustvo leda u zemljinoj kori.

Prirodna bogatstva Sibira nalaze se u rejonima gde vladaju surovi zakoni niskih temperatura. Podaci istraživača, geologa, koji gotovo svakodnevno stižu sa mesta gde štektanje mašina mehanizacije još nije prisutno, dopunjuju postojeće pokazatelje o neizmernim naslagama uglja, gasa, nafte, dijamanata, energetskih potencijala...

Stranac nije iznenađen velikom hladnoćom, nju je očekivao, ali, zato, stotinu drugih stvari impresionira, skreće pažnju, gotovo deluje šokantno. Neistražene staze Sibira postale su predmet pedantnih naučnih istraživanja, stvar dugih eksperimenata, protivnik sa kojim se rvu stotine stručnjaka rešenih da osvajaju na ledenim prostranstvima neizmerna bogatstva »sakrivena« na ogromnoj zemlji.

Čovek vodi bespoštedan rat protiv prirode.

Jedna od, bez sumnje, jedinstvenih naučnih ustanova u svetu je Institut za proučavanje »večne hladnoće« u Jakutsku. Pod krovom ove značajne ustanove rešavaju se enigme, dešifruju pojave, ispituju nepoznanice sakrivene u ledenoj izobličeniosti zemljine kore.

»Proučavamo prirodnu pojavu, izuzetno niske temperature, tragamo za tajnama ledenih predela i studiramo u izuzetnim uslovima zemljinu koru« — ovo je rekao zamenik direktora Instituta u Jakutsku Petar Andrejevič Danilov, poželevši dobrodošlicu. Saznajemo da bavljenjem svojstvima niskih temperatura čovek, postupno, otkriva izvesne zakonitosti i, uz poštovanje određenih pravila, može da koristi sve što mu pruža — kako se to obično kaže — surova priroda.

»Izuzetno nas zanima kakve sve koristi čovek može da ima ako odluči da boravi u sredinama gde vladaju niske temperature, i, istovremeno, koji je najcelishodniji način da se savladaju teškoće ovih ledenih prostora« — dodao je Petar Danilov u nameri da, u prvim trenucima boravka, istakne ulogu i značaj Instituta.¹⁰

Nije to bio nikakav dramatičan uvod, misteriozan prolog, namera da se sve shvati kao ulazak u kuću užasa i strave. Naučna atmosfera, prepuna odmerenih naučnih manira, dobronamernost i predusretljivost prema došljacima, dala je poseban ton dijalogu i nagovestila zanimljiva saznanja u pravoj ledenoj egzotici.

Ukratko, zadaci Instituta, smerovi ispitivanja su sledeći: studira se kako i kada se obrazovala »večna hladnoća«, zašto ona postoji, šta će se dogoditi ako čovek, koristeći moderna sredstva, bude ugrožavao tog »napadača«, kako se treba ponašati sa ovom prirodnom pojavom i kakvim se sve metodima valja služiti kada se gradi na takvim terenima? To su pitanja koja preokupiraju okupljene

⁹ Rad laureata državne nagrade Petra Mihajloviča Borisova, registrovan je pod brojem 7337 u Komitetu za otkrića pri Savetu ministara SSSR. Posle dugogodišnjih ispitivanja i proučavanja projekat za promenu klime severnog ledenog pojasa, ukratko, predviđa postavljanje brane u Beringov moreuz. Na tačno određenom mestu kod ostrva sv. Diomida širina prolaza je oko 80 kilometara, a dubina oko 50 metara. Džinovska brana treba da izmeni put vodama Tihog okeana u Ledeni okean. Ogromne pumpe promeniće sliv arktičkih voda u obrnutom smeru, i računa se, da će oko 140 hiljada kubnih metara voda odlaziti u Tih okean. Sa zapada će tople vode Golske struje, postepeno, otopljavati Arktik. Polarni krug će promeniti, vremenom, klimu (!): u Sibiru će zime biti blaže, proleće će se pojavljivati ranije, tamo gde je danas tundra niči će sočna trava i druge biljke. Ovaj projekat, zasad, stoji u fascikli, jer za njegovu realizaciju treba dosta para. Proračuni su pokazali da bi poduhvat koštao oko 24 milijarde rubalja.

¹⁰ Institut za izučavanje niskih temperatura (»večne hladnoće«) osnovan je 1930. godine, naravno, ne odmah kao velika naučna ustanova. Sredinom 1937, zbog raznih pitanja iz naučne prakse došli su naučnici iz Moskve koji počinju da rešavaju složene probleme iz ove oblasti. Institut postaje 1940. stanica za naučno istraživanje, i konačno, posle ove faze, 1960. samostalna naučna ustanova — Institut.

naučnike — naravno raščlanjena na više oblasti — rešene da proniknu u nedovoljno ispitane sfere ledenog podzemlja.

Poveli su me u podzemne komore Instituta, laboratorije za izvođenje najstroženijih eksperimenata u uslovima neprestano prisutnog mraza. Odmah padaju u oči prostorije bez zidova, tavanica, polukružnih svodova sigurnosti, jer ti lavirinti su duboko pod zemljom, nalik na duga rudarska okna. Ništa zato, eto jednog od prvih odgovora za namernike, kako se ponaša zemljina kora ovde u sibirskoj utrobi. Ako se tome doda da je sastav terena pešćan (!), onda je sve više nego razumljivo: stalne niske temperature, bez obzira na promene, gore, na površini, održavaju kohezionu snagu leda pod zemljom. Bez opasnosti da se svod stropošta, mogu se kopati odaje, tuneli, hodnici i prolazi. U laboratorijama, skrivenim pod zemljom, kojim prolazimo, obavljaju se razna ispitivanja; na jednom kraju postavljena je čelična konzola, na drugom prednapregnuti beton, na trećem naročitim spravama ispituje se priroda čvrstoće drveta, gume, plastičnih masa i tako redom, gotovo u svakom kraju odaja mnoštvo naučnih opita.

Direktor Petar Danilov napominje da su u Institutu angažovani naučnici i njihovi saradnici raznih struka; i da bi što slikovitije predstavio njihove preokupacije, rekao je da postoje četiri oblasti zanimanja ove armije stručnjaka. Proučavaju se razne oblasti »večne hladnoće«: opšte smrzavanje (zakoni smrzavanja, različiti procesi, termička erozija itd.), fizička svojstva (dinamika fizičko-hemijskih pojava u ledu), priroda čvrstoće (različite diferencije koje se javljaju na raznim predmetima i stvarima) i inženjersko »hladno« posmatranje (ovaj deo je, u stvari, neka vrsta mosta između čiste nauke i prakse, na primer, izučava se kako podići zgradu, postaviti put, železničku prugu itd.). Dakle, ovde se istražuju svi oni nepoznati procesi koje je priroda doskora skrivala, ili skriva i dan danas, u okrilju velikih hladnoća. Svi oni skeptici koji su računali da je niska temperatura samo živa u termometru ispod oznake »nula«, gorko su se prevarili. Nauka je skinula veo sa velikih tajni prirode, i otkrila da čovek, prodirući prema Polu, može — ako se ponaša na određen način — da ima velike koristi od sirove prirode protiv koje »ratuje« na ovim džinovskim prostorima.

»Dugo čovek nije znao kako da se ponaša kad gradi visoke zgrade na ovom jedinstvenom terenu. Kuće su se rušile kao kule od karata! Pojava podzemnih voda, uprkos stalnih niskih temperatura, nije nemoguća. Eto jedne otkrivene opasnosti u sklopu čitavih, može se slobodno reći, naučnih ispitivanja o »večnoj hladnoći«, »jednog od niza problema« — rekao je direktor u nameri da nam otkrije svu složenost pravilnog ponašanja u sibirskom carstvu ledenih »čuda«.

Igra oko podzemnih voda, utvrđivanje na koliko metara dubine, ispod zemljine kore, najčešće, uprkos niskih temperatura, probije voda i, pod teretom na površini građevina, zgrade, fabričke hale, stubovi mosta itd., uslovljava pomeranje ili sleganje ledenih zemljanih gromada, izgleda, nema određenih zakonomernosti. Naučnik Šargin je 1938. godine kopao rupu duboku 116 metara, voda se nije pojavila, nije mogla da prođe kroz zaledenu zemlju. Međutim, hidrogeolog Meljnikov iskopao je 1940. godine rupu duboku 500 metara i — voda se pojavila!? Čini se da nema određenih pravila, nego da stručnjaci, koji ispituju ovo zemljano ledeno more, moraju, na mestu budućih gradilišta, detaljno da ispituju terene. Nekad se smatralo da je na tlu niskih temperatura najbolje ne graditi višespratne zgrade. Međutim, nauka je otišla daleko, svestrana ispitivanja, pedantna izračunavanja i duge analize terena na kome se gradi, obezbeđuju potpunu sigurnost.

Prodor industrijalizacije na sever zahteva izgradnju na velikim prostranstvima koja, na ovom podneblju, ima svoje specifičnosti. Postaviti vodovod ili kanalizaciju kroz područje »večne hladnoće«, gde je temperatura ispod površine zemlje, čak i za vreme »zubatog« leta, uvek minus četiri, predstavlja složen problem, ali, naravno ne i — nerešiv.

Glavni zadatak Instituta u Jakutsku — kako nam je rekao Petar Danilov — trenutno je rad na ispitivanjima pojedinih faza projekta izgradnje železničke magistrale BAM (Bajkalsko-Amurske), kao i potpuna kontrola za vreme izvođenja radova koje je uveliko počelo na trasi. To je veoma odgovoran posao, jer, bez sumnje, ovaj poduhvat znači »džinovski korak napred u dvoboj u sa prirodom na sibirskom frontu«.

BAM, nova železnička pruga, postaje krak Transsibirske železnice prema severnim predelima, koji će se približiti industrijskim postrojenjima i desetinama novih gradova koji su tek nedavno ucrtani na geografsku kartu Sibira. Stručnjaci Instituta vodiče, dok god bude trajala izgradnja, stalnu i upornu borbu protiv promjenljivih čudi »večne hladnoće«; neprestanim eksperimentima kontrolisaće se materijali koji se ugrađuju; proveravaće mehanizaciju i konstrukcije u uslovima niskih temperatura iznad i ispod zemlje.

Pohod na sever neprestano je pod prismotrom armije naučnika. Ništa se ne prepušta ni već proverenim zakonima na niskim temperaturama.

Budnost je presudna, kažu, priroda ima varljivu osobenost, sklona je iznenađenjima, i samo jedna mala nesmotrenost može da odnese u nepovrat milione rubalja. Priroda Sibira, neprestano tvrde kroz razgovor Sibirci, prosto očekuje »da čovek napravi grešku i onda hitro naplati cenu bogatstava«.

Viđenja u podzemnim lagumima, u stvari laboratorijama, dovoljno rečito govore o sveobuhvatnosti naučnih istraživanja, i što je najvažnije, svi pokazani eksperimenti su baš deo onih »dugih mostova između nauke i prakse«, o kojima nam je govoreno za vreme posete ovoj naučnoj ustanovi. Ovde se vreme ne gubi, svaki opit je deo jednog koraka napred, bliže polarnim oazama, dalji prodor u bespuća čije se međe široko prostiru na sve strane od Jakutska.

Neobično važan deo u sklopu serije radova Instituta je, takođe, novina koja u toj oblasti znači, bar za ove uslove života i rada, jedinstven poduhvat. Stručnjaci su mi sve podrobno objasnili tokom dvočasovnog boravka, bez posebnog isticanja, pridržavajući se skromnosti, popularnim jezikom nauke: za narednih pet godina Institut priprema takozvanu »geološku prognozu večne hladnoće«. Naime, ekipe stručnjaka će sa naučne strane, prezentiranjem određenih formula, zakonomernosti i pravila, detaljnih šema, kao i svih neophodnih podataka, poput meteorologa koji pripremaju meteorološke prognoze graditeljima, konstruktorima i ekonomistima staviti na raspolaganje rezultate pedantnih ispitivanja i na taj način još bolje »naoružati« osvajače duž linija sibirskog fronta.

Sve što je ranije, nekad, davno, izgledalo kao deo žilvernove fantazije, danas postaje realnost jedne svakidašnjice. Čovek, izgleda, danas treba da izvrši još dosta svemirskih letova na zemlji, reši, kako se to kaže, ovozemaljske zagonetke...

Nepoverljivost pred budućnošću, tu i tamo postoji, i to nije ništa strano, pogotovu kada naučnici govore o poduhvatima u Sibiru. Do pre izvesnog vremena, neki iz kontinentalnog dela Sovjetskog Saveza zbijali su šale kad god bi se pojavio neki novi projekt ili bio nagovešten teško shvatljiv poduhvat.

»Eh, opet Sibirci fantaziraju, premeštaju planine i reke!« — govorili su skeptici zbijajući šalu. Šta se dogodilo: danas sa nepoverljivima zbijaju šale i govore da, uskoro, nailaze još veća iznenađenja.

Projekat Borisova o podizanju brane u Beringovom moreuzu, čime bi se prouzrokovalo rastapanje leda u polarnim predelima, i na taj način uticalo na promenu surove klime u Sibiru, predstavlja deo projekta ostavljenog za budućnost. Međutim, uz promenu rečnih tokova, namera je da, izgradnjom kanala i proseka, reke umesto prema Severu, posle »manevarskih radova« poteku na jugozapad, prema toplim morima!

Smeli projekat odmah izaziva pažnju došljaka, hitro budi neku izuzetnu radoznalost. Projekat će za mnoge ličiti na savremenu fantaziju, nešto izuzetno u svetu modernog vremena. U mojoj beležnici stoji zapisano i podvučeno više puta sve o zamisli koja je počela da se ostvaruje. Niz pojedinosti o ovom mamutskoj ofanzivi prema smeru matica rečnih tokova, nisu ostale nikakva tajna. Kada čovek saznaje pojedinosti, sve izgleda nestvarno, neuhvatljivo i teško ostvarljivo. Ali reporteru ništa drugo ne ostaje nego da pažljivo sasluša da mu podrobno sve objasne i pokažu sve do detalja.

Reke će poteći — uzvodno!? Priznajem, u prvi mah sam se iznenadio, verujući, kao mnogi kontinentalci, da je to još jedna sekvenca budućeg vremena. Nisam rekao nijednu reč, i ubrzo se

pokazalo da bi svaki komentar bio suvišan. Ljudi su mi, detaljno, bez pompe, manira samohvalisanja, objasnili da se stara ideja uveliko realizuje: dosad je završena izgradnja prvog dela rečne okretnice, kanala Irtiš — Karaganda, dugog oko pet stotina kilometara (na tom delu podignuto je, dosad, 22 crpne stanice, 14 brana, mnoštvo mostova itd.).

Što sam više podataka saznavao činilo mi se da, ponovo, saznajem nekakav scenario za fantastičan film. Glavni deo, moto smelog projekta, jeste, podići, uz pomoć crpnih stanica, vodu reke Irtiš na visinu od pet stotina metara (!), i onda će reka izmeniti tok — smer matice će se okrenuti na jug. Računa se da će za nekoliko godina, kada prve etape ovog velikog poduhvata budu završene, predeli bez vode biti natapani, što će, istovremeno, obezbediti pomoć metalurškim postrojenjima.

Gradovi i varoši koji, kako ovde kažu, »gladuju« zbog nedostatka vode, postaće uskoro potpuno siti. Hladne vode Oba i Jeniseja, posle prolaska kroz pusta sibirski prostranstva, ulivaju se u Severni ledeni okean. Ovo je današnja slika, ali delovi njihovih tokova promeniće smer, »putovaće«, unatrag, prema toplim morima.

Poseta Institutu »večne hladnoće« pokazala je, pre svega, koliki je obim istraživanja i graditeljskih poduhvata u Sibiru. Ali, odmah valja dodati, nije reč o tajnama koje se skrivaju u zabitom beskraju teško prohodne bele pustinje. Sovjetski časopisi, naučne publikacije, listovi i razne knjige, redovno obrađuju zanimljivosti iz svakodnevice osvajanja Sibira, najavljujući najnovije poduhvate, rezultate naučnih otkrića i uspeha graditelja. Nisam tražio zagonetke, neobjašnjive projekte, a oni su se na svakom koraku pojavljivali u svetlu uzbudljivih saznanja, koja su, za ove ljude ovde, sasvim obične stvari.

Oni najambiciozniji imaju pravo, kada kažu: osećamo da je za neke daleke rejone Sibira XXI vek uveliko počeo, danas, u ovom XX veku!

U oblasti polarnog kruga

LET NA POČETAK SVETA

Mraz se uvlačio u kosti, kada sam prohladnog sunčanog jutra sa voznom kartom »Polarne avijacije« u džepu, pred hotelom »Lena«, zaustavio taksi i krenuo prema aerodromu. Jakutsk, grad u kome se stiču svi putevi iz polarnog beskraja uveliko je bio budan. Lenjinovim prospektom hitali su građani na posao, neobična živost na ulicama, ostalo je dvadesetak minuta do početka radnog vremena.

I ova varoš, glavni grad »večne hladnoće«, potvrđuje ono nepisano pravilo da su svi gradovi na svetu, pre i posle radnog vremena, potpuno isti. Prolazimo kraj kamenih zdanja Vrhovnog sovjeta i Sovjeta ministara Republike, zatim, dalje, ostavljamo zgradu republičke tipografije koja je dobila ime legendarnog astronauta, prvog čoveka koji je poleteo u kosmos, Jurija Gagarina, i upućujemo se pravim kao strela bulevarom, kraj kompleksa stambenih zgrada, prema velikom aerodromu.

Protetkih dana bezbroj utisaka ispunilo je beležnicu, desetine činjenica i susreta, dopunili su impresije velikih i malih sibirskih »tajni«. Viđenja na putu višenedeljnih traganja za nepoznanicama belog beskraja frapantno upoznaju došljaka, posle jedva polovine pređenog puta, koliko se nedovoljno zna o ljudima, njihovoj energiji, htenjima i borbi sa prirodom. Na svakom koraku iznenađenja, ali samo iz ugla posmatranja stranaca, jer sve to neobično, za stanovnike ovih krajeva predstavlja sasvim običnu stvar. Istina, oni su svesni poduhvata osvajanja, često odricanja, usamljenosti i teškoća u podneblju niskih temperatura, međutim, niko neće čuti da se oni jadaju, priželjkuju druga podneblja, klimu gradova kontinentalnog dela Sovjetskog Saveza. Starosedeoci, Jakuti, puni su hvala, dive se napretku koji se zapaža na svakom koraku, i tvrde da se slika Sibira menja iz dana u dan, napominjući da samo oni koji vrlo dobro znaju kako je izgledala dolina Lene nekad, lako zapažaju bezbroj novina u gradovima i na selima.

Predstojao je let preko polarnog kruga. Smer: obale poznate severne reke Indigirke. Na karti pronalazim ostrvce, oazu koja je po geografskoj dužini veoma daleka. Ljudi sa predrasudama shvatili bi otiskivanje na pučinu belog okeana kao put na kraj sveta prepun neizvesnosti.

Vremena su se promenila, a sa vremenom i opisi dalekih putovanja u oblast polarnog kruga. Posle više hiljada pređenih kilometara do Jakutska, taj uvek zagonetni Sibir toliko je pričao o sebi da sam dok piloti, pred poletanje, probaju motore dvomotornog aviona — aviona koji podseća na »Dakotu« — uneo u beležnicu bez razmišljanja: počinje putovanje na početak sveta!

Očekivati avanturu značilo bi krenuti na put prepun avanturističkih ambicija. Let prema dalekim ljudskim prebivalištima značio je ništa drugo nego — let prema novim susretima, novim poduhvatima, novoosvojenim prostorima u sibirskom beskraju, novim generacijama, novim naseljenicima ledenog carstva bez carevine. Prošlost je ostavila, kažu, tragove u tim predelima, ali hrabri narodi su znali da ona neće biti dugovečna, da je odstupila, predala se pred najezdom sadašnjice, uvereni da će stari običaji i navike, vremenom, potpuno usahnuti.

Neki putopisci, željni što bombastijih ocena o Sibiru, odlučili su da ga nazovu i »ledenim paklom«. Ako je neophodno koristiti terminologiju religije, dok dvomotorni avion uzima smer prema polarnom krugu, čini se da je najprihvatljivije, ipak, posle dosad prikupljenih podataka, reći odmerenije: »put prema paklenom ledenom raju«. Zabeležio sam baš tako uveren da ni ovozemaljski samozvani bogovi, nekadašnji kolonizatori, carski podanici, nezasiti osvajači, nisu, svojevremeno, rado navraćali i ostajali da stvaraju »rajske bašte«. Samo ljudi uvereni u sebe, svesni da su jači od prirode, mogu da podignu jedra i otplove prema dalekim obalama u lavirint hladnih bespuća. Činilo mi se da sam, leteći prema nepoznatoj Indigirki, razoružao, pre svega, vernike, opredelivši se za ovozemaljske životne ciljeve.

Sibir je za mnoge nekakva nedokučiva tajna, nepoznat prostor. Nije teško na stranicama raznih knjiga i časopisa otkriti viđenja stranaca koji su dospeli do ovih krajeva. Oni, obično, tragaju

za zabitim mestima, priželjkuju šokantna viđenja, neočekivane dijaloge i, kao da nastoje, da utvrde postojanje troglavih lavova i razljućenih zmajeva u ljudskom okrilju prošlosti.

I od svega toga, posle proputovane etape, prepune susreta i viđenja, isuviše je jasno: da su Sibirci zauzeti sadašnjosti, prošlost pominju samo kada joj sude, a budućnost, zašto je pominjati kada se pre vremena uvukla u svakidašnjicu?

Avion plovi zimskim vedrim nebom. Kristalno jasan vidik kroz avionski prozor. Promiče Sibir kao nekakvo tekuće more. Dostojanstveno se pojave planine, ali, reljef se teško razaznaje, sve je u beloj odori. Dvomotorni avion ostavlja trag dole, na terenu koji preleće, pokretna siva senka remeti jednoličan kolorit, provlači se pravolinijski preko predela kojim prolazi zamišljena linija polarnog kruga.

Posle nešto više od jednog časa leta prelazimo tu ledenu granicu, ucrtanu jedino na geografskim kartama i školskim globusima. Avion grabi vazдушnim koridorom polarne sfere. Pod nama je sada onaj deo sibirskog prostranstva, često ljubopitljivo opisivan i uvek nedovoljno poznat. Sa velike visine bele slike, nedogled prostrane zemlje i monotona ujednačenost belih površina, stvaraju utisak prisustva na nekoj drugoj planeti nepoznatih boja i profila.

Kada je od poletanja iz Jakutska proteklo puna četiri časa, avion je lagano počeo da se spušta, i onda se pred nama pojavila tundra kroz koju se, kao kakva zmija provlačila zaleđena reka Indigirka. Stjuardesa je obavestila putnike da ćemo za nekoliko trenutaka sleteti na aerodrom varošice Družina, i posle zadržavanja od pola časa, nastaviti put za Belu Goru. Na jedva stotinak metara visine na jednoj padini prema obali reke pojavio se red onih simpatičnih drvenih kućica sa strmim krovovima, kakve vešti ilustratori obično crtaju u dečjim slikovnicama i knjigama skaski, nastalih nekad, davno, za vreme dugih zimskih noći, kraj ognjišta, u mašti najstarijih domaćina, možda baš ovde na dalekom severu.

Oko karakterističnih zgrada varošice Družina, ogolela retka šuma razbijala je usamljenu udaljenost ovog ostrva, odsečenog od sveta ogromnim naslagama snega i leda. Sve je izgledalo izdijkljalo, izniklo teškom mukom kroz beli pokrivač koji neumoljivo pritiska zemlju.

Avion je sleteo na improvizovani aerodrom, oblak snega ostajao je iza repa dok smo rulali neravnim tlom. Većina putnika stavila je naočari za sunce. Setio sam se da su me upozorili, pre leta u ove predele, kako su naočari neophodan rekvizit, jer su sunčevi zraci koji se lako odbijaju od snežnog pokrivača izuzetno jaki i opasni. Dovoljno je jedan čas provesti na snegu, pa doživeti niz neprijatnosti sa vidom, često toliko da pomoć lekara postaje neophodna i hitna.

Kada su se otvorila vrata aviona, i kada sam kročio prvi stepenik, prvi, najbolje reći, hladan polarni zagrljaj, bio je više nego napadan. Ubrzo, obaveštavaju da je temperatura minus 27 Celzijusovih! šolja toplog ruskog čaja prijala je u maloj pristanišnoj zgradi.

Prvi trenuci u polarnom krugu proticali su, uglavnom, u prikupljanju prvih impresija. Aerodrom varošice Družina podsećao je na malu železničku stanicu. One upravo pristigle sačekali su rođaci, poznanici, prijatelji, prihvatili su kofere i krenuli prema gradiću. Putnici koji nastavljaju let očekivali su strpljivo poziv u avion, otpijajući gutljaje toplog čaja. Na prvi pogled, smisao za čistoću i red, upadljivo se zapaža u jednospratnoj zgradi aerodroma, iza koje je razapeta radio-antena za vezu sa avionima koji dolaze i odlaze. Sve je to skladno uklopljeno u ambijent polarnog sveta.

Ništa lakše za domaćina nego zapaziti stranca, ali onda domaćini ne ostaju rezervisani i ćutljivi, brzo ponude čašicu votke. Osetio sam, na prvom koraku, dobrotu u očima saputnika od kojih su mnogi bili kosoooki, Jakuti, i ubrzo, za vreme predaha u maloj toploj čekaonici, ponudili su srdačno da nešto popijemo da se zagrejemo. Kapljica se poštuje na ovakvoj hladnoći, na kojoj se, dok sam prešao pedesetak metara od aviona do zgrade, srce ledi za nekoliko minuta, dok čovek ima osećanje da se nalazi u nekakvom oklopu čija se površina neprestano smanjuje.

Saznajem da do Bele Gore, varošice takođe na reci Indigirki, preostaje samo još dvadesetak minuta leta. Otpijajući gutljaje votke koja je, na ovom pasjem mrazu, više prijala od čaja, saznajem ukratko od novopečenog prijatelja Hristoforoviča, simpatičnog momka, o mentalitetu starsosedelaca.

Više narodnosti sačinjavaju populaciju ovih krajeva, što stranac ne može, odmah, da zapazi. Dobročudni, govorljivi, poverljivi i predusretljivi meštani brzo otvaraju srca, poverljivo gledaju namernika, ali samo zato što strahuju da mu nešto ne zatreba, ovde preko sveta, usred hladne tajge, da se ne nađe u neprilici.

»Bezbroj kontrasta namernik sreće u predelima polarnog kruga. Avion je najbrža veza sa Jakutskom, prvim velikim gradom, prvom lukom na snežnom okeanu, a najsigurnija su veza, između zabačenih sela i naselja. sanke sa psećom zapregom!« — rekao je sagovornik, u nameri da nam, uz gutljaje čaja, posle britke oštrice velike hladnoće, predstavi neke osobenosti ovih krajeva. Na pitanje, kako to sanke, kada ovde oko aerodroma vidimo samo terenska i putnička vozila, dobili smo odgovor da se tako sigurno stiže, povrh velikih snežnih nanosa, a da se terenskim automobilom sa dva diferencijala putuje uglavnom kroz naselja ili »ledenom autostradom«, koju predstavlja zaleđena površina reke Indigirke na razdaljini od stotinak kilometara između Družine i Bele Gore.

»U tundra nema puteva, cela tundra je put jelena, losova i drugih životinja« — dodao je naš novi poznanik dajući nam prva uputstva za kretanje po bespuću sibirskih rejona. Danas, posle prodora novog vremena, savremene tehnike, avioni i helikopteri najviše pristoje polarnom ambijentu i istovremeno lišavaju ljude muka oko brzog transporta, snabdevanja raznom robom.

Ranije su elementarne nepogode za vreme dugih i oštih zima predstavljale svakodnevicu, pa su ih Jakuti nazivali, verujući u postojanje nadzemaljskih sila, kratko — »bič božji«. Pred najezdom prirode i pred nemilosrdnim došljacima seljak se ćutke povinovao, zadovoljavajući se skromnim otporom, koji mu je omogućavao da preživi. Ali sada nikome ne pada na pamet da u zaprezi krene na Jakutsk, i putuje puna četiri meseca, i onda, isto toliko vremena natrag, preko stotinu prepreka i opasnosti!

Dokrajčena je, kažu, skupa i složena potreba da hrana, koja zimi nedostaje, putuje na sever preko ogromnih rastojanja. Sela i varošice nastaju na obalama reka, više se ne ratuje neravnopravno sa olujama, snežnim mećavama, ledenim gromadama... Civilizacija je probila обруč polarnog kruga, i nastavlja svoj pohod. Za koju godinu tek podignuta sela prerašće u varošice, a današnje varošice u gradove.

Putnici za Belu Goru pozvani su da uđu u avion. Oštra zima ponovo je tražila puteve da kroz pore prodre duboko u organizam. Pretrčali smo do »Iljušina« da bismo umanjili osećaj ove opake hladnoće.

Let prema krajnjoj tački putešestvija bio je isuviše kratak, pilot nije imao potrebe da uzima veliku visinu, dovoljno je bilo ploviti vazdušnim koridorom na hiljadu metara. Pod nama je neprestano rečna dolina Indigirke, levo i desno, usred tipične sibirske tundre, pejzaž ispunjavaju desetina jezera i jezeraca pokrivenih ledenom korom i pozamašnim snežnim pokrivačem.

Kratak predah u Družini nagovestio je susrete sa nepoznatim predelima i ljudima, napomenuo prisustvo novog vremena i doprineo da, kroz kratak dijalog, utvrdimo da u ovim sibirskim oazama nema uznemirenosti i nervoze. Uz sve to, naravno, nisam shvatio da predstoji viđenje sa idealizovanom slikom sela u polarnom krugu: ali, kao nedovoljno informisan došljak, ipak, posle dosad obavljenog putovanja, po nešto južnijim sibirskim prostranstvima, bio sam uveren da u Beloj Gori neću zateći raskošne kuće sa stubovima ukrašenim rezbarijom, a ni seljačke, sklepane od pruća i blata. Naselja izrastaju ovde kao pečurke posle kiše, prema unapred postavljenom planu: više se ne može dogoditi, kao u stara vremena, da čovek, nošen stihijom prirode, stvori naselja na jednom mestu, i posle izvesnog vremena, uvidi da je teren nepogodan: recimo, da je padina koju je naselio okrenuta neprijatnim vetrovima, čija snaga doseže do tolike moći da premešta snežne dune i nosi sve ispred sebe. Ljudi su brzo uviđali da se valja seliti na drugo, sigurnije mesto.

Životne prilike ovih ljudi, na dohvat arktičkih ledenih bregova, bitno su se izmenile. Međutim, tok tih promena nije prekinut, formula naučnika kojom se otvaraju ledene dveri, upravo je počela da se primenjuje. Gigantska sibirskaja operacija, izgleda, najbolje se može pratiti na ovoj prvoj »liniji fronta«. Neki analitičari van zemlje, često su skeptično rasuđivali, ocenjujući

poduhvate u Sibiru, najčešće, kao »megalomansku utopiju«, a oni odmereniji to blaže formulisali, nazivajući sve »suviše smelim poduhvatom«. Razmišljao sam o takvim ocenama i posle prvog zagrljaja sa oštrom hladnoćom zaključivao da će nagoveštena vizija, idući susreti, odbaciti sva takva shvatanja i ocene o rezultatima osvajanja puste sibirske zemlje.

Avion je sleteo, kako je izgledalo u prvom trenutku, na besprekorno ravnu pistu aerodroma. Ubrzo, saznajemo da je pista, u stvari, zaleđena površina reke Indigirke.

BELA GORA, NASELJE ZA SUTRA¹¹

Najsevernija tačka, zona polarnog kruga, podneblje bez velikih gradova, krajičak sibirskog nedogleda. Okrilje zaspale Indigirke, pretvorene u jednu dugu, zmijoliku, ledenu santu, koja vijuga, tamo daleko, sve do Severnog ledenog okeana. Brodovi, vezani uz obalu, miruju u zagrljaju leda. Zimska odeća i obuća za evropske hladnoće predstavljaju više nego oskudnu odoru za ove predele.

Bela Gora, juče rođena varošica, na blagoj padini desne obale velike sibirske reke, ne poseduje — kažu nam odmah — ni jednu jedinu stranicu prošlosti, samo jedva ponešto od vremena sadašnjeg. Drvene zgrade se podižu duž ulica koje tek narastaju, i potvrđuju da je gradić deo sutrašnjice.

Srdačan doček na aerodromu male sibirske varoši, dobrodošlica koja je po mnogo čemu neobična, svojstvena za posete izuzetno važnih gostiju.

»Drago nam je što možemo da vas prijateljski dočekamo i pozdravimo u našem naselju. Vi ste prvi stranac koji je otvorio vrata Bele Gore« — rekao je Konstantin Nikolajevič Habarov, partijski sekretar, Jakut, pružajući mi ruku pošto sam tek napustio avion. Ugladen, dostojanstveno odmeren u sivom kaputu sa ukusnom krznenom kragnom, interesovao se kakav je bio let od Jakutska, i zatim se izvinio što u naselju, zasad, još nema ni malog ni velikog hotela, »gostinjsice«, pristojne zgrade za smeštaj gostiju, nagoveštavajući, ipak, da je sve učinjeno kako bi se »prvom gostu male varoši« omogućilo da se prijatno oseća u dalekom sibirskom kraju.

»Ovo je pola naselje, pola gradilište, pola varošica koja tek nastaje, izrasta usred tajge, proširuje svoje međe, na prostoru koji je prekrivala šuma« — kaže Habarov, dok zelenim »moskvičem« napuštamo obalu Indigirke. Arhitekti bi ocenili trenutni izgled Bele Gore rečima da je to »naselje gradskog tipa«. Svaki kutak je jedinstven detalj, nešto nesvakidašnje, neobično za namernika naviklog na evropski kontinent i vrevu metropola sa više miliona stanovnika.

Na licu Bele Gore mnogo šta je izuzetno, a ponajviše rast na pustom predelu, pojava drvenih dvospratnica: uopšte, jedna nova organizacija naseljskog života. čovek više ne liči, okružen beskrajem »bele prašume« na liliputanca šćućurenog u drvenom kućerku, ostavljen na milost i nemilost sibirskim ledenim mećavama.

»Znate, ovaj predeo je veoma zanimljiv, teško mi je da vam, na prečac, predstavim ljude, njihove napore, čitavo naselje i stotinu drugih stvari. To ćete saznavati postupno, ima dosta zanimljivosti. Ovde u našem kraju, na primer, na svakog čoveka dolazi po jedno jezero!« — rekao je Habarov u nameri da nam najbolje ilustruje slabu naseljenost na prostranstvu bogatom rekama, rečicama, jezerima i jezercima.

Prisutnost sibirskih dimenzija, deo »epidemije« krčenja tajgi i tundri, nagoveštavala je svojevrsan doživljaj među ljudima, koji nijednog trenutka ne osećaju nikakvu odsečenost od sveta, priželjkujući neke druge radosti, blažu hladnoću, prostrane bulevare, široke ulice i grandiozne trgove. Za njih više nije ništa daleko, ako im se prohte, izvade avionsku kartu, odšetaju do Jakutska, ili nekud dalje, do kontinentalnog dela Sovjetskog Saveza. Ovde, na prvi pogled, više ne treba tragati za budućnošću, ona se nazire na svakom koraku Bele Gore.

Dospeo sam u okrilje hladne i nepregledne tundre, u gradić koji narasta, u naselje po novoj sibirskoj formuli, među ljude koji nisu opterećeni zabludama i slabostima. Sve neposredne susrete i

¹¹ Autor ove knjige je prvi stranac koji je posetio varošicu Bela Gora. Prve porodice su se uselile u novosagrađene zgrade i započele normalan život — 4. oktobra 1974. godine.

viđenja, opisacu onako kako su ostali zapisani u mojoj putničkoj beležnici.

Bela Gora nije varošica slučajno nastala, ona ima svoju predistoriju, uzroke stvaranja i projekat svog konačnog izgleda kada se graditelji povuku. Selo Abij, nešto uzvodnije, na levoj obali Indigirke, postalo je davno, i jedno vreme predstavljalo centar ovoga kraja. Kada se led velike reke čija debljina dostiže metar i po, otopi, juna svake godine, poplave su uništavale sve što je čovek mukotrpnim radom zasadio u siromašnoj bašti kraj kuće ili na poljima duž obale Indigirke. Svake dve-tri godine poplave su bile tolike da meštanima sela Abij nisu mogli da pomognu, danas u moderno vreme, kada je pomoć organizovana u ovim predelima Dalekog Severa, polarna avijacija, avioni i transportni helikopteri. Sve porodice su bile veoma ugrožene, stotinu opasnosti pretile su vrednim lovcima, čuvarima divljači, krznarima, radnicima...

Ovakva tragična situacija sela Abij, predstavljala je zvono za uzburu među rukovodstvom, predstavnicima sovjeta i Partije. Rešenje je brzo nađeno, nadležni u Autonomnoj Republici su odlučili: treba izgraditi potpuno novo naselje, varošicu, nešto dalje, na desnoj obali Indigirke i na tom sigurnom mestu postaviti rejonski centar.

Bela Gora je postala gradilište 1969. godine, i za šest godina narasla u varošicu sibirskog tipa sa dugim nizovima dvospratnih drvenih domova. Prvi stanovnici su se uselili u nove zgrade 1974. godine. Pored prostranih, svetlih stanova, njih su očekivali, kako se to kaže, neophodni »prateći objekti«: škola, bolnica, prodavnice, dečje zabavište, pošta, restorani i niz drugih zgrada. Izgradnja nekoliko novih blokova budućeg naselja, koje narasta za prilike ovih predela velikog rejonskog centra, izvršena je užurbanim tempom.

Partijski sekretar Konstantin Habarov postupno me upoznavao, u svojoj kancelariji, sa svim menama ovoga kraja oslovljavajući me često sa »dogor«, što na jakutskom jeziku znači drug, uveren da se na primeru Bele Gore može najplastičnije shvatiti period osvajanja, sagledati briga društva o narodu koji, kroz dugu istoriju tlačenja i mukotrpnog života, nije poznavao nikakve radosti. Oni su kroz vekove bili izloženi naježdama eksploatatora: početkom našega veka Jakuti kao i više drugih naroda na sibirskoj zemlji, nastanjenih na velikom prostoru, preživljavali su teške trenutke...

»Jakutski seljak bio je stezan jakim kaišem bespoštedne eksploatacije« — kaže Habarov odmerenim glasom, samo da pričajući o nekadašnjoj sudbini svoga naroda ne unese mnogo patosa i sve pretvori u nesimpatičnu jadikovku. Pažljivo sam slušao o svim stradanjima, teškom životu i odisejama, ostalim na stranicama spisa retkih učitelja i pismenih ljudi, koji su povremeno boravili i naseljavali ove daleke krajeve.

Surova istina o patnjama jakutskog naroda na ovim prostorima — zabeležena u jednoj brznoj šetnji kroz prošlost — govori da su seljaci, često, obrvani glađu, samo da bi spasli ostali deo mnogočlane porodice, davali po dvoje-troje dece za žito ili kukuruz. Ovo je zabeležio seoski učitelj M. N. Anisimov 1910. godine, opisujući teške prilike seoskog življa, nastanjenog u slivovima severnih reka, daleko od grada Jakutska, na zabitim mestima. Carski kolonizatori nisu imali milosti, samovolja veleposednika pretvarala se u hirove najnižeg stepena. Učeni ljudi koji su boravili u ovim dalekim selima severa pisali su u svojim »sočinjenijama« da su, često, ovde ponižavali ljude.

U priči ruskog pisca V. G. Koroljenka »San Makara« govori se na veoma plastičan i uverljiv način o kočijašu koga su hranili lošije od konja. Tačna ilustracija prohujalih vremena, isečak iz ljudskih drama, govori da su »konja gospodari hranili dajući mu ovas, a čoveka koji je godinama pokorno služio — nikad«.¹²

Ako staru sibirsku sliku treba upotpuniti, onda, bez sumnje, valja pomenuti još jednu opasku putopisca B. F. Troščanskog o bednom životu predela koje su naseljavali Jakuti: ».. Seljak, Jakut, njegova žena, deca, stari roditelji i stoka, svi zajedno, provode život više gladni nego siti. Ovde i miševi gladuju, to su krajevi gde je nemaština neprestano prisutna...«

Postoji obilje uspomena, zapisa i podataka o tom istorijskom razdoblju. Na osnovu

¹² Podatke o autoru kao i priču našao sam u knjizi »Naš rodni kraj — Jakutija« od P. E. Samšurina; izdanje »Sovjetskaja Rosija«, Moskva, 1972.

dokumenata o danima poniženja, teško je sveobuhvatno predstaviti nezaboravna crna vremena. Najbolje je taj obiman posao ostaviti visprenim istoričarima koji se bave zbivanjima na sibirskom tlu do dolaska sovjetske vlasti. Tragično poglavlje jakutskog naroda ostalo je, ipak, u prošlosti, sadašnjost je preobražaj, utiranje puteva progresa, osvajanje bogatstava na džinovskom prostoru bez slabosti i poniženja tih, najbolje je reći, kompleksa prošlosti.

Da bi predstavio važnost naseljavanja ovih predela, moj sagovornik Konstantin Habarov, objasnio je da samo u rejonu Bela Gora gustina naseljenosti iznosi, statističkim rečnikom prezentirano »pola čoveka na jedan kvadratni kilometar«. Varošica koja narasta, Bela Gora sa čitavim rejonom kao i više sela u blizini, dobiće sve potrebne objekte, bez kojih se ne može zamisliti svakodnevni život naselja. Na čitavom terenu na obalama Indigirke, na kome žive pripadnici desetak narodnosti dalekog severa, ima sedam škola (dve srednje, tri osmoljetke i dve osnovne) sa 130 učitelja, 13 bolnica i prihvatilišta, 8 seoskih domova kulture, 2 muzičke škole i jaslice za decu zaposlenih roditelja.

Bela Gora se tek pojavila na sceni života, ova varošica postaje rejonski centar, moderno naselje. Danas već poseduje direktnu telefonsku vezu sa svim većim gradovima u Sovjetskom Savezu. Veze su, kažu, direktne, tako da više ne postoji »odsečenost od sveta«. Meštani su veoma ambiciozni, žele, što je moguće pre, da izgrade i avionsku pistu tako da bi avioni, za vreme kratkog letnjeg perioda, nesmetano sletali u Belu Goru.

Svakog proleća, obično početkom juna, a ponekad i nešto ranije, Indigirka postaje plovna. Rastapanjem leda nestaje »besprekorna« pista na koju čitave zime sleću avioni »Polarne avijacije«. Kada se razgovoru pridružio ekonomista, poznavalac planova, saznajem da za to treba dosta novaca, ali će se rukovodstvo budućeg velikog rejonskog centra pobrinuti da se ova zamisao što pre realizuje.

Izmenile su se, dakle, prilike i izgled naselja, a istovremeno i način života ljudi. Na svakom koraku uspeh je vidljiv, ali, kažu, postoje još neki nerešeni problemi u sklopu napora za preobražaj područja na ovom delu Indigirke.

Društvo se neprestano stara o položaju sovhoza i kolhoza od kojih zavisi stabilnost poljoprivrede u srcu sibirskih prostranstava. Direktor sovhoza ukratko je govorio o delatnosti ovog kolektiva, napominjući, pre svega, da je zaposleno preko 500 poljoprivrednika koji se bave lovom, ribolovom, zatim obavljaju poslove čuvara divljači, staraju se o životinjama od kojih se dobija skupoceno krzno...

Nagradu »Krasnoje znamja« stekao je sovhoz Bele Gore za besprekoran rad i uspešno razvijanje mnogih delatnosti. Tako, na primer, ovde se, otvoreno kažu, trenutno gaji preko 1.500 skupocenih srebrnih, crnih i crvenih lisica, a neprestano se organizuje lov na sobalja, ondatri i druge životinje sibirskih predela. Sve ove rezultate niko ne smatra nekakvim »poljoprivrednim čudom«, meštani Bele Gore znaju da većom proizvodnjom stvaraju još bolje uslove za razvitak i narastanje čitavog kraja. Pošten, vredan i dobronameran seljak, eto, ukratko, to su glavne karakteristike ljudi ove nove varošice.

Boravak među stanovnicima predstavljao je izuzetan doživljaj u svakom pogledu. Upoznati način života, običaje i zakonitosti koje vladaju u oblasti polarnog kruga, značilo je otkriti autentični Sibir, sestiti za trpezu, smrznuti se negde u gluvoj tundri među čuvarima divljači, loviti ribu pod zaleđenom površinom Indigirke, pretraživati desetina jezera, zagledati u skrivene korpe koliki je ulov ondatri, tih malih životinja, nalik na poveće pacove, sa veoma bogatim krznom, popiti gutljaje toplog ruskog čaja ili posrkati supu od »pelmjenja«, nuditi sa mesom, posle boravka na oštrom mrazu. Shvatio sam od prvog trenutka boravka na bespuću, iza zamišljene linije polarnog kruga, da su me domaćini prihvatili, poverili se od srca, u nameri da bi, pored tradicionalnog gostoprinstva prema prijateljima, čistotom svoje duše koja izbija iz njihovih uvek nasmejanih lica sa izbočenim jagodicama, navire ispod malih očiju, pokazali koliko se njihov život promenio, postao potpuniji — krenuo savremenijim kolosecima.

Sibirsko selo, negde daleko, u jednom kutku dugih rečnih obala Indigirke, nije prepušteno

samom sebi, ostavljeno da se samo snalazi kada počnu da duvaju severni vetrovi i besne snežne mećave. Zima više ne znači ulazak u dug medveđi san prepun neizvesnosti i strahovanja, dani kada svet postaje dalek, skriven negde preko sedam brda i sedam dolina. Rizično rasipanje snaga više nije potrebno, i što je najvažnije, nije preporučljivo. Ako je vidljivost toliko mala, za vreme duge zime, i avion na redovnoj liniji iz Jakutska ne može da sleti, ništa zato, postoji »lokalna flota«: AN-2, ili kako ga ovde popularno zovu »antonočka«, uspeva da sleti, poput orla, na najzabitija mesta, odnese hranu čuvarima divljači i tako izbavi lovce iz neke neprijatnosti koja ih je pritisla u snežnom nanosu i na velikom mrazu...

Posle prvih časova boravka u Beloj Gori, činilo mi se da sam čitavu godinu proveo sa domaćinima. Oni su uložili sve da bi mi boravak učinili što ugodnijim, prihvatili su me kao prvog stranca, i tako će, sigurno, dočekivati sve goste koji, ubuduće, budu zakucali na njihova vrata. Jakuti, Eveni, Rusi i sve ostale narodnosti idu jednim pravcem, nisu opterećeni nikakvim zabludama, zajedno slave podvige i rešavaju probleme, bez velikih hvalospeva i suvišnih metafora života.

»Šta biste još želeli da vidite, možda nešto izuzetno da pojedete, ako vam se ne sviđa naša trpeza, recite samo ili, možda, želite da razgovarate sa našim ljudima, na licu mesta u njihovom domu, izaberite jedan od ovih, ili onih tamo, izvolite, recite« — govorili su mi svakodnevno, ukazujući punu pažnju i predusretljivost koju, ruku na srce, nisam osetio ni na jednom kontinentu za vreme novinarske karijere duge dve decenije, prepune putovanja, susreta, viđenja i razgovora.

Mala varoš, krajičak sibirske zemlje, a koliko mnogo govori o sebi, istinito, konkretno, dokumentovano, lišeno svih primesa skaski, otvoreno i ljudski. Nijedan dan nije bio prazan, bezbojan, vreme bez susreta i saznanja, uvek kao da je ponešto ostalo nedovoljno dorečeno, nedovoljno objašnjeno; i uvek, na kraju svakog dana, polazak na počinak bio je dalek, preuranjen, uvek je neko želeo da učini neku čast, pozove na večeru, kako bismo mi to rekli, »na čašicu«. Epizode su se ređale jedna za drugom kao na filmskom ekranu, bez režisera i špice, jer sve se u Beloj Gori događalo spontano, bez unapred pripremljenog scenarija.

Meštani ove varošice nemaju drugo lice, oni su zaista otvoreni, iskreni i srdačni. Ždrela Indigirke, tamo daleko na Severu, kažu u kontinentalnom delu, a tako blizu, nekoliko hiljada kilometara od Novosibirskaja kažu u Beloj Gori, postalo je svedok narastanja novih varošica i sela. Reljefna slika jedne sibirske oaze nastajala je, svakog trenutka, svakog časa i svakog dana.

Indigirka je snivala svoj zimski san, jer je ledena kora, debljine preko jednog metra, ukrotila veliku nemirnu reku.

Ljudi ovde, izgleda, ne spavaju.

TANJIR HLADNOG STROGANJINA

Sibirci su vrlo vredni ljudi, nikad ne žure, a uvek stižu da obave posao.

Sibirci iznenade stranca načinom života o kome se, negde van granica, nedovoljno zna.

Sibirci poseduju urođeni kult ponašanja, manir izuzetne skromnosti i pravednosti.

Beskrajna gostoljubivost, od prvog trenutka prisutna u Beloj Gori, čini se, uvećavala se neprestano, postajala je velika kao — Sibir. Nisam tražio čuda, eto, želeo sam samo da zaronim duboko, što dublje, u dušu ljudi, proniknem u njihove želje, ploveći na talasima belog okeana; tražio sam, pritegnut sopstvenom profesionalnom ljubopitljivošću, da mi otvore vrata jedne sasvim obične kuće, a oni su bili nemilosrdni — pustili su me u svoj život.

Jedva stotinak metara od obale Indigirke. Ušli smo u drvenu, prizemnu kuću — kakvih ovde ima stotinak — radnika po imenu Inokentija Ivanoviča Čerjomkina. Porodica je velika, sedmočlana, ali se odmah oseća izvestan red po starešinstvu, pažnja prema glavi porodice i starijima. Na kućnom pragu, pored domaćina, dočekala nas je »babuška«, Marija Hristoforovna Stručkova, 70-godišnja starica i poželela nam dobrodošlicu:

»Izvolite, očekuje vas iz toplih ruku tanjir hladnog stroganjina¹³ i votka koja će vas ugrijati!«

Trpeza se za tili čas napunila. Teško je umaći od votke, čija je jačina baš ona od 95 gradi na koju su nas, još na početku maratonskog puta, u Mirnom, upozoravali i koja se, obično, pije za dobrodošlicu. Običaji se ne smeju preskakati. I, dok su mi se uši zacrvene, zabeležio sam ponešto o porodici. Dvojica sinova Inokentija Čerjomkina studiraju na fakultetima u Jakutsku, jedan medicinu, a drugi fiziku.

Otac, korpulentni Sibirjak, radnik u sovhozu gde se priprema čuveno abijsko krzno polarnih lisica, trudio se da nam nijednog trenutka ne bude dosadno u njegovom domu; neprestano je obigravao, nudio nas, želeo da ponešto kaže o čitavoj porodici.

Dvojica sinova su se bacili na nauke, ali zato je jedan sa ocem u sovhozu, ostao je na obalama Indigirke, u oblasti polarnog kruga, nije imao predrasuda i nije stekao nikakve komplekse. Momak, prava grdosija, ne plaši se nikakvog rada, veoma dobro zna šta se događa u ovom dalekom svetu. Ostao je rame uz rame sa ocem, kako kaže, da na licu mesta, »u ime mlade generacije, osvaja sibirske tajne«.

Nisam želeo da pitam kako mnogobrojna porodica izlazi na kraj. Tolika ljubopitljivost bila je izlišna pod krovom Čerjomkinovih. Dvojica sinova na studijama su dovoljna ilustracija sasvim solidnog života na nekadašnjem bespuću zabitih tundri...

Smrznuta riba, salama i niz drugih mezeluka na trpezi, uz ljutu votku, učinili su ovu posetu još toplijom, srdačnijom i prisnijom. Seda starica, Jakutka, držeća žena, želela je da sama napravi sladoled od sibirskih jagoda, od onih crvenih kao krv koje se uvek iznose pred drage goste. Ustala je vitalna starica, brzo umutila svoj specijalitet u običnoj zdeli, i kada su svi moji pratioci pomislili da ćemo poduže čekati na taj sladoled, baka Marija je, smireno, bez trunke uzbuđenja iznela zdelu napolje. Temperatura vazduha u tom trenutku je iznosila minus 35 Celzijusovih stepeni. Za petnaest minuta sladoled je bio besprekorno spreman za posluženje.

Osetio sam da, postupno, ulazim u njihov život i istovremeno, u onu cenjenu stvar koja se veoma određeno zove — ljudska sreća. Potpuno jasno Inokentij Čerjomkin otkriva čist život bez nametljivosti, jednostavno, onako svojstveno ovim ljudima iza ledenih bregova...

»Ja sam komunist desetak godina, čitava moja porodica je u neprekidnom kretanju, svi ponešto radimo, neki uče, neki se bave zanatom, koračamo smelo u život. Nikad se nisam pridržavao nekih nepisanih predanja, što imaš više dece, starost ti je bezbednija. Ako deca odu dalje u život, moja starost neće biti ništa manje bezbedna« — rekao je domaćin Čerjomkin, dobroćudan čovek, malih očiju, ali velikog srca, prepun dobrote koja je zračila u svakom kutku njegovog doma.

Nisu želeli da se ova poseta završi, došao je prvi stranac u kuću, poverovali su da ona može da traje čitavu večnost. Tražili su da im pričam o svojoj zemlji, rekli su da su imali prilike da slušaju o herojskom jugoslovenskom narodu i njegovoj borbi protiv fašističkih zavojevača.

Lov je zanimanje Inokentija Čerjomkina, čoveka čiji život ovako podrobno upoznajemo. Ne traži čovek snažnih mišica krzno nekakve čarobne, zlatne lisice, jelena koga niko nije dosad ulovio u prostranstvu sibirske tundre, najveću ondaturu na zaleđenom jezeru; ne, on je realan čovek, prepun ljudskog zadovoljstva i odmerene realnosti. Ophođenje ovog čoveka, radnika sovhoza, preraslo je u izuzetnu srdačnost, jedan tanjir stroganjina, davnašnja dobrodošlica namerniku, postala je nešto više — tanjir prepun života.

I, konačno, posle puna dva časa domaćin nas je poveo u svoj svet, bolje, u deo svog sveta, među lisice, u carstvo pitome — divljine. Sovhoz po imenu »Abij«, niz kaveza za gajenje crnih, srebrnastih i crvenih lisica, kuća tih toliko omiljenih »teta-lij« u dečjoj mašti, i uvek prisutnih u inspiracijama najcenjenijih svetskih modnih kreatora.

Stotine lisica raste u uslovima dalekog severa, one su u svom ambijentu, pod nebom »večne hladnoće«. Svake godine, naravno kada dostignu određenu veličinu i kvalitet krzna, lisice obezbeđuju prihod sovhozu oko 200.000 rubalja. Ubrzo, šetajući duž lisičje farme beležimo da je

¹³ Smrznuta riba ili jelensko meso, presni, seku se na tanke komade i jedu sa biberom i raznim začinima.

već u 1975. godini sovhoz Bele Gore ostvario prihod oko 280.000 rubalja zahvaljujući lisičjem krznu.

Krzno životinja koje žive na teritoriji sibirskih prostranstava, visoko se ceni u svetu. Nazivaju ga, sa punim pravom, »mekano zlato«, ilustrujući na taj način njegovu vrednost i potražnju u svim svetskim metropolama.

Krzno je izvestan kult ovih ljudi, njihova opsesija, u krvi im je da love, pretražuju tundru, presreću divljač, satima u zasedi očekuju losove, postavljaju zamke jelenima i iza starih debala retke šume nišane u medvede.

Stanovnici Bele Gore, izgleda, shvatili su od prvog trenutka, da nisam tražio čuda na ogromnom prostoru nego da sam tražio život sa svim njegovim stranama, bez idealizovanih panorama i nametnutih formi izražavanja.

U istinitoj priči Čerjomkina o rastu Bele Gore, o ritmu svih graditeljskih poduhvata došljak oseća iskrenost čoveka koji otvara srce da bi predstavio varošicu koja želi, uskoro, da postane grad na velikoj reci.

Nisam naišao na pozajmljene iluzije, nestvaran temperament, grandomanske poduhvate meštana. Jedan hladan tanjir straganjina, jedna topla šetnja kroz život i jedan dan simpatične porodice, baš kao i stotine drugih porodica Bele Gore, postali su verodostojna ilustracija svakidašnjice.

Vratimo se za trpezu »babuške« Marije sa sladoledom od jagoda crvenih kao krv u ambijentu porodičnog doma, na tle drvenog potkrovlja sibirske kuće prepune topline i dobronamernosti, čiste kao ledeni kristali koji se hvataju na krošnjaste grane drveća, ljudske trepavice ili kosu.

»Mi više ne čeznemo za civilizacijom, ona je otvorila naša vrata, i mi danas više nismo na udaljenim ostrvima, odsečenim od sveta ogromnim prostranstvom« — rekao nam je domaćin, zadovoljan što može slikovito da nam predoči koliko se život usamljenih sela, na rečnim dolinama velikih sibirskih reka, promenio iz osnova, i što je najvažnije, nastavlja da se menja. Čovek smelih misli, tako mi se činilo, izgledao je kao predak onih generacija koje su plaćale danak onom nestalom Sibiru prepunom drevnih ideja.

Uzaludno je bilo vraćati se na priču koja je ispričana do kraja.

Istinitih priča ima, danas, ovde puno, prosto naviru jedna za drugom. Svaki čovek je jedna priča, svaki čovek je deo ove zemlje, svaki čovek je član ogromne porodice nastanjene na danas još uvek usamljenom delu sveta.

Stisak ruku, doviđenja, dođite opet, hvala za sve...

Put je dalje vodio u zimovnik brodova na velikoj reci, gde mornari — svako na svoj način — doživljavaju dugu zimu. Ukočeni brodovi, nepomični prkose reci i svojim prisustvom dopunjuju ambijent nove varoši, uvijene u odoru duge i hladne sibirske zime.

Kada neumoljivi mrazevi zarobe brodove, njihove posade odlaze na počinak. Matica Indigirke pretvorila se u nepomičnu debelu ledenu »traku«, i nemilosrdno, kao kakva napast, zagrlila desetak brodova koji su se zatekli na vodostaju varošice Bela Gora.

»Čim se reke zaustave, zamrznu, prestaje plovidba. Zimski san je neminovan, često monoton, ujednačen... Ali verujte, evoovazima ima svoje čari, posmatram kako raste Bela Gora, gledam kako narasta grad, rođen sam u dolini Volge, a čini mi se da sam glavom i bradom Sibirac« — rekao je Anatolij Josifovič Kobaševski, Rus, kapetan broda, stasit momak, pravi mornar, neposredan i otvoren.

Poslednji stadijum votke, kako ga zovu »špirt pitjevoj«, ne predstavlja bauka za našeg sagovornika, koji za vreme plovnih meseci putuje nizvodno do Severnog ledenog okeana, do određenih luka, prevozeći važan teret.

»Ona oštra zima, kada se živa spušta ispod podeoka od minus 50, više se neće, bar ove sezone, pojaviti u predelima Bele Gore. Sve ovo sada, oko minus 30 Celzijusovih stepeni, znači da je otoplilo!« — dodao je rečno-morski vuk, rešen da se pridruži našem traganju za jedinstvenostima

ovog kraja. Kapetan Anatolij Kobaševski znao je dosta podataka o dolinama Indigirke, baš kao da nikada nije osetio dah Volge i njenih pritoka.

Ekonomska strategija sela utkana je u krupne projekte čitave ofanzive osvajanja Sibira. Užurbana modernizacija sprovodi se i na ovim usamljenim »tačkama« polarnog kruga. Lako se zapaža odmerena upornost da bi se mobilisale sve materijalne i ljudske mogućnosti. Sibir je, dosad, prešao nekoliko etapa — kako reče kapetan — »uzbudljivih i iznenađujućih«, koje jasno pokazuju, posle dosad savladanih prepreka, približavanje velikim ciljevima. Ne sastoji se sve u krupnim projektima i krutom angažovanju za njihovu doslednu realizaciju. Poljoprivreda nije zanemarena, ovi regioni, istureni duž rečnih dolina, održavaju ravnotežu u čitavom procesu narastanja. Danas Bela Gora postaje varošica, na gradilištima se izvode radovi, podižu nova stambena naselja, škole, bolnica...

Sutra će, možda, u ovim krajevima narasti neka industrija, roditi se nekakva velika fabrika. Osim skupocenog krzna, ili kako ga zovu »mekog zlata«, veoma je važna stvar nedavna potvrda predviđanja Jakuta, starosedelaca u ovim krajevima, da je Indigirka zlatonosna reka. Geolozi su pronašli žicu, dragocen majdan plemenitog metala, eto motiva da se prilikom razrade budućih projekata, kada se budu ponovo proširivale međe ove ukroćene tundre, postavi nekakva nova industrija. To, naravno, neće biti patuljasta fabrika, ona će narasti kraj varoši potpuno opremljene da širi svoje granice, narasta vidljivo duž obale Indigirke.

Na gradilištu buduće bolnice, modernije od postojećih u ovom rejonu, zatekao sam komsomolsku brigadu. Radnici, stasiti mladići, tek su završili, kako rekoše, »teplušku¹⁴, to je predah u toku radnog vremena, mogućnost da se ugrije, okrepe u posebno uređenoj prostoriji na gradilištu, i onda ponovo prionu na posao.

»Vajamo Belu Goru, klešemo drvene balvane, uklapamo ih u buduću bolnicu« — rekao nam je 20godišnji Osip Nikolajevič Suzdelov. Za nekoliko meseci zgrade će biti pod krovom, radovi se izvode po planu, uprkos još uvek niskih temperatura. Građe ima dovoljno, neće biti opravdanih zastoja.

Lađe će za koji mesec napustiti luku Bela Gora, otići dalje na sever, otploviti bliže kontinentalnom delu svojim »zaobilaznim« putem, Severnim ledenim morem, i negde pred zimu, ponovo se vratiti sa novim tovarima, svom građom i potrebnim materijalom, da bi se radovi na raznim objektima obavljali bez zastajkivanja. Ako se veći deo neophodnog materijala transportuje avionima, to znatno povećava troškove gradnje, pa je najveći deo neophodnih tovara planiran da stigne za vreme kratkog leta kada reka Indigirka postane plovna.

Za četiri godine meštani Bele Gore su ispunili petogodišnji plan gradnje. Čovek zadužen za mehanizovanu kolonu Ilja Nikolajevič Jefimov, prezentirao je, veoma dokumentovano, dinamiku gradnje u varošici koja ima tek jednu godinu života, i kako je dodao: »na čije sve četiri strane niču nova naselja, važni objekti i ustanove, ostvaruje se određeni plan razvoja i rasta«. Beležimo put dopreme neophodnog materijala do ovih udaljenih oaza: tovar se prevozi plovnim putem, brodovima od obala Lene, nizvodno, onda morskim putem, pa uzvodno, Indigirkom, do Bele Gore. Sve računice su pokazale da je to najjeftiniji put za neophodnu građu i ostali potrebni materijal. Prva faza je precizno određena, graditelji uređuju Belu Goru da živi bez problema, sa svim potrebnim objektima za 4.000 stanovnika, a to već nije nimalo lak zadatak, ako se imaju u vidu izuzetni uslovi života u surovoj sibirskoj klimi.

Jedan tanjir straganjina u kući radnika Inokentija Čerjomkina brzo je u Beloj Gori postao drugi, treći... Drug Habarov je zajedno sa predstavnikom sovjetske vlasti Dmitrijevičem priredio večeru sa specijalitetima ovoga kraja. Pored smrznute ribe, na trpezi se pojavilo još jedno tipično jelo za hladne predele »pelmenji«, kako ovde zovu nudle sa mesom, zatim meso divljači u ukusnom sosu i još mnogo čega, da je bilo nemoguće »savladati« obilno pripremljenu trpezu.

Domaćini su želeli da ništa ne nedostaje prvom strancu u Beloj Gori, srdačnost je prevazišla sve poluzvanične norme, prihvatili su me kao iskrenog prijatelja. U razgovoru saznajem da je

¹⁴ Tepluška — kućica od drveta, kraj gradilišta u Sibiru, dakle u hladnim predelima, gde se radnici greju i okrepljuju.

osobina Sibirjaka da brzo razaznaju prijatelja. Za vreme drugog tanjira straganjina, trećeg, sutradan ili četvrtog prekосуtra... uspeo sam još više da upoznam ljude i njihov život.

Sasvim ozbiljni razgovori prepuni saopštavanja o zadacima koji predstoje pred varošicom, prerastali su, povremeno, u duhovite opaske, pa sam zaključio da Sibirci imaju smisla za humor.

»Za sve što se u svetu bude čulo o nama u Beloj Gori vi ćete biti krivi« — rekao je kapetan flote Anatolij Kobaševski.

»Ko mi je kriv što sam prvi navratio do granica ove varoši« — odgovorio sam pitajući.

»Hteo sam da kažem, vi ćete biti krivi ako nas kudite i ako nas hvalite!« — dodao je dobroćudni kapetan završavajući šalu na originalan način. »Zato je najbolje, kada vas pitaju kako je bilo na obalama Indigirke u Beloj Gori, da bi se obezbedili, odgovorite bilo je toplo u hladnom Sibiru.«

Više tanjira hladnog straganjina, smenjivali su jedan drugi, gostoprimstvo je raslo i postajalo sve prisnije u okrilju meštana juče rođene varošice.

Sve ovo nije bila skaska rođena u mašti, ovo su neposredna viđenja i susreti doživljeni među ljudima, koji sa neskrivenim ponosom tvrde da ih više niko ne može nazivati nomadskim žiteljima teško dostupnih sibirskih tundri. Namernik, ovde, danas, više ne može da otkriva prošlost, sve je manje nerešenih problema i nepremostivih prepreka. Ljudske ruke zaustavljaju danas ledene mećave, ne osećaju se usamljeni, daleko, iza ledenih planina — u krugu polarnog kruga.

POTRAGA ZA LOVCIMA

Ljudi sa obala Indigirke, stanovnici prostranog regiona Bele Gore verni tradicionalnom gostoprimstvu, želeli su da me provedu svakom snežnom prtinom, dalje na sever, do najzabačenijih mesta. Bez naglog gesta i nervozne reči, služeći se izvanrednim smislom za organizaciju, Sibirci su pripremili neobičan izlet — potragu za lovcima i čuvarima jelena.

Nije to bio put u zabranjene vrtove, daleke nepristupačne rezervate, ali, bez sumnje, izuzetna šetnja do platnenih bivaka ljudi, kako doslovce kažu »medvežih uglov«, što znači do »zabačenih mesta«. Domaćini nisu želeli da nas samo ostave u ambijentu seljačkih okućnica, uvereni da bi, na taj način, izostavili uobličenu predstavu važne epizode sibirske životne stvarnosti.

Jedna nepoznata gordost ovih ljudi, neupadljivo naglašena prema strancu, izbijala je na njihovim licima prilikom svakog susreta: oni su iskreno nastojali da svestrano, do detalja, pokažu koliko su se izmenile prilike i izgled sela i varošica i plastično prezentiraju svoju malu raskoš na velikom prostranstvu severa. Pogrešno bi bilo da posmatrač sve shvati kao »čudo«, jer je, pre svega, reč o rezultatima koji imaju dubok smisao velikog preobražaja na mestima gde je, nekad, svaki pohod izgledao uzaludan i neostvarljiv.

Kada smo stigli na improvizovani aerodrom — zaleđenu površinu Indigirke prekrivenu slojem snega — mali dvokrilac, AN-2, zagrevao je motor na jutarnjem mrazu. Meštani nisu imali potrebe da pogledaju u termometar. Posle postavljenog pitanja o jačini mraza, hitro su odgovorili da je dan počeo sa oko minus 35 Celzijusovih stepeni. Ubrzo je usledilo objašnjenje kako Sibirci, kada su bez termometra lako ocenjuju podeoke do kojih se živa spustila. ..

»Slušajte, sneg škripi pod nogama, veliki mrazevi imaju svoju muziku. Ništa lakše nego prepoznati stupnjeve hladnoće« — kažu domaćini navikli na sve »intonacije« niskih temperatura.

Malo iznenađenje, izuzetan detalj, bar za mene, bio je i izgled aviona — umesto točkova imao je široke skije! Rulanje po pisti, prilikom sletanja i uzletanja, biće, dakle, zamenjeno klizanjem, i to, širinom zaleđene površine reke Indigirke.

»Za nekoliko trenutaka poletećemo u lov na lovce!« — rekao je stasiti i odvažni pilot Anatolij Litvinjenko, poželevši nam dobrodošlicu u avionu. Na zajedničkim klupama, s jedne i druge strane, tik uz golu konstrukciju aviona, bilo je mesta za dvanaest osoba. Predstojao je let u unutrašnjost polarnog bespuća, dalje u hladna sibirska nedra, prema platnenim prebivalištima čuvara jelena.

Ovaj izlet nije imao ničeg saganovskog, ali je zahvaljujući nesvakidašnjim okolnostima, veoma ličio na jednu vrstu — izleta do bespuća. Razlika je bila u tome što se ovo bespuće prostiralo u nedogled, uzduž i popreko snežnog pokrivača na zemlji. Ako bez pesničkog nadahnuća i lirskih inspiracija ljude predstavimo u mašti kao zvezde, onda u predelima prepunim neke besprekorne tišine, nije bilo teško osetiti izuzetnu atmosferu.

Avion je lako uzleteo ostavljajući za sobom oblak bele prašine. Za nekoliko trenutaka pred nama se, kao na dlanu, pojavila nepregledna površina, belo obojena dolina reke Indigirke. Pilot se nije trudio da uzme veću visinu od nekoliko stotina metara.

»Letimo prema Jezeru staraca, ili, kako bi se to na jakutskom jeziku reklo »Ornjoš kile«. Pokušaćemo, posle nepunog časa leta, da pronađemo mesto čuvara jelena i lovaca na kome su postavili prebivalište« — dodao je pilot Litvinjenko, najavljujući tako prvo sletanje, posle upravo započetog leta.

Kada je prošlo pola časa leta, snažan momak crvenih obraza, pravi vazdušni vuk, promenio je pravac leta. Napustili smo meandre Indigirke, obrise njenih ledenih obala, između kojih su, tu i tamo, umesto brodova, koristeći ledenu autostradu, »plovili« automobili i usmerili kurs prema usamljenim jezerima.

Časkajući sa pilotom nije bilo teško zapaziti da geografska karta koju koriste vazduhoplovci stoji skalupljena sa strane kraj komandnog pulta. Vispreni Litvinjenko posmatrao je, poput orla, oštrim pogledom, svaki detalj reljefa koji je promicao pod nama i, postupno, objašnjavao svaki važniji kutak. Retka šuma, slomljena drveta, izgledala je ispresecana proplancima prepunim snežnih nanosa.

Dvokrilac je jezdio kristalno jasnim nebom. Nigde ni jednog jedinog oblačka, ni jedne izmaglice na sibirskom horizontu. Snažan motor je brektao ujednačeno, pokrećući elisu čija je ivica, u punom broju obrtaja, ostavljala idealan krug, trag na bezbojnoj vazdušnoj granici.

»Pod nama počinje carstvo losova, jelena i medveda, približujemo se grupi jezera« — rekao je pilot Anatolij Litvinjenko, upoznavajući nas, takođe, da je vrlo teško, kada je visok sneg, prepoznati zaleđenu površinu jezera. Za oko veštog letaća, stabla su glavna orijentacija na belom okeanu.

Avion je već bio jedva na stotinak metara visine. Potraga za čuvarima jelena je počela gotovo neprimetno. I, iznenada pilot je uzviknuo:

»Eno losa, tamo, levo, kraj onog krošnjatog stabla!«

Sve je bilo uzalud, moj pogled je odlutao, najbolje je reći izgubio se u belom ćilimu, negde na drugu stranu. Vešt pilot je upozorio da se čvršće držimo, napravio okret, spustio se niže, i za nekoliko trenutaka, našli smo se ponovo iznad losa koji je u tom trenutku grickao koru stabla. Zvuk avionskog motora nije uplašio životinju, ali ju je primorao da pogleda nagore, i da potom, bez uzbuđenja, nastavi započeto glodanje drveta.

»Ništa nam ne može umaći, izgubiti se sa vidika, bar dok smo u avionu i dok nas služi ovako lepo vreme. Za desetak minuta bićemo u visini Jezera staraca« — dodao je pilot otkrivajući nam, postupno, detalje zabačenih predela do kojih nema puteva ni puteljaka.

Ljudi ostave, s vremena na vreme, prtinu, trag na snegu, ali ubrzo snežna mećava prekrije plitke brazde ostale iza skija i širokih sanki. Sela su retka u beloј prašumi i do njih se putuje danima. Kada zabeli, onda se retko ko odluči da krene prema Beloj Gori ili Družini. Obično lovci, primorani poslom, koristeći najčešće pseću zapregu, zaplove ovom prostranom pučinom, opremljeni šatorskim krilima i ostalom opremom da bi, ako negde usput zagudi, bezbrižno zanoćili i predahnuli na dugom i napornom putu.

»U ovom rejonu Jezera staraca je selo Kaberena. Meštani su vični lovu na losove, jelene, lisice, ondatre i druge životinje. Oni nekoliko nedelja borave ovde, na zabitom mestu, oni su stanovnici »medvežih uglov«, jaki, čelični ljudi, uporni, odvažni i neverovatno hrabri« — rekao je pilot kao da je želeo da nam predstavi predstojeće susrete sa meštanima čiji je život prepun istinitih priča o svakodnevnom drugovanju sa surovom zimom u carstvu životinja čije se krzno skupo ceni u čitavom svetu.

Avion se prizemio na ledenu površinu Jezera staraca, podižući za sobom, ponovo, kao i kada je uzletao, ogroman beli oblak snega. Kada sam skočio iz aviona, propao sam u sneg do iznad kolena.

»Dobro došli u naš kraj, nadam se da je let bio udoban po lepom vremenu«, — rekao je Pjotr Nikulin, upoznajući nas sa drugovima koji su nam upravo pomagali da isplivamo iz snega. Uputili smo se zatim kroz šumu prema šatorima koji su se nazirali nekoliko stotina metara dalje, kroz retka stabla ove divljine. Posle nekoliko koračaji za neupućenog došljaka bio je doživljaj ugledati jelene sa raskošnim rogovima. Oni su dočaravali svojim prisustvom izuzetan utisak sibirske divljine.

Dim visok kao kakav stub, na niskoj temperaturi, uzdizao se iznad jedne od platnenih kućica. Za tili čas našli smo se okruženi lovcima, domaćinima u ovoj divljini prepunoj nekog neobičnog kolorita, rešenih da nam za vreme kratkog boravka predstavse sebe i svoj život. U odelima od jelenske kože iz kojih su virila lica, podsećali su na kosmonaute u skafanderima. Preplanuli od jakog sunca čiji se zraci odbijaju od snežne površine, nastojali su, na prvom koraku, da predlože, kao što je to običaj duž ovog beskraj, osveženje kraj vatre. Mraz je grčevito stezao, slana se hvatala za obrve i trepavice kao srebrnast nakit, pa je ulazak u poveći šator ličio na bekstvo iz ledenog sibirskog zagrljaja.

»Izvolite, smestite se kraj vatre, možda vam neće biti suviše komotno, ali tajga je tajga, važno je da se ogrejete i nešto prezalogajite« — rekao je Nikulin uveren da ćemo lako shvatiti koliko je izlišno tražiti nekakav izuzetan komfor u ovim pustim predelima na snežnom pokrivaču, gde se čovek oseća usamljen, okružen tragovima divljih životinja, u grotlu oštre zime.

Toplota je prijala u šatoru, jednom od prebivališta lovaca. Kada smo zauzeli mesta, gostoprимljivi lovci otvorili su flašu votke, pridržavajući se tradicionalnog običaja, i odmah nalili u čaše, baš kao da sipaju mineralnu vodu. Trebalo je nazdraviti, ali, avaj, ovde se piće nikako ne pijucka nego hitro popija na »eks«. Jedino tako, kažu, neutrališe se hladnoća, a ujedno predstavlja najbolji aperitiv uz tipično sibirsko predjelo, sirovu smrznutu ribu »čir«. Tanko sečeni komadi, nalik na komade naše slanine, posipaju se solju i biberom pre svakog zalogaja. Ubrzo saznajemo da su lovci zajedno sa čuvarima jelena pripremili sopstveni specijalitet: kuvane jezike jelena.

Uz votku i gastronomske specijalitete ovih predela oko polarnog kruga, počeo je razgovor, otvorila su se srca dobroćudnih ljudi koji, obavljajući dužnost spretnih lovaca, druguju sa prirodom, daleko od naseljenih mesta.

»Verovali ili ne, ovde nam najveću štetu pričinjavaju vukovi, krvoločne životinje, mogu u jednom napadu da zadave pet-šest snažnijih jelena. Neprestano nastojimo da im budemo na tragu. Na snegu nije teško zapaziti put opasnih došljaka, i zato neprestano pratimo njihova krstarenja tajgom« — priča Nikulin dok drvo pucketa u vatri. Upoznajem ambijent bele pustoši i zakone nastale ovde, u okrilju Sibira.

»Čovek ne sme da poklekne, da posustane pred divljim zverima — kako sa vukovima tako i sa medvedima za vreme dugih i oštrih zima. Oni, vođeni životinjskim instinktom, osećaju gde su stada jelena, mesta na kojima lovci podižu šatore za privremeni boravak, i bez bojazni, dolaze po hranu« — objašnjava jedan od veterana među lovcima i čuvarima jelena simpatični Pjotr Sadovnikov, otkrivajući, uverljivo, delove svakidašnjice, ovde u podneblju, kako to najbolje zvuči na ruskom jeziku, »medvežih uglov«.

Dopadljivo je slušati šta se zbilo u neprestanoj borbi ovih ljudi sa nezvanim gostima. Okupljeni kraj vatre, oko improvizovanog stola, ređaju se događaji ostali u živom sećanju lovaca.

»Medveda ne smete nikad promašiti, ili ga samo raniti. Bežati u tom slučaju je čista besmislica, ludost koju, bez sumnje, neće učiniti nijedan iskusan lovac. Pre dve godine naišao sam na dva medveda, kada smo se, kako se to kaže, pogledali oči u oči, bilo je kasno. Nisam imao kud, moji drugovi su bili dve-tri stotine metara dalje, stao sam i nanišanio, jedan je pao smrtno ranjen, ali, ubrzo, novi hitac je samo okrznuo onog drugog. Znao sam da će hitro krenuti na mene, željan konačnog obračuna. Vremena za razmišljanje nije bilo, sekunde su ličile na duge časove, i kada se medved približio na desetak metara, nanišanio sam i opalio, nisam smeo da promašim« — priča

lovac dočaravajući nam, slikovito, život u ovim predelima.

Posle nekoliko gutljaja votke, serviran je kuvani jelenski jezik. Specijalitet je veoma prijao pod platnenim krovom. Napolju, mraz nije popuštao, živa u termometru pokazivala je minus 35 Celzijusovih stepeni.

Za vreme dugih noći, kraj vatre, oni koji nisu na straži, slušaju radio, čitaju štampu, knjige, pišu pesme... Jedan od oprobanih poeta među lovcima, Pjotr Sadovnikov, sredovečni čovek malih očiju, Jakut, nasmejana lica, želeo je da govori:

»Ja sam pravi sin tundre, ako iskrsne zver,
poznajem po tragu koja je divljač prošla;
ubiću je hitro ne menjajući smer
skupo krzno darovaću devojci koja u lov nije

pošla...«

Iskusni lovac je govorio stihove, dočaravajući deo prirode, kraj ovih jezera, gde svake zime dolaze u pohode divljim životinjama. Lovci poznaju sve prepreke na koje mogu da naidu na krstarenju po belom bespuću, snabdeveni su skijama, sankama, šatorima, tovarima hrane i toplim odelima od jelenske kože. Hladnoću ne osećaju, bolje, na nju ne obraćaju pažnju, zapostavljaju je usred ledenih tajgi.

Posle zakuske od ukusno spravljenog jelenskog jezika, saznajemo da je životinja, slična povećem pacovu, po imenu ondatra, koja živi na suvu i u vodi, veoma cenjena zbog skupocenog krzna. Ona vodi poreklo iz prostranih predela Kanade gde je bila gotovo izumrla. Na sibirskom prostranstvu, u novoj postojbini sa istim klimatskim uslovima, posle preseljenja, veoma se brzo razmnožila. Domaćini nam ubrzo najavljuju da predstoji let avionom do lovišta ondatre, desetak minuta leta, dalje od Jezera staraca, prema obalama jednog manjeg jezera gde su lovci već postavili zamke, korpe sa hranom, koje treba da privuku ove životinje sa toliko cenjenim krznom.

Nijedan trenutak sa ovim gorštacima nije suvišan, njihovo iskustvo je veliko, oni retkim gostima rado govore o svim stranama svoga života, ispričaju i po koju »tajnu« nasleđenu od predaka, zapisanu negde u sećanju i prenetu predanjem iz prošlosti. Beležimo da je staro verovanje kako srž mladih jelenskih rogova »produžava život«, još uvek poštovano među čuvarima jelena. Oni na taj način objašnjavaju, dosad više puta pomenuti podatak o rekordnoj dužini života stanovnika pustih sibirskih predela.

Sagovornici nisu, ipak, želeli da nas ostave, pominjući jelenski »eliksir«, u uverenju da je to samo legenda, objasnili su ubrzo, da mladi rogovi jelena, u stvari, zahvaljujući izvesnom sastojku, takozvanom »pantokrinu«, pojačavaju revitalitet kod čoveka. Osveženje organizma u podneblju prepunom čistog vazduha, daleko od smoga i izduvnih gasova, uz pomoć ovog prastarog sredstva otkrivenog u mladim rogovima jelena, nije priča radi priče.

Vreme je podmaklo u šatoru razapetom na prekrasnoj divljini. Iskusni lovac Nikulin predložio je da krenemo prema avionu, i jednostavno »skoknemo« do obližnjeg jezera gde su pre nekoliko dana pod vodom postavljene posebno uređene korpe kojima se hvataju ondatre.

Ponovo lako uzletanje sa »antonočkom«, kako mali dvokrilac sa skijama umesto točkova ovde zovu, i ponovo se ukazao živopisan pejzaž velikog sibirskog okeana. Leteli smo toliko nisko, da se štekao utisak kao da u brišućem letu milujemo kolorit u kome je upadljivo dominirala bela boja. Činilo se da trup aviona dotiče krošnje stabala.

»Ondatra je lukava životinjica, baš kao da zna vrednost svoga krzna. Vešto se skriva ispod snežnog pokrivača. Za nekoliko minuta sletećemo na manje jezero kraj čijih obala su skrovišta ovih skupih stanovnika tajge« — rekao je pilot Litvinjenko nagoveštavajući susret sa skupocnim ondatrama, razmnoženim na ovim mestima daleko od gradova i naseljenih mesta.

Avion se posle klizanja, umesto rulanja, zaustavio tik kraj jednog snežnog uzvišenja. »AN-2« je sleteo na zaledenu površinu jezera, baš kao maločas prilikom ateriranja na Jezeru staraca. Lovac Nikulin je sa svojim pomoćnikom prvo razgrnuo gomilu snega koja je štrčala na staklastoj snežnoj površini. Uzeli su onda duge motke sa metalnim ivicama, nalik na koplja, da bi na mestu

gde je već izdubljena rupa u ledu, debljine preko jednog metra, razbiii tanak sloj leda koji se uhvatio za proteklih nekoliko dana, kada su mrežaste korpe potopljene u vodu.

Nikulin je hitro proširio rupu na ledu, pokazao nam ivicu korpe koja je virila iz vode, i onda, spretno izvukao postavljenu zamku.

»Odlično, dve su se uhvatile! Iskreno govoreći, mislio sam da će biti samo jedna« — dodao je Nikulin objašnjavajući zatim da životinja uđe u zamku da bi se dočepala hrane postavljene u korpi. Ubrzo, ondatra uquine, jer samo petnaestak minuta može da izdrži pod vodom. Živi kraj obala reka i jezera, buši rupu u prvom ledu čim dođe zima i temperatura se spusti ispod nule. Životinja prefinjenog krzna boravi u rupama ispod snežnog pokrivača na zemljanom tlu, ali po hranu gotovo redovno odlazi u vodu.

Zamke su postavljene na više mesta jezera na čiju smo površinu upravo sleteli. Lov na ondatre nije nimalo jednostavan: korpe se postave, i onda, predstoji ono pravo ribolovačko veliko očekivanje, iako nije po sredi hvatanje ribe. Nikad se sa sigurnošću ne može pretpostaviti da li će se uhvatiti dve ili tri ondatre u jednoj korpi.

»Uvek kada se podižu zamke nagađa se broj ulovljenih životinjica sa skupocenim krznom. Nema pravila, nema zakonitosti, broj ulovljenih je i za nas, redovno, velika zagonetka« — objašnjava Nikulin.

Simpatični lovac predloži da svi prisutni pogađaju koliko se ondatri uhvatilo na narednom mestu sa zamkom. Prišli smo novom uzvišenju, dok su razgitali sneg bilo je raznovrsnih prognoza prisutnih: jedna, tri, pet, pa i šest. Nikulin je izvukao korpu, a u njoj nije bilo nijedne ulovljene životinje. Kao što je iskusni lovac maločas objasnio da je veoma teško pogoditi broj ulovljenih životinjica, tako je i bilo — niko se nije mogao da pohvali dobrom prognozom.

Posle pola časa oprostili smo se od »farme« životinja sa skupocenim krznom. Pilot je upalio motor. Za tili čas smo ponovo, u niskom letu, pretraživali obalu obližnje rečice, takozvani prolaz Lene, tragajući sada za ribolovcima.

Kako to ljudi mogu da love ribu na ovako debelom ledu? Domaćini su, bržebojše, naglasili da je ribolov meštana obližnjih sela veliki hobi za vreme dugih zimskih meseci!

I nekako, baš u trenutku dok smo beležili ovaj sibirski kuriozitet, valjda hiljadu i prvi na ovom dugom putu, avion je aterirao na površinu zaleđene reke. Ugledali smo ljude nagnute nad rupama u ledu. Do pre nekoliko trenutaka, izdaleka, ličiii su na žbunove. Uzeo busiju, na rastojanju od oko pedesetak metara, šćućurio se u toplu bundu od jelenske kože i uporno čeka da udica zadrhti.

»Udice su kratke, samo oko metar i po, koliko da se spusti ispod leda čija je ovde debljina oko jedan metar. Verujte, na ribu se dugo ne čeka, uostalom, pogledajte, ovo je ulov za jedan čas« — rekao je dobronamerni Nikolaj Beljajev ne ispuštajući udicu iz ruku. Sedeo je na nekakvoj prostirci kraj rupe u ledu, okružen bogatim ulovom.

Svaka ljubopitljivost o izdržavanju zime, ovde na ledu, bila je suvišna: kraj dosetljivog ribolovca sa kojim smo razgovarali, pucketala je peć!

Nikolaj Beljajev je objasnio da u tome nema ničeg neobičnog, sve oko njega je ribarski pribor, pa i furunče. Kada mu ruke promrznu, ogreje se za nekoliko trenutaka i bezbrižno nastavi da peca. Ako ogladni, posle nekoliko časova lova, pozove drugove da isprže ribu i proslave dobar ulov.

Dovrtljivi ribolovac je iz Lenjingrada, ovde boravi punih osam godina, ne pati ni od kakve želje da živi u velikom gradu. Nije se mnogo razmišljao kada je trebalo da odluči da li da se nastani u ovim predelima.

»Dobri ljudi žive ovde u Sibiru, bezgranično veruju jedan u drugoga, prepuni su poštenja i životnog entuzijazma« — rekao je ribolovac, predstavljajući stanovnike ovog kraja, svoje drugove, iskreno, uveren da ako govori samo o sebi može da bude isuviše neskroman i neprijatan.

Sibirci nisu samoživi, oni prosto žele da budu u društvu sa što više ljudi. Zaista, uvek kada je trebalo poći dalje, na drugu stranu, u novu sredinu iza polarnog kruga, bilo je problema. Domaćini su se trudili da nas što duže zadrže, što više pokažu i što više ispričaju o životu. Vreme je letelo,

proticalo vratolomnom brzinom, činilo se da će, uvek, ponešto ostati nedorečeno ili nedovoljno objašnjeno. Međutim, svaki susret dopunjavao je prethodni i najavljavao nastavak istinite sibirске priče.

Ribolovac Nikolaj Beljajev ponudio je da sačekamo koji trenutak da bi, na brzu ruku, pripremio riblju zakusku. Ali, na našu veliku žalost, vremena nije bilo da se pridružimo zakuski pod vedrim nebom, kraj peći, nasred zaleđene rečice.

Ribolovci su ostali sa svojim udicama. Pilot Litvinjenko napravio je krug posle uzletanja, spustio se niže da bi u naše ime još jedanput pozdravio i zahvalio za prijatan boravak.

Višečasovna šetnja avionom, obilazak čuvara jelena i lovaca, završavala se letom prema Beloj Gori. Oko vrata mi je visila torbica od jelenske kože sa tipičnim šarama, ručnim radom čuvara jelena, napravljena, možda, u jednoj dugoj zimskoj večeri, kraj vatre, dok su vukovi zavijali, a stražari osluškivali svaki šum u tišini zaspale tajge. Ova draga uspomena, jedno sećanje više, lovačka torbica, bila je donedavno vlasništvo Nikulina iz sela Kabarena, oštroomnog lovca koji mi je prvi pružio ruku kada sam se obreo na ledenoj površini Jezera staraca. Činilo mi se da se ovaj izlet brzo završio. Kada je avion sleteo na ledenu pistu Indigirke, prvi mrak se već hvatao; izgledalo je kao da se, iznenada, prekinula filmska traka kada je bilo najzanimljivije u srcu Sibira.

Ljudi su/bez sumnje, najbolji svedoci na svakom koraku. Unosio sam u blok gotovo svaki dijalog i svaku impresiju. Polarni krug kao da se neprestano proširivao, postajao moćniji posle svakog novosklopljenog poznanstva. Na povratku u Belu Goru domaćini su nas obavestili da je večeras priredba, koncert narodnih pesama i igara.

Teško da zaborav može da proguta obilje podataka. Beležnica je postala samo neka vrsta registra koji će, u datom trenutku, kroz nedelju ili dve, pokrenuti unatrag točak sećanja i pomoći mi da razgovetno doreknem istinu o ljudima dalekih polarnih oaza. Priredba bez profesionalnih igrača i pevača pretvorila se u spletove nepoznatih melodija i ritmova. Gromka pesma uz mandoline, gitare i harmonike uvećavala je riznicu jedinstvenih utisaka. Virtuoznost izvođenja teških jakutskih melodija, na tipičnom narodnom instrumentu homusu, nagrađena je aplauzom, a za mene je to bio poseban doživljaj, jer sam prvi put video i čuo kako mladići i devojke, spretno, menjajući obim usne duplje, sviraju na napravi metalnog oblika.

»Sutra će se svi oni, ujutro, pojaviti na poslu. Među njima ima ljudi raznih profesija, radnika, tehničara, medicinskih sestara, lekara, inženjera... ovakav program spremaju nedeljama koristeći slobodno vreme« — objašnjava Habarov.

Prošetali smo za dva časa, koliko je trajala priredba, uz pomoć narodnog melosa, kroz istoriju ovih retko naseljenih krajeva. Ali, naravno, Jakuti nisu zaboravili ostale narode Sovjetskog Saveza koji naseljavaju ove doline sibirskih reka: čula se i ruska pesma i stihovi poznatih poeta, nastali tamo preko Urala, kako kažu, u rasadniku kulturnog bogatstva.

Izvođače u kostimima žarkih boja, tipične za jakutsku narodnost, zamenili su na pozornici izvođači obučeni u matroska odela, obične kabanice ili radničke kombinezone. Došljak oseća bilo sredine, zapaža da ne postoji jednoliki, obavezni, registar prigodnih motiva. Sve je stvoreno čistom narodnom inspiracijom, čistom narodnom obdarenošću bez profesionalnih dirigenata, bez reditelja, koreografa, igrača ili pevača. Meštani Bele Gore, Družine i naselja duž čitavog rejona, učinili su da poslednje večeri boravka u njihovom gradu, dodam još jednu kockicu u mozaik životne svakidašnjice sovjetskih ljudi — kako sami imaju običaj da kažu — na mestima gde se menja svet. Čovek je iznenađen svim što je ovde napravljeno za kratko vreme. Bela Gora je varošica nalik na one koje hitro podižu za snimanje velikih filmskih spektakala...

»Jedina je razlika u tome što umesto glumaca ulicama prolaze sasvim obični ljudi, i što umesto filmskog spektakla, rađenog po napisanom scenariju, došljak može da zapazi životni spektakl bez unapred napisanog scenarija« — rekao je na svečanoj večeri, za vreme oproštaja, kapetan rečno-morske flote, stasiti i otresiti rečni vuk, odgovarajući na moju opasku o jedinstvenosti života na ovim koordinatama.

Namerniku se na rastanku poklanjaju krošnjati rogovi severnih jelena. Ni taj stari običaj

Jakuta nije izostao. Predajući poklon, rekli su od srca, bez patosa, da skroman poklon predstavlja poruku doživljenog u Beloj Gori, u varošici na čija je vrata četvrtog aprila 1975. godine zakucao prvi stranac.

Put u XXI vek

DOBRO JUTRO, »USPAVANA ZEMLJO«

Posle obala reke Indigirke, nezaboravnih susreta u varošici Bela Gora, napuštamo polarni krug. Sunce se upravo podiglo iznad horizonta dok je avion plovio plavetnilom visina kao nekakva metalna trojka. Kroz bele čipkane zavesice, napolju, promicala je sibirski zemlja uvek ljubopitljivo opisivana i nedovoljno poznata. Beskrajna mirna ledena ravnica na kojoj su ljudi užarili snegove, nestajala je kada su se, iznenada, pojavila u belo odenuta brda.

»Dobro jutro, uspavana zemljo, možete reći bez razmišljanja, i budite sigurni, niste pogrešili!« — rekao je predusretljivi Jurij Formin, lekar, dok smo maločas u maloj drvenoj pristanišnoj zgradi očekivali poziv za ulazak u avion. Prvi put, na polarnoj zemlji, jedan dobroćudni momak, po rođenju Kazahstanac, otkriva značenje reči Sibir. Na jeziku starih nomada »sib« je značilo — spavati, a »ir« — zemlja; dakle, kovanica, zaista, u prevodu znači »uspavana zemlja«.

Dostojanstveni pejsaž sibirskog jutra navodi na razmišljanje o ljudima koji su nekoliko dana pričali kako nestaje gorka seljačka nevolja vekovima usađivana u topla srca težaka. Lekar, Kazahstanac, dobroćudan čovek, nije samo dao verbalno objašnjenje nomadske složenice, svojim prisustvom u ovim krajevima, dopunio je značenje reči jutro na čistom jeziku naroda Sovjetskog Saveza. Osvajanje Sibira je nepromenljiva stvarnost, jedna vrsta svitanja, posle muklih očaja sakrivenih u prošlosti — zora u naseljima duž obala bogatih reka.

Nikakav ključ za aktuelne zagonetke nije bio potreban. Pošto je čovek izvesno vreme proveo u oblasti polarnog kruga, oseća potrebu da razmišlja, sređuje utiske, potcrta događaje koji se dešavaju u značajnom razdoblju velike zemlje sveta. Jednoličan zvuk avionskih motora dopunjavao je ovo bogato intimno ispovedanje impresija. U preteranoj revnosti, listajući prepunu beležnicu, uspevao sam bez trunke naprezanja da shvatim sve sfere jedinstvenog ljudskog probvoja na zemlji.

Preko Jakutska put je vodio u jedan drugi krug na sibirskoj zemlji, krug prepun tema za dešifrovanje, ispunjen nepojmljivim zbivanjima — krug savremene nauke. Nije potreban nikakav izuzetan uvod pred sletanje aviona na pistu aerodroma »Tolmačevo« nedaleko od Novosibirska.

Suvišno je zadržavati se na tuđim impresijama, prisećati se nedavno pročitanih utisaka reportera francuske revije »Pari-mač« koji je gradurinu na obalama Oba, nazvao »grad tajni«, i na njegovoj rešenosti da kamerom nišani samo tragove prošlosti u poplavi budućnosti. Nisam tražio dijaloge sa bradatim starcima ni šoljicu čaja iz starog srebrnog samovara. Najbolje je, kažu, u Novosibirsku tražiti nešto novo, jer ime ovog grada najavljuje da u njemu ništa ne stoji u mestu, sve je u pokretu, sve se kreće napred. Posle punih sedam časova leta, tišinu polarnih prostranstava zamenila je vreva milionskog grada.

»Prestonica Sibira«, kako još zovu Novosibirsk, ličila je na one bučne evropske gradove sa dugim, nepreglednim kolonama automobila. Milionski grad živi sa svojim fonovima bučnosti, u sivo-metalnim bojama, naslonjen na guste šumovite predele obskih brežuljaka. Suvišno je bilo tražiti krštenicu velike varoši, dovoljni su prvi podaci: danas ovde živi više studenata, nego što je 1917. godine bilo stanovnika!

Posle pola časa vožnje od aerodroma, na domak grada, izrasta varoš sa visokim zdanjima, dugačkim višespratnim stambenim zgradama, između kojih se »provlače« široki bulevari i pojavljuju velelepni trgovi ukrašeni zelenilom. I onda, Ob, reka široka na više mesta čitav kilometar, preseca grad za koji se može reći, posle prvih utisaka, da svojim modernim fasadama podseća na metropole koje se stalno podmlađuju.

Drevni, drveni Novosibirsk, nestaje sa lica zemlje: za koju godinu biće uklonjena poslednja drvena zgrada. Analitičari su evidentirali da ovde svake godine građevinari završe oko dvanaest hiljada stanova! Postoji obilje podataka koje daje pečat vizuelnim impresijama. Za svaki kutak, čini se, postoji nešto značajno. Naspram modernog hotela, na drugoj strani grandioznog trga, uzdiže se kupolasta građevina Akademskog pozorišta, opere i baleta. Zgrada je podizana za vreme drugog

svetskog rata, a svečano otvaranje i prva predstava održani su samo tri dana posle kapitulacije hitlerovske Nemačke.

Prostrani grad čije su međe rasprostrte sa jedne i druge strane reke Ob, danas je jedan od velikih industrijskih centara. Ovde nema patuljastih fabrika. Uspomene iz prošlosti kao da sugeriraju graditeljima da ne konstruišu sićušne, bledolike objekte.

»Nemamo vremena za male stvari, Sibir je prostranstvo koje treba osvajati velikim poduhvatima« — rekao mi je kolega Nikolaj Mejsak, Sibirac, novinar i publicista, autor više knjiga, govoreći o karakteristikama velikog grada.

Izvrstan poznavalac svega što se zbiva između džinovski razapetih granica sibirskog okeana, ne pati od preuveličavanja, plastično govori o svim problemima i podvizima, osvetljavajući tako veliki pohod na sever i Daleki istok. Maglovite davnine su iščezle, ono što je dosad postignuto nije malo, a ostvareno je na način odista izuzetan za savremene pojmove osvajanja nepoznatih i teško prohodnih krajeva.

»Sibir, to je gordost i briga Sovjetskog Saveza, napisali su neki od novinara i putopisaca, po povratku iz ovih predela. Sibir, to je, kažemo mi, sovjetsko zrno bisera« — objašnjava Mejsak ne pobijajući da postoje razne teškoće, kao, uostalom, u svakom velikom poduhvatu. Zahuktali tempo preobražaja zahteva dosta napora čitave zajednice.

»Sa svojim nepreglednim gradilištem Sibir je gigantska radna arena, mesto na kome se obavljaju razni eksperimenti i postižu izvanredni rezultati« — dodao je Mejsak iznoseći dokumentovano, novinarski rečito, napore jednog sinhronizovanog hoda, prepunog projekata i planova za osvajanje sibirskih bogatstava. Sa sadašnje vremenske osmatračnice taj pohod sovjetskih ljudi postaje uočljiv iz više uglova. Saznajemo da nema zagonetki i da ćemo u »glavnom štabu« naučnika saznati detalje velike sibirske operacije.

Kao što je nemoguće da čovek doputuje u Sibir i zaobiđe Novosibirsk, isto tako je teško shvatljivo da boravite u Novosibirsku, a da ne posetite Akademski grad.¹⁵ Male i velike mene u sovjetskoj nauci nastaju u institutima i laboratorijama ovog velikog centra, odakle se upravlja svim poduhvatima na teritoriji Sibira.

Agata Kristi nije u svojim romanima pominjala Akademski grad, podignut usred sibirske tajge, ali, uprkos ovoj istini, neki su bez razmišljanja, proglasili ovaj naučni centar za »misteriozno mesto«, tajanstven prostor na kome se obavljaju razni eksperimenti. Svim naučnicima je svojstveno da uvek nešto istražuju, i nastoje da, računajući na mogućnost neuspeha, neke svoje radove čuvaju skrivene u laboratorijskim vitrinama. Ovaj manir skromnosti ne može se tumačiti kao želja za izolovanošću, podvođenje pod veo konspirativnosti, nego samo kao uobičajeni princip istraživača. Došljak može, kažu, uprkos svemu, da sazna dosta od tih eksperimenata kada zakorači gradom u koji se uselila nauka. Osvojiti Sibir je krupan i složen zadatak prepun, istovremeno, logike i strategije.

U prvoj etapi se znalo da se ništa ne može učiniti munjevitom. Dobiti bitku sa prirodom, na tako ogromnom prostoru, znači pridržavati se naučnih planova, revnosno poštovati faze narastanja koje su projektanti ucrtali na planovima i geografskim kartama i voditi jedan bespoštedan rat protiv surovih klimatskih uslova.

Dolaskom u Novosibirsk, napustili smo za nekoliko dana prvu liniju »fronta«, udaljili se od gradilišta, sa jasnom namerom da pod krovom naučnih instituta upoznamo sutrašnji Sibir, bolje reći,

¹⁵ Osnivanje Sibirskog odeljenja Akademije nauka SSSR (maja 1957. godine) pada, slobodnije rečeno, u sredinu XX veka. Nauka je uveliko pronikla u tajne atomskog jezgra, čovečje oko zavirilo je u sastav materije, radioteleskopi su »odšetali« do dalekih galaksija da bi oslušali zvezde... I, odlukom najvišeg rukovodstva, trebalo je naučno otkriće što svestranije primeniti u proizvodnji. Za to su bila neophodna prirodna bogatstva (sirovina, gorivo, elektroenergija, itd.) prisutna u Sibiru. Predstojala je mobilizacija velikih prirodnih resursa Dalekog severa i istoka. Naučnici su počeli da kuju planove kako da nauku približe sibirskim prostranstvima. Odgovoran zadatak postavljanja naučno-tehničkih kompleksa u Sibiru dobio je akademik Mihail Aleksejevič Lavrentjev. Ubrzo poznati naučnik pronalazi mesto 25 kilometara južno od Novosibirsk na padinama takozvanog Obskog mora gde će postaviti grad nauke, Akademski grad, ili kako se to na ruskom kaže »Akademgorodok«. Nikli su instituti, stambene zgrade, ulice, parkovi... prava, velika varoš naučnika i nauke. Danas Sibirsko odeljenje Akademije nauka SSSR predstavlja 48 naučno-istraživačkih instituta.

Sibir na zgusnutoj skali korisnih pronalazaka, Sibir u najmodernijoj varijanti, odmeren vrhunskim standardom žurno dolazećeg XXI veka.

Na pragu naučnih instituta, jedva nekoliko časova po dolasku u Novosibirsk, nije bilo teško utvrditi da je pohod za osvajanje sibirskih prostranstava podređen nauci. Osnovna misao vodilja, neprestano prisutna u naučnim laboratorijama i velikim gradilištima — kažu nam predstavnici »sedme sile« — sastoji se, ukratko, u sledećem zaključku: osvojiti tako džinovsku teritoriju metodima kojima je osvajana Severna Amerika u XVIII i XIX veku, uglavnom dugim karavanima, danas, u drugoj polovini XX veka, gotovo je nemoguće zamisliti.

Osvojiti »uspavanu zemlju«, ukrotiti prirodu na kvadraturi jednog čitavog kontinenta, znači raspolagati novim dostignućima tehnike i primeniti ih svestrano na čitavom terenu. To je, bez sumnje, glavni razlog što je nauka postala osnovni faktor ekonomskog rasta i usmeravanja svih puteva koji vode do sibirskih bogatstava.

»Narod, ovde u Sibiru, ništa ne zna!« — pisao je svojevremeno Čehov. Današnji stanovnici Novosibirska, uz sve poštovanje poznatog pisca, nazvaće to vreme davnoprošlim, i odmah, sa bezbroj fakata, predstaviti sve šta je učinjeno proteklih decenija.

Cehov je u prošlom veku krstario Sibirom (1890. godine) i svom svojom rečitošću, perom izvanrednog majstora opisa, dočarao pustoš na ogromnom prostoru, velika prostranstva bez sela, kuća i ljudi...

»Na bespuću koje se pruža u nedogled, samo telegrafске žice podsećaju na čoveka, zavijaju na udaru vetra, satima i danima...«

U to vreme putovanje od Moskve do Vladivostoka obavljalo se konjima i trajalo je čitavu godinu. Transsibirska železnica prevaljuje razdaljinu od 7,5 hiljada kilometara za jednu nedelju, a moderni putnički avion na reaktivni pogon za desetak časova efektivnog leta.

Veliki značaj za osvajanje Sibira u prošlosti imala je transsibirska železnička magistrala. Duž trase naseljavale su se porodice zemljoradnika, rešenih da se oslobode veleposednika i otpočinu lakši život. Na plodnim ravnicama Altaja, Jeniseja i u drugim krajevima počela su da narastaju, kao pečurke posle tople kiše, poljoprivredna gazdinstva farmerskog tipa. Brzo se moglo zapaziti da sibirski seljaci žive bolje nego oni u centralnim delovima zemlje.

Analize ekonomista obuhvataju, pored ostalog, primenu praktičnih mera u cilju osvajanja gigantskog prostora. Nije bilo lako pronaći puteve za naseljavanje ogromnih kompleksa Sibira — kako su ga još od davnina nazivali istraživači — »čaroban kraj sa velikom budućnošću«. Gradovi, varošice i sela udaljeni, često, i po nekoliko stotina kilometara jedni od drugih, predstavljali su samo usamljena ostrvca na sibirskom okeanu.

Osvajanje prostranstava u minulom, najbolje je reći, istorijskom brojanju, preselilo se iz snova u stvarnost. Razdaljina izražena gotovo astronomskim ciframa počinje vrtoglavo da se smanjuje. Neizmerna ljudska snaga mrvli pred sobom ogroman nenaseljen prostor. Ovaj ritam je sve brži, moderna tehnika savlađuje nepregledne sibirске koordinate i neprestano proširuje eksploataciju raskošnih prirodnih bogatstava.

Sibir više nije zemlja »zaboravljena od boga i ljudi«...

Za pedeset godina od formiranja SSSR (1922. godine), Sibir i Daleki istok učinili su veliki skok u razvitku proizvodnih snaga. Na velikom prostoru podignuta je bogata industrijska baza: pojavile su se prve moćne hidrocentrale i rudnici, fabrike, podignute su nove varoši i gradovi. Sovjetski ljudi su otpočeli osvajanje sibirskih prostranstava...

Posle postavljanja narodne privrede na teritoriji Sibira u periodu 1927—1941. godine, industrijalizacija počinje da se uvlači u pore, postaje prisutnija u gotovo svim basenima, i kako je bilo predviđeno u svim dugoročnim planovima, glavnu ulogu počinje da igra Sibir. Osnovna nit koja se provlači od prvog Generalnog plana razvitka, od prve »petoljetke«, oseća se na svakom novom koraku i poštuje kao princip: »privredno narastanje Sibira treba da sinhronizuje interese između krajeva u kojima se razvijaju određene grane sa interesima čitavog SSSR-a; dakle, neprestano treba imati u vidu da je reč o narastanju jedne jedinstvene celine, jedne velike porodice

naroda.

Osnovna koncepcija velikog poduhvata koji se ne počinje od danas do sutra, i ne realizuje u jednom naletu mehanizacije, danas je prisutna na svakom koraku: nauka je postala osnovni faktor ekonomskog rasta. Ova formula igra neobično važnu ulogu u mnogim sibirskim rejonima koji upravo narastaju.

Postupno, etapu po etapu, prostor koji su nekad putopisci nazivali »sneg i nebo, nebo i sneg«, menja svoje lice. Sibir je postao već 1945. godine veliki centar mašinogradnje. Veoma brzo, za pojmove ekonomista nikla je industrijska zona Novosibirsk. Statističari nisu imali mnogo muke da bi, na svojim grafikonima, tek što je drugi svetski rat završen, pokazali da je u gradu na obali Oba dostignuta najveća industrijska proizvodnja, veća nego u zoni grada Omska i u takozvanom Altajskom kraju.

Hronologija narastanja, najbolje je reći, vremeplov započetog prodora, pokazuje svu kompleksnost »sibirske operacije«, o kojoj se svestrano brine trust mozgova najeminentnijih naučnika. Boravak u Novosibirsku značio je nedvosmislenu želju da upoznamo džinovski ledeni atar Sovjetskog Saveza i kroz prizmu naučnika i njihovih postavki.

»Ovde u Novosibirsku, bolje, u Akademskom gradu, dragi kolega, možete da vidite tri Sibira. U Institutu istorije, onaj koji je osvetljavao vatrom iverki, prošli Sibir, u institutima ekonomije i geologije, današnji, a u Institutu nuklearne fizike, gde mladi naučnici traže ključ za upravljanje termonuklearnim reakcijama, budući Sibir« — rekao je kolega Mejsak nagoveštavajući predstojeća viđenja na dugom putu našeg otkrivanja ovih dalekih krajeva.

Boravak u krugu nauke postajao je sve zanimljiviji. Svejedno ko će od armije naučnika imati malo vremena da nam predstavi, ukratko, sve što su naučni eksperti, studirajući strategiju napada, otkrili i primenili pomerajući neprestano granicu života prema krajnjem severu. Sibir bi trebalo da promoli lice kroz dveri Akademskog grada.

Nekoliko časova posle dolaska u Novosibirsk, bučni milionski grad, saznajem da je bilo došljaka koji su, beležeći impresije, doslovce napisali, da ova varoš podseća na »blindiranu tvrđavu«. Nema sumnje da se ovakav epitet ponajviše odnosio na Akademski grad, stecište naučnika, upornih ljudi, čija je jedna od osobina da neke svoje radove uporno drže pod ključem.

Zašto bi takav manir trebalo krstiti »blindiranim« čudom? To je pominjano u prvim dijalozima. Sigurno je da svaki institut na svetu, i svaka laboratorija, imaju svoje male i velike radove koje ne žele odmah da obelodane.

Preda mnom je građanin Novosibirsk, novinar, Sibirac, Nikolaj Mejsak, čovek koji poznaje Sibir i njegove probleme baš kao svoj džep. Nema pitanja na koje ne može da odgovori, naravno, ne samo radi odgovora, nego naprotiv, svako objašnjenje prezentira analitično, potkrepljeno podacima, samo da bi se dobila potpuna slika onoga o čemu se govori.

»Znamo mi ovde, da za mnoge Sibir predstavlja ništa drugo nego belo platno, razapeto na deset miliona kvadratnih kilometara od Urala do hridi Ohotskog mora, na jednoj četvrtini Azije« — dodao je Mejsak u nameri da što plastičnije osvetli osnovnu sadržinu velikih napora, pravog »probijanja leda«, prisutnih na tako velikom prostoru.

Glavna epizoda našeg razgovora, dok nam je Mejsak u šetnji Novosibirskom pokazivao znamenitosti grada, nije postao onaj deo Sibira, koji samo u očima nekih dušebrižnih kritičara izgleda u oblacima, nejasan, kako su čak neki autori napisali »zamućen u životu«, maglovit... Poznati sovjetski publicista nije se zadržavao na usamljenim, uznemirujućim opisima, jednom rečju želeo je da bude što jednostavniji u izlaganju, napominjući, pre svega, da je Sibir veliko gradilište, jedna epopeja naseljavanja novih krajeva.

U naknadnom tumačenju svih kretanja, karakterističnih za ova podneblja, Mejsak se zadržao na industrijskom proboju prema »belim prostranstvima«, i naglasio da danas dileme nema, Sibir više ne može da bude opisivani i svrstavan u »kvadraturu hermetičke izolacije«.

»Za otkrivene enormne naslage nafte i gasa, svet je već zainteresovan, ponuđena je i gradnja gasovoda« — kaže Mejsak napominjući da će o ovoj zanimljivoj temi i mnogim drugim naučnici i

sveobuhvatnije da ispričaju na osnovu merenja i ispitivanja koja su dosad obavljena na licu mesta.

Sibir postaje fenomen svoje vrste. Ništa ne treba posmatrati površno i jednostrano, Mejsak veoma slikovito objašnjava:

»Najveća je greška došljaka ako Sibir shvate kao troglavog zmaja na koga je organizovan bespoštedni juriš bez računa!«

Ovo je za mog sagovornika velika opasnost u kojoj može da se nađe namernik, manir površnosti, pogrešan naglasak, močvarno tle kojim se lako da zakoračiti u najboljoj nameri da predstavi osvajanje Sibira bojama sa palete realnosti. Nema sumnje da je ranije bilo, tu i tamo, usijanih zaleta prema »troglavom zmaju«. Međutim, primenom savremene tehnologije, neprestanim traganjem za novim metodima krčenja »snega i neba«, nestali su prastari nadmeni donkihotovski juriši.

»Strategija dejstva na ogromnom prostranstvu je veoma zanimljiva, utoliko pre što je naučno obrađena sa više strana u okviru ekonomskog razvoja svakog regiona ponaosob, sve do detalja, sve do cvetnih bašta belog prostranstva«, — objasnio je Mejsak.

Nije ni najmanje lako »oteti« od prirode neizmerna bogatstva. Neophodan je veliki napor i primena tehničkih savršenstava, da bi se na pionirskom putu po bespućima trasirale staze do oaza na kojima su projektovane nove varoši i novi gradovi.

Ekonomisti, koristeći sva dosad sprovedena istraživanja, poput meteorologa, prave dugoročne prognoze razvoja pojedinih sibirskih rejona. Konceptcija je jasna: svaki kraj postaje centar, naravno, prema svojim mogućnostima za privredni rast. Na primer, tamo gde su nalazišta dijamanata, neće se razvijati prerada gasa... Tačna orijentacija, naučno usmeravanje udaljenih rejona, postaju delovi tih dugoročnih prognoza koje se prave za dvadeset ili trideset godina unapred!

Autor knjige »Tri otkrića Sibira«, Nikolaj Mejsak, pomogao mi je da kroz jednočasovnu šetnju, na dopadljiv način, gotovo u jednom dahu, saznam novosti o Sibiru danas, uoči posete Akademskom gradu, dakle, neposredno pre ulaska u naučno jezgro svestranih analiza dalekih severnih predela. Jedan takav pristup, posle krstarenja duž zamišljenog trougla, između reka Viljui i Indigirke, na čijim uglovima su gradovi Mirnij — Jakutsk — Bela Gora, postao je veoma koristan, utoliko pre što je moj sagovornik jedan od retko dobrih poznavalaca svih kretanja na ovim koordinatama.

Upadljivo naglašena pažnja posvećuje se naučnoj strategiji svih poduhvata na sibirskoj zemlji. Ništa se više ne može prepustiti stihiji. Novi industrijski centri zahtevaće žito, meso, mlečne proizvode i druge artikle. Računa se da će na teritoriji Sibira 1980. godine živeti više od 23 miliona ljudi. Uporedo sa svim poslovima industrijalizacije, valja razvijati poljoprivredu svestranije i sveobuhvatnije.

Neki su se, doskora, pitali: kakve su mogućnosti razvoja poljoprivrede u Sibiru? Nadležni su odgovor prezentirali pominjući zanimljiv podatak iz prošlosti po kome nije bilo teško zaključiti da je samo proizvodnja putera u retko naseljenim delovima Sibira, početkom ovoga veka, donosila više koristi nego čitava industrija zlata!¹⁶

Ovo je najbolji primer koliko je važno da se pohod u daleke krajeve severa i Dalekog istoka, sinhronizuje, svestrano pripreme etape ravnomernog rasta svih grana privrede. Neposredno pre susreta sa naučnicima moja beležnica je bila puna utisaka sa lica mesta, sa tla gde narastaju novi gradovi — duž nepreglednih ledenih tajgi. Desetak dana krstarenja prethodilo je dolasku u Novosibirsk u kome naučnici, na svoj način, svojim jezikom, treba da mi pokažu puteve koji vode u XXI vek. Ali, to nikako nije značilo da predstoji dijalog sa futurolozima. Želeo sam susret sa ekonomistima koji svoje prognoze i programe baziraju na čisto naučnim istraživanjima.

¹⁶ Sibirski puter transportuje se u London gotovo svakodnevno. Izvoz je postao veoma važan jer je na engleskom tržištu traženiji nego francuski; isto tako »sibirska jaja« i drugi mlečni proizvodi su veoma cenjeni na londonskim trpezama. Ne treba zaboraviti takođe da je, početkom ovog veka, sibirski puter dobro prodavan još u Kopenhagenu i Hamburgu«. (Kl. Olanjon: »Sibir i njegova ekonomska budućnost«, SPB 1903. godine).

Ekonomija je u stanju da sve pedantno izbalansira i predvidi, naravno, držeći se danas neprestano jednom rukom za elektronske računare. Samouverenost je nepotrebna reč u svetu nauke, suvišan pojam modernih proroka čija predviđanja ne smeju da omanu, postanu lakoverne procene koje će praksa demantovati.

Nije suvišno pogledati Sibir kroz mikroskop Akademskog grada...

SIBIR NA NIŠANU NAUKE

Asfaltnim putem, za nepunih pola časa, stiže se iz Novosibirskaja u okrilje jedinstvenog grada nauke, poznatijeg po imenu Akademski grad. Instituti, stambene zgrade, bioskopi, osnovne škole i ulice postavljeni su na blagoj padini i uzvišici Obskog mora.

Usred brezove šume, prepune neophodne tišine, stanovnicima grada nauke nije potrebno da prave viseće vrtove raznobojnog cveća. Priroda je suviše bogata na ovom mestu, ne prima poklone, zaseni stranca raskošnim pejzažom, pokazujući prijatno lice. Varoš je povukla svoje granice između drvoreda, svaka ulica se zavlači između stabala, čini se, nestaje u šumi.

Atmosfera Akademskog grada, na prvi pogled, ostavlja utisak disciplinovane nonšalantnosti i uočljive gordosti. Dok smo »volgom« ulazili u centar grada, izostali su susreti sa tvrđavom nauke koju su, svojevremeno, opisivali avanturisti. Nije bilo materijala ni za egzotične novele sa neobičnim završetkom.

Vizuelne impresije su prekinute pred vratima Ekonomskog instituta. U svom kabinetu nas je očekivao doktor ekonomskih nauka, Vjačeslav Aleksandrovič Smirnov, jedan od veoma dobrih poznavalaca sibirskih zagonetki. Bez uštogljenih manira, otvoreno i neposredno, bez uobičajene uzdržanosti, kada povedu dijalog naučnik i novinar i bez stega kojim je određen okvir izlaganja, počeo je zanimljiv razgovor u kome se Sibir našao »na nišanu nauke«.

Pokazatelji naučnih istraživanja, na osnovu kojih su postavljene dalekovidne ekonomske prognoze, dopunjavali su suviše uopštenu sliku o bogatstvima Sibira. Svako tvrđenje potkrepljeno je verodostojnim podatkom. Doktor ekonomije vodio je računa da jezik ekonomskog eksperta učini što razumljivijim, uveren da otvara vrata i onih dalekih rejona u koje, osim naučnika-istraživača, nije zakoračila ljudska noga. Postupno se »pojavi« Sibir u odori koja je nevidljiva kada se satima i danima putuje, avionima ili saonicama sa psećom zapregom po nepreglednom bespuću.

Pronalazak nafte i gasa naučnici su, bez razmišljanja, nazvali »otkrićem veka«. Smireni i staloženi ljudi iz naučnih kabineta ne pate od slatkorečivosti, ali naglašavaju, da pedantno odmerene rezerve koje dosežu do više triliona tona, ne mogu da budu uvijene u lažnu skromnost. Istinita priča doktora Vjačeslava Smirnova, pre svega je, na samom početku, ličila na demanti istomišljenika koji su, doskora, tvrdili da su ekonomske analize neka vrsta dosadne »literature«. Međutim, reči cenjenog naučnika postale su izuzetno zanimljive — izlaganje je ličilo na detaljno opisivanje današnjih i sutrašnjih sekvenci sibirskih životnih istina...

Akademik I. M. Gubkin je posle pedantnih ispitivanja 1932. godine postavio veoma smelu prognozu: na teritoriji zapadnog Sibira biće otkrivena velika nalazišta nafte. I, zaista, trideset godina kasnije, ova predviđanja su potvrđena svestranim geološkim istraživanjem. Velika je istina da su malobrojni stanovnici, tamo gde ih je bilo na ogromnom prostoru, često, dok još nije počelo traženje »crnog zlata«, upozoravali nadležne o pojavama nafte na površini zemlje.

Traktorista I. G. Vikulov napisao je pismo 1946. godine ministarstvu, napominjući ukratko: »naša oblast, rejoni Tjumenja,¹⁷ prepuna je zemlje pretvorene u sivomaslinasto blato«. Ubrzo je otkrivena »tajna«, utvrđeno da su rezerve toliko velike da kroz pukotine u zemlji nafta izbija na površinu. Otkrivena nalazišta, kažu, više nije podvig, ali pripremiti sve što je neophodno za organizovanu eksploataciju, predstavlja pravu odiseju na ledenoj sibirskoj zemlji.

Utvrđeno je da u zapadnom Sibiru postoji čitav okean nafte i gasa. Kojim putevima »oteti«

¹⁷ Tjumenjska oblast (zapadni Sibir) postala je danas vodeći naftonosni rejon u Sovjetskom Savezu. Detaljnije o ovom bogatom nalazištu »crnog zlata« biće govora kasnije u posebnoj glavi knjige.

bogatstva? Nije lako naći najcelishodnije metode za iskorišćavanje i preradu na licu mesta. Naučnici, ekonomski eksperti, prosto uzdišu, napominjući da je uprkos modernoj mehanizaciji, veoma teško prići neprocenjivom blagu.

Veliki mrazevi obrvavaju mašine, parališu čitav rad, opasnim ledenim zagrljajem. Sibir nema milosti. Ljudi, međutim, ne gube smelost, ne odstupaju, usavršavaju otpornost mehanizacije računajući na teške klimatske uslove. Kilometar po kilometar, neprestano se smanjuje udaljenost od velikih nalazišta, učinjen je veliki korak napred i, uprkos svemu, počela je eksploatacija nafte i gasa. Naučnici su, organizovanim radom, uspeali da trasiraju puteve do ledenih riznica »crnog zlata«.

Cifre sa kojima barataju ekonomisti, planirajući velike poduhvate, gotovo zaslepljuju došljaka: brzo se zapaža da su one, često, kada je reč o pojedinim rejonima Sibira, daleko veće nego što su, samo nekoliko godina ranije, sami stručnjaci očekivali odmeravajući rezerve.

Invazija na područja bogata naftom i prirodnim gasom uveliko je počela. Ako za trenutak zastanemo kraj nalazišta u Tjumenjskoj oblasti, ekonomisti neće uzimati beleške, reći će da su zalihe gasa na tom mestu oko više milijardi kubnih metara gasa! Na ovom terenu podiže se veliki centar gasne industrije. Računa se da će krajem 1980. godine ovaj rejon obezbediti zemlji 115—145 milijardi kubnih metara gasa! Dakle, rezerve gasa u čitavom zapadnom Sibiru su enormne.

Potok »crnog zlata« na tlu najvećih nalazišta u zapadnom Sibiru narasta kao snežna lavina koja se survava sa planinskih litica. Za 1975. godinu bilo je planirano da se dobije oko 100 miliona tona nafte, međutim, naftaši se mogu pohvaliti da su, uprkos svih teškoća, uspeali da daju 143 miliona tona nafte. Prognoze ekonomista nisu, kažu, neskromne kada se zna da je planirano da eksploatacija nafte u zapadnom Sibiru, do 1980. godine, dostigne 300 miliona tona!

Jedva sam zabeležio ove astronomske cifre nafte i gasa, a moj sagovornik je pomenuo, na terenima nalazišta, neprestano prisustvo teško rešive zagonetke: problema transporta.

Naučnici danas veoma svestrano prilaze ovom problemu. Kako rešiti pitanje prevoza ljudi, robe, građe, proizvoda... Rešavajući ovaj problem valja neprestano imati u vidu troškove. Ekonomisti vrlo dobro znaju da jedan kilometar automobilskog puta u Sibiru košta osam puta više nego u srednjem pojasu SSSR. Računice pokazuju da bi takvi poduhvati — građenje dugih autoputeva — zahtevali velike investicije, a efekat koristi, ako se imaju u vidu dugi mrazevi i visoke naslage snega, sveo bi se na minimum. Sve će se svesti na kraće saobraćajnice, lokalne puteve, o čijem održavanju se nije teško starati i za vreme velikih snegova.

Stručnjaci su, po svemu sudeći, odustali od gradnje dugih arterija, magistralnih puteva, kroz džinovsku teritoriju Sibira. Tehnički je još moguće, primenom savremene mehanizacije, postaviti mrežu puteva, međutim, nema nikakvog ekonomskog opravdanja upuštati se u takve basnoslovne avanture. Ostalo je da se usavršava tehnika transporta po ogromnom bespuću. Sovjetski inženjeri su konstruisali blatosnegohod »Vitez«, automobil sa gusenicama koji sa lakoćom prelazi duboki sneg i blato. Očekuje se da će vozilo postati traženo prevozno sredstvo na neprohodnim prostorima.

Sibir je već danas poligon na kome se obavljaju razni eksperimenti, probaju prototipovi raznih samohoda koji su u stanju po bespuću da razvijaju brzinu i do trideset kilometara na čas. Na Jamalu je nedavno već ispitivan jedan, najbolje je reći vibrator, sposoban da po neravnom i teško prohodnom terenu prevaljuje kilometre pokrivene visokim snegom ili dubokim blatom.

Napori za osvajanje džinovskog prostora postaju podređeni istraživačima u laboratorijama Instituta i drugih istraživačkih ustanova. Naučnici su usredsredili svoj rad, svako u svom domenu delovanja, u nameri da sibirska prostranstva učine lakše dostupnim. Ekonomisti su odbacili klasične puteve i autostrade duž Sibira (ovde se izuzimaju samo nekoliko glavnih železničkih trasa i puteva). Razlog je vrlo dobro poznat: visoka cena izgradnje na terenu gde vladaju surovi klimatski uslovi.

Postoje planovi u kojima se na osnovu dugoročnih prognoza — predviđa uspostavljanje redovnih sibirskih linija, kako se kaže, »nadzemnog transporta« negde oko 1990. godine. To bi trebalo da bude neka vrsta »viseće železnice«, veoma pogodna za terene na kojima se debeli snežni

pokrivač zadržava i po osam meseci.¹⁸

Prvi proračuni su pokazali da je postavljanje posebnih nosača za šine po kojima bi jurile kompozicije te »viseće železnice«, znatno jeftinije od klasične pruge ili autoputa. Ekonomisti se, uprkos svemu, ne upuštaju u sferu futurologije, ali se dosledno trude da u svim svojim proračunima ne ostanu kratkovidni.

Slušajući bilanse visprenih tragača, zasnovane na velikom broju podataka dobijenih posle istraživanja, čovek ne može da se otme utisku da korača putevima XXI veka. Ljudi su u bespoštednoj borbi sa prirodom uspeli da »doskoče« svim preprekama koje, na tlu Sibira, nisu lako savladive. Koliko napora i truda treba uložiti, uprkos moderne mehanizacije, aviona i helikoptera, da bi se na krajnjem severu, u srcu sibirskog prostranstva, podigla naselja koja će, postupno, tokom godina, narastati u velike varoši? Uporni ekonomisti nisu ostavili ovo pitanje bez odgovora, potražili su pogodna rešenja. Na prve rezultate se nije dugo čekalo. Zajednički rad svih oblasti nauke, kako se to danas kaže »timski rad«, urodio je plodom: Krasnojarski institut »Promstrojproekt« razradio je projekte za podizanje sela na krajnjem severu. Gotove zgrade, u delovima, kako su inženjeri i radnici nazvali ove tipove montažnih kuća kratko: »paket«, lako se transportuju avionima i helikopterima.

Ovakav način podizanja kuća omogućuje veoma brzo postavljanje sela, bez velikih pripremnih radova, što je dosad oduzimalo dosta vremena. Pripremljeni blokovi se lako prebacuju do najzabačenijih mesta. Organizovanje naselja sada više ne predstavlja nikakav problem, a ujedno sve ovo je daleko ekonomičnije, nego na pustim sibirskim oazama graditi od stabala ili kamena klasične domove.

Postupno, za vreme ovog »puta u budućnost« — pod krovovima instituta u Akademskom gradu — ređaju se zanimljive novosti. Ovde u krugu nauke čovek se oseća nekako sigurnim, uviđa da je pored snage koja, svakodnevno, lomi nalete sibirskih ledenih mećava, zaustavlja snažne vetrove i divlje krajeve pretvara u pitome.

Naučnici, ekonomisti — kao, na primer, B. P. Orlov u svojoj studiji »Sibir danas« — postavljaju pitanje: da li je kameni ugalj odslužio svoj vek? Odgovor se traži sa puno opravdanja. Čovek sve više nastoji da koristi termonuklearnu energiju i opredeljuje se za savremenije vidove naučnih dostignuća. Neprestane analize i proračuni objasniće sve postavljene dileme — eksperti će nastaviti traganja u okviru osvajanja sibirske kvadrature. Usvojeni su programi čitave »ofanzive« prodora u nenaseljene krajeve i jasno označeni ciljevi pohoda.

Lansiranje naučnih dostignuća u orbitu prakse, primena rezultata dobijenih pod naučnim krovom, jedno vreme se gotovo zanemarilo: usporenim hodom, korisna otkrića stizala su do fabričkih hala. Osećala se velika praznina, zjapio je jaz, lako se zapažala udaljenost nauke od prakse.

Gde je bio izlaz? Na scenu je stupio, ponovo, otac Akademskog grada kod Novosibirska, akademik M. A. Lavrentjev i spretno našao ključ za vrata koja su vodila prema industriji — proizvodnim halama. Brzo se pokazalo, naročito među naučnicima, da je taj most čija će konstrukcija povezivati naučne centre Akademskog grada i fabričke hale više nego potreban. Pronalazak, novo tehničko dostignuće, brže stiže do primene, postaje sastavni deo industrijske proizvodnje.

Na spajanje, najbolje je reći, dobara fundamentalne nauke i privrede, nije se dugo čekalo. Otvoreni su specijalni konstrukcioni birovi pri institutima Sibirskog odeljenja Akademije nauka SSSR. Oni su počeli da rade u Akademskom gradu, i naravno, ubrzo postali kao nekakva isturena odeljenja, kako su ih nazvali: »firme počerke« raznih fabrika. Na njima danas počivaju glavni

¹⁸ Inženjer I. A. Beskin registrovao je 13. oktobra 1970. godine pod brojem 290981 projekt »viseće železnice«, takozvanog fermobila, čije će šine biti postavljene na držačima u obliku slova »P«. Neki danas postavljaju pitanje: zašto odmah nije prihvaćena ova vrsta transporta za snežne i hladne sibirске rejone? Predlog je, međutim, postojao, ali teško je bez detaljnih analiza, svestranog posmatranja i neophodnih računica, na prečac pristupiti realizaciji zanimljivog projekta. (Leonid Šinkarev: »Sibir, odakle je pošao i kuda ide« Irkutsk, 1974. — izdanje »Vostočnosibirskoje knižnoje izdateljstvo«).

zadaci kada se govori o naoružavanju osvajača Sibira, o pravoj industrijskoj armiji... Konstrukcija neobično važnog mosta, između nauke i prakse, neprestano se proširuje, konstrukcioni biro Akademskog grada sada, uveliko, potpisuju dugoročne ugovore o saradnji sa velikim industrijskim preduzećima. Na primer, 1972. godine napravljen je čitav plan naučno-tehničke saradnje Akademskog grada sa fabrikom »Sibseljmaš«, a 1973. godine potpisan dogovor između naučnog tima, takođe u Akademskom gradu i fabrike aviona »Čkalov« u Novosibirsku.

Rezultati su ugledali svetlost dana: za fabriku aviona »Čkalov« eksperti su razradili uvođenje automatizovanog sistema za tehnološku proizvodnju i oblikovanje aluminijuma bez ikakvih deformacija. Ovo je više nego koristan posao, kada se zna da je reč o konstrukcijama aviona. Takvih primera ima danas na stotine — saradnja naučnika i proizvođača postala je svestrana u svakom pogledu.

Prema podacima Sibirskog odeljenja Akademije nauka SSSR (Akademski grad kod Novosibirska), do početka prošle godine, uspostavljena je saradnja sa oko 320 velikih preduzeća. Računa se da je za deset godina, koliko postoji širok most između nauke i proizvodnje, iz naučnih laboratorija izašlo preko 700 naučnih radova svestrano pripremljenih za korisnu primenu u praksi. Statističari su uspeli da prezentiraju i podatak da je od tolikog broja radova, oko 500 uspešno realizovano u praksi. Nova tehnička sredstva neprestano usavršavaju procese proizvodnje i povećavaju ekonomičnost u svakom pogledu. Postoje stotine konkretnih primera koliko nova tehnologija doprinosi usavršavanju čitavog procesa rada, na primer, u rudniku u Gornjoj Šori u smeni je radilo četrdeset ljudi, posle primene novih sistema mehanizacije, sugeriranih iz Instituta, kažu, rade samo četvorica!

Pojavljuje se prava poplava korisnih tehničkih noviteta — savremenih mehanizovanih procesa — serija eksperimenata usavršava razne metode proizvodnje i čini ih, istovremeno, ekonomičnijim. Industrija neprestano prati hod nauke, više ne postoji praznina, vakum, maratonski put otkrića od naučnih instituta do fabričkih hala. Obe strane imaju nesumnjive koristi, i što je najvažnije, nauka »grabi« većim koracima napred, jer neprestano dobija i zahteve, »porudžbine« s lica mesta, nastale u proizvodnji. U Akademskom gradu postoje primeri o svestranoj koristi vezivanja nauke sa industrijskom proizvodnjom i rezultatima tog sinhronizovanog hoda.

Institut rudarstva osvetlao je obraz čitavim nizom novih pronalazaka koji su odmah praktično primenjeni u rudarskim oknima i na drugim gradilištima. Jedan od veoma cenjenih noviteta je takozvana »mehanička krtica« — pneumatični probojnik. Ovaj mehanizam, nalik je na malu raketu, ima svestranu primenu u tehnici gradnje podzemnih kanala: buši rupu do 30 santimetara ispod ulica, puteva i zgrada kroz koje se, zatim, provlače razni kablovi.

»Podzemna raketa«, kako još popularno zovu ovu napravu, ima danas veoma veliku primenu. Firme iz trideset zemalja sveta kupuju ovaj mehanizovani probojnik u SSSR-u. Upotrebom ove »raket«, proračuni pokazuju, postiže se izvanredna ušteda u raznim vrstama gradnje. Sličnih primera ima u raznim oblastima nauke, i što je najvažnije, gotovo sva dostignuća namenjena su prevashodno velikim radovima u rejonima Sibira. »Glavni štab« naučnika, kako se popularno zove Akademski grad nedaleko od Novosibirska, svestrano planira svaku veliku akciju i svaki veliki pohod na udaljena ledena bespuća.

Na svakom koraku jedinstvene varoši, svejedno da li razgovarate sa naučnicima ili listate bogatu literaturu ostvarenih dostignuća sovjetskih naučnika, možete saznati zanimljive rezultate upornog rada.

Novosibirski institut organske hemije, pod rukovodstvom akademika N. N. Voroncova, izučava jedinjenja visokomolekularnih materija. Za poslednjih deset godina, posle dugih istraživanja, ovaj Institut učinio je, kažu, veliki korak ka polju sjedinjavanja organskih materija. Svestrani rad naučnika dao je višestruke koristi: dobijeni su novi materijali, koji poseduju izuzetna svojstva. Jedan od zapaženih uspeha je, svakako, dobijanje izolacionih (materijala iz organskih etara, koji su u stanju da izdrže temperaturu do 300 Celzijusovih stepeni ispod nule.

Lista specijalizovanih pronalazaka je veoma duga. Nije nimalo jednostavno upoznati

uspešno završene glavnije radove. Ne mogu se, izuzev nekoliko korisnih impresija u jednom dahu, za vreme kratkog boravka od nekoliko časova detaljnije upoznati svi važniji eksperimenti. To i nije bila svrha ove posete. Ali, dileme nema, postoji programiran rad, tačno utvrđeni scenariji za razradu pojedinih oblasti Sibira.

Svaki korak, svaki poduhvat i svaka gradnja je prethodno precizno osmotrena pod »mikroskopom« naučnih instituta Akademskog grada, i onda — puštena u svet ledenih bregova i dolina.

Sibir je zakoračio u XXI vek.

»NE BAM, NEGO — BUM!«

Kroz avionsko okno trasa BAM-a (Bajkalsko—Amurske magistrale) ličila je na sleđenu, nepomičnu, džinovsku zmiju. Putnici su pokazivali trasu železničkog kolosa čija će duga ruka, kao u dečjoj bajci, snagom gorostasa uhvatiti daleke i raskošne obale koje zapljuskuju vode Tihog okeana.

Na aerodromu varoši Ust-Kut došljak stiče utisak mobilnosti, usred hladne tajge oseća vrelinu graditeljskog fronta, zapaža užurbanost vazdušne flote angažovane na velikom gradilištu o kome se sa ushićenjem govori u čitavom Sovjetskom Savezu. Odavde polazi trasa BAM-a, prvi kilometri železničkog koloseka po kome će, daleko, u srce Sibira, i dalje na Daleki istok, otputovati — budućnost.

Nema nikakve fame, neugašene grandomanije, neskromnog preterivanja, kada je reč o ovom poduhvatu velikih razmera. Ljudi nastanjeni u živopisnoj varoši, ili oni pristigli da se priključe neimarima, rado govore kako nastaje velika pruga:

»Tovariš, ne BAM, nego bum!«

Šale se meštani, ali, kako se ono u narodu kaže, da u svakoj šali ima pola zbilje, onda ova originalna dosetka sasvim pristoji i jasno pokazuje dimenzije ovog sibirskog pohoda.

Nova železnička pruga biće duga 3.200 kilometara. U trenutku pune graditeljske ofanzive, računa se, da će, duž trase raditi preko 4.000 buldožera, traktora, kranova i drugih mašina, zatim oko 10.000 velikih kamiona nosivosti i do dvadeset tona i, što je veoma važno, stotine specijalno pripremljenih mašina za rad u surovim uslovima sibirskih zima.

Projektanti su uspeli da izračunaju da će železnička pruga (BAM) biti puštena u probni rad 1982. godine, a u punu eksploataciju 1983. godine. Prvi desanti graditelja su uveliko počeli, tajga, široka i nepregledna, postupno odstupa, predaje se pred najezdom ljudi i mehanizacije.

Godine 1975. izgrađeno je oko 270 kilometara čelične pruge, 100 mostova na velikim sibirskim rekama, izgrađeno na donedavno pustim mestima trideset novih naselja. Sve ovo menja geografsku kartu jednog dela sibirskog prostranstva. Ova istinita igra brojki vrlo dobro ilustruje dimenzije čitavog poduhvata. Ako se svemu tome doda da je u toku gradnje neophodno podići više pokretnih naselja, čitave male gradove za armiju radnika, lako se može uočiti sva složenost »provlačenja« trase BAM-a kroz ledenu stihiju prirode.

Desetine hiljada ljudi angažovano je u obimnim radovima na terenu prepunom raznoraznih prepreka. Izuzetni uslovi zahtevali su od projektanata, kao i od svih proizvođača čeličnih konstrukcija u fabrikama, metalurga, da obezbede otpornost materijala i do minus 70 Celzijusovih stepeni! Niko zbog svega toga ne postavlja pitanje kad graditelji predoče verodostojan podatak: kilometar železničke magistrale košta dva puta skuplje nego u evropskim uslovima gradnje.

Veliki poduhvat i velika odiseja, ali — kažu u UstKutu — treba imati u vidu da se ovde »počinje od početka«. Reljef terena je veoma složen. Postoje stotine teškoća koje će se, pored mrazeva, pojavljivati prilikom postavljanja mostova, probijanja tunela i gradnje vijadukata. Na mnogim mestima uslovi »večne hladnoće« zahtevaju podizanje dugih zaštitnih galerija od snežnih lavina.

»Znate, problemi gradnje ovako grandioznog objekta su predviđeni, uračunati u čitavu

akciju. Na gradilištu železničke magistrale sve je, kako mi često kažemo, bamovski« — rekli su nam kroz razgovor na aerodromu Ust-Kut gde smo proveli čitav čas u očekivanju da nastavimo let za Mirnij.

BAM je postala sinonim snage. Graditelji upotrebljavaju reč »bamovski« kao značenje za nešto snažno, čvrsto ili nesalomivo. Oni mogu da kažu, »ovaj čovek ima bamovsko srce«, ili na velikom mrazu, »ovo je prava bamovska hladnoća«...

Veoma brzo došljak shvati prostrane dimenzije gradilišta. Dovoljno je posmatrati pravu ljudsku košnicu oko trase i slušati reči projektanata. Kada oni između stotinu izuzetnih podataka izdvoje dva, da će buduća magistrala proći kroz sedam planinskih venaca i da će dužina tunela biti 25,3 kilometara onda vam ne ostaje ništa drugo nego da se poslužite rečnikom graditelja i zabeležite: ovde je sve »bamovski«.

Fotoreporter lista »Komsomolskaja pravda«, Aleksej Fjodorov, boravio je na trasi magistrale, kamerom je tražio »uglove« BAM-a, želeo je da na nemoj filmskoj traci ovekoveči graditelja u neprestanom pokretu, brektanje mašina, zveket čelika na oštrom mrazu... Pred njim se, kaže, sve događalo u pokretu, sve mu je izmicalo i činilo mu se da je brže od fotokamere. Ovaj momak, veoma dopadljivo, reporterski, opisuje ambijent velikog gradilišta:

»Trasa ide napred, dalje, tamo ponovo prvi šatori, prve kuće, prvo iskrcavanje radnika, prvi desant mehanizacije, shvatam kao da nekud jurim trasom!« Odmereno slikanje, bamovskim načinom, dočarava ambijent usred tajge, atmosferu u graditeljskim naseljima i stanje na zmijolikoj trasi. Svaki kutak valja ovekovečiti što je moguće brže, jer ako to ne učinite danas, sutra već, možda, ovo naselje neće biti ovde, preseliće ga desetak kilometara, još dublje u srce tajge.

Izgradnja BAM-a je delom komsomolska, omladinska radna akcija. Za veliki poduhvat neophodna je snaga i duhovna energija mladosti. Kada su radovi počeli, 1974. godine, u prva tri meseca, odziv mladih je bio veoma veliki, radilo je preko 900 komsomolaca. Oni su, kako se to kaže, izdržali prvo kaljenje, osetili sibirsku zimu i upoznali sve prepreke koje se pojavljuju na trasi buduće magistrale. Mladići i devojke žele da dođu na akciju, u velikom broju. Sada na različitim objektima BAM-a radi preko 18.000 mladih graditelja.

Smer neobično duge železničke magistrale je od važnog privrednog značaja. Projektanti su raspolagali obiljem podataka o razvitku pojedinih rejona Sibira, kada su, kilometar po kilometar, ucrtavali prugu u projekte rađene na preciznim razmerama geografskih karata. BAM prolazi kroz bogate krajeve istočnog Sibira i Dalekog istoka, i kako je predviđeno, magistrala će ubrzati osvajanje tih dalekih, uglavnom retko naseljenih krajeva. Geolozi imaju običaj da kažu da su ti sibirski predeli »teško pristupna mesta u čijim nedrima se kriju velika rudna bogatstva«. Ako se samo »preleti« preko geografske karte, kako smo učinili kada su nam u Ekonomskom institutu Akademskog grada govorili o BAM-u, mogu da se zapaze okviri budućih rudnika i nalazišta do kojih će stići, za koju godinu, železnička trasa.

U čitinskoj oblasti, daleko na severu od obala Lene ;— veoma blizu trase buduće magistrale — nalazi se udakonsko nalazište bakarnih ruda. Prema proceni geologa, rezerve su među najvećim u svetu. Ugljeni baseni u južnoj Jakutiji, takođe, predstavlja diva koga će probuditi BAM: zabeleške geologa pokazuju da na ovom mestu ima rezervi uglja oko 40 milijardi tona na površini koja obuhvata ogroman prostor.

Očekuje se da će BAM pored raznog domaćeg tereta koji će se prevoziti sa područja zapadnog Bajkala do udaljenih mesta Dalekog istoka, imati izuzetno važnu ulogu u prevozu inostranih tereta, naročito onih koji će putovati iz Japana preko teritorije SSSR za zapadnu Evropu. Obim »protoka« tovara danas, u vreme prvih radova na budućoj magistrali, iznosi oko 35 miliona tona. Kada se završi trasa, u prvoj polovini osamdesetih godina, računa se da će težina tereta dostići 75 miliona tona. Na svakom koraku, kada se zaviruje u podatke, dobija se utisak važnosti izgradnje ovog grandioznog objekta i više saznaje o ulozi koju će imati za pust sibirski kompleks danas teško pristupačan i udaljen.

BAM je veliko gradilište, trasa kojom, poput železničke kompozicije, putuju naselja, mašine

i ljudi. Svakoga dana se izvrši poneko iskrcavanje na velikom »frontu« protiv neumoljivog Sibira.

Nijedan korak ovde nije neplaniran, suvišan, uzaludan, učinjen bez prethodnih proračuna. »Bamovsko« kretanje prati stotine naučnika, inženjera, geologa i visokokvalifikovanih radnika. Ništa ne može da iznenadi ljude koji su, poznajući uslove u kojima nastaje železnička magistrala, pedantno nastojali da sve predvide i pažljivo proračunaju. Postoje pokretne bolnice, domovi kulture, restorani...

Došljaci, obično novinari, kada se nađu između grandiozne mehanizacije, traže nešto izuzetno u susretu sa radnicima, hrabrim neimarima jedinstvenog železničkog puta.

Graditelji najčešće odgovaraju:

»Ovde ima toliko jedinstvenih viđenja na svakom koraku da, u stvari, ništa nije izuzetno, sve su to, u stvari, sasvim obične ljudske stvari«.

Život teče kraj BAM-a kao u velikim varošima. Novinari neprestano prate narastanje »ledene zmiје«, i uvek kada se vrate sa službenog puta, posle nekoliko dana, sećaju se časova provedenih sa graditeljima magistrale i ispričaju poneku originalnu šalu ili dosetku.

Boraveći kraj trase BAM-a novinar sovjetske revije »Oganjok«, G. Rozov, zabeležio je sledeći dijalog:

»Ti si, sinko, sigurno novinar?« — pitala je simpatična starica.

»Da, bako. A otkud znaš?« — zainteresovao se novinar.

»Kako da ne znam, videla sam te na aerodromu« — skresa baka.

»Ali, babuška, tamo nisam bio.« — reče novinar.

»Onda ništa zato, ti si ipak, bez sumnje, novinar!« — snađe se starica.

. »Bako, kako možete da budete toliko sigurni?« »Lepo, sinko, vidim da ovde ima više novinara nego graditelja!« — reče babuška i prasnu u smeh.

BAM postaje radna epopeja. Poduhvat sam po sebi jedinstven po mnogo čemu. Neki dugu magistralu porede sa »strelom«, objašnjavajući da će ona probiti ledeno srce Sibira, prinuditi ogromnu hladnu neman da postane gostoljubiva, srdačna i prisnija.

I na kraju, posle obilja podataka, pristoji reći veliku istinu: BAM je krenuo da zaista napravi — bum!

GENERATORI KAO PLANINE

Kada se stranac obrete u okrilju fabrike »Sibeletrotjažmaš« (»Sibirski elektrozavod teških mašina«) u Novosibirsku, ostaje zadivljen pompeznošću, prosto ne može da se otme utisku velikog prostora koji zauzimaju hale čiji se stakleni krovovi presijavaju na suncu. Beskraj ujednačenih zidova, nalik na nekakvu aždaju iz čijih čeljusti ubrzano izlaze teške mašine, dočarava neuobičajene dimenzije gde vredne ruke radnika, naoružanih mehanizovanim alatkama, oblikuju kule od metala.

»Fabrika je, baš kao i Sibir, zaista ogromna. Turbine za prve hidrocentrale, podignute daleko odavde na tlu ledenih tajgi, otpremljene su sa ovog mesta« — rekao nam je Mihail Grigorjevič Karpunjin, načelnik ekonomskog odseka ovog modernog zavoda odgovarajući na pitanje o proizvodnji u ovom fabričkom kompleksu.

Ništa na ovom terenu, izgleda, ne sme da bude patuljasto. Čini se, stanovnici Novosibirska se pridržavaju nekakvog nepisanog pravila: Sibir je veliki, pa je nepoželjno da fabrike budu male. To bi odudaralo od kolorita velikih prostora i velikih potreba, pa svako pitanje o grandioznosti zavoda domaćini shvataju kao usputno i ne pridaju mu veliki značaj. Sibirci nisu navikli na male pothvate iz prostog razloga što žele da probleme rešavaju dugoročno.

Velika fabrika teških mašina rođena je 1953. godine, i njena namena je, od prvih dana, nedvosmislena: proizvodiće generatore za hidrocentrale koje će izrasti od Urala do Vladivostoka. Ubrzo, vredne ruke radnika »Sibeletrotjažmaša«, počele su besprekorno sinhronizovano da prate radove na obalama velikih sibirskih reka i drugim gradilištima. Prvi turbogenerator napustio je fabriku 1955. godine i otpremljen je za altajski kraj, a prvi hidrogenerator transportovan je 1956.

godine za irkutsku hidrocentralu. Razne vrste elektromašina su, takođe, na listi proizvoda ove fabrike i svake godine se izvoze u mnoge evropske zemlje.

»Pod fabričkim krovom postoje već objektivni uslovi za proizvodnju elektromotora velikih snaga namenjenih budućim atomskim centralama« — objašnjava Mihail Karpunjin uvodeći nas u prostrane fabričke ulice između velikih mašina u nepreglednim odajama. Čitav čas smo prolazili kroz šumu metalnih drvoreda, između kojih radnici izgledaju kao patuljci, a ipak, jednim gestom, pritiskanjem na dugme, pokreću se metalni roboti koji se poigravaju sa nekoliko hiljada tona, baš kao veverice sa žirom u dubokoj šumi.

Sve ovo što srećemo ne može da izgleda izveštačeno i nakalemljeno, kao nekakva režirana predstava, ovde neprestano tutnji, zemlja podrhtava, ljudi krote mašine, premašuju postavljene planove...

Pod krovom moderne fabrike zaposlena je armija od pet hiljada radnika. Nije lako programirati posao za svako radno mesto, pripremiti »traku«, jer ovde ne prolaze, dugim konvejerima, novi modeli cipela, moćne dizalice, ugrađene u svodove potkrovlja fabričkih hala, podižu tone i tone, premeštaju ih iz odeljenja u odeljenje baš kao da prenose iverke.

Utrošena je svojevremeno nesentimentalna energija da bi se ovaj gigant stavio u pogon, i ubrzo, počeo da izbacuje seriju generatora velikih kao planine. Organizam jednog čitavog grada smešten je pod fabričkim krovom, jedna smena zamenjuje drugu, gotovo neosetno, velike mašine nečujno nastavljaju da oblikuju džinovske kalemove...

Prisutna je, čini se, faza industrijskog nestrpljenja, radnici nastoje da povećaju proizvodnju. Takmičenje za »zlatne ruke« kolektiva neprestano je u toku, dobar učinak povlači zvanje i povećanje ličnog dohotka.

»Mladi radnici su nosioci nadmetanja, ko bolje radi, svakog meseca se proglašuje smena čiji je efekat rada bio najbolji. Njima sleduje materijalna nagrada iz fonda određenog za stimulaciju najvrednijih« — objašnjava načelnik ekonomskog odseka, upoznavajući nas sa detaljima o određivanju takozvane »dopunske plate« onima koji se ističu u proizvodnji.

Fabrika gigant, »Sibelektrotjažmaš«, nalik na čitav grad, pored složenog procesa proizvodnje, koji planira određeno odeljenje inženjera i tehničara uz redovno konsultovanje radnika, stara se neprestano o čitavoj armiji zaposlenih i o njihovim porodicama. Veliki kolektiv oseća dužnost da, stvaranjem posebnih fondova, neprestano uvećava standard radnih ljudi i vodi brigu o potrebama njihovih familija.

Za vreme krstarenja nepreglednim fabričkim halama, kroz razgovore sa radnicima, saznajemo da u okviru fabrike postoje poliklinike i čitava bolnica. Neprestano zdravstvena zaštita, kako kažu na licu mesta, zadovoljava potrebe grada-fabrike. Bolesni ne moraju da odlaze na lečenje ili kontrolu na drugi kraj milionskog grada, ako je potrebno, tu, na dohvat ruke, nalaze se njihovi lekari-specijalisti, i medicinsko osoblje sprovode lečenje i svu neophodnu negu.

Staranje o deci, dok su roditelji na poslu, preuzima šest obdaništa koja su vlasništvo ovog velikog kolektiva. I ne samo to, u blizini je i škola kao i sva neophodna prostrana dečja igrališta. Najmlađi su pod stalnom kontrolom pedagoga i nastavnika za fizičko vaspitanje.

Fabrika je podigla i svoj pionirski logor u prirodi, van grada, gde zimi i leti deca odlaze na kraći boravak. Velika porodica radnika stvorila je posebne fondove, gde se odvajaju neophodna materijalna sredstva da bi se sve »prateće« ustanove i objekti održavali ili proširivali prema potrebama koje, bez sumnje, neprestano rastu u ovom kolektivu.

»Radnik danas živi u uslovima koji su uobičajeni za Novosibirsk, ima dvosoban ili trosoban stan, vozi automobil, oni mlađi voze motocikl i priželjkuju automobil, zatim uvećavaju biblioteku, zimi redovno odlaze na skijanje«... — zabeležio sam u razgovoru sa radnicima velike fabrike turbo-mašina, upoznavajući njihove preokupacije u slobodnom vremenu.

Ubrzo saznajem da se kolektiv svojevremeno postarao da za ljubitelje zimskih sportova izgradi sopstveni centar u planini kraj pogodnih skijaških terena, a za strasne lovce među radnicima otvori prostrano lovište u divnom sibirskom ambijentu. Slobodni dani u prirodi, nedeljni vikend,

postali su sastavni deo svake porodice. Časovi rasonode koji se planiraju prema sklonostima.

Fabrika »Sibelektrotjažmaš« narasta kao i Novosibirsk, ako se za varoš na obalama Oba kaže da je sve modernija, onda se to isto može reći i za ovaj veliki kolektiv. Kada namernik napusti ogroman prostor koji pokrivaju staklasti svodovi hala, počinje da razmišlja o dimenzijama grada u gradu, prevrće listove beležnice da bi još bolje uočio neke brojke — prave pokazatelje procesa narastanja zavoda teških mašina. Sa dvadesetak godina starosti fabrika je, bez sumnje, uspela mnogo, specijalizirajući se za proizvodnju džinovskih generatora, onih koji su uveliko ugrađeni u sibirske hidroelektrane i snažnijih koji će uskoro biti postavljeni. Neprestana saradnja sa naučnim ustanovama omogućila je — kažu nadležni u »Sibelektrotjažmaš« — da se obezbede materijali koji garantuju svim generatorima nesmetan rad u teškim klimatskim uslovima Sibira.

Radnici ove velike fabrike mogu da se pohvale ovakvim izvanrednim rezultatima prilagođavanja proizvoda ledenim podnebljima. Teško je bilo pobežiti, doslovce, stručna imena svih delova za hidrocentrale podignute između obala sibirskih reka. Pre detaljnijih informacija o snazi elektromotora i turbogeneratora, kao nekvalifikovan posmatrač kada je reč o elektrotehnici, lako sam zapazio izuzetnu vrednost džinovskih »radilica« na mestu gde se vajaju u fabričkim halama.

Nekoliko podataka dopunili su ovu usputnu impresiju. Ovaj Zavod može da se pohvali:

...prvim turbogeneratorom u svetu od 300.000 kilovata s novim sistemom hlađenja;

...najvećim asinhronim elektromotorom, čija je konstrukcija dobila više pohvala;

...proizvodnjom ogromnih turbogeneratora od 500.000 i 800.000 kilovata.

Obilazeći ove grdosije setio sam se razgovora sa grupom novinara u modernom restoranu »Zlatna dolina«, smeštenom kraj živopisnog pejzaža u Akademskom gradu. Glavni krivac za to što je tema razgovora bila gradnja hidrocentrala na teritoriji Sibira postala je moja ljubopitljivost. U dobroj nameri da »svedem račune«, posle prikupljenih podataka u Ekonomskom institutu, postavio sam nekoliko pitanja bez kojih bi slika o snazi ovih izvora ostala nepotpuna.

Reka električne energije potekla je gotovo istovremeno kad je otpočela ofanziva osvajanja sibirskih bogatstava na širokom frontu. Velike hidrocentrale počele su da se grade u Sibiru pedesetih godina. To je period prve etape intenzivnog iskorišćavanja snage velikih reka, neobično važna epizoda privredne ekspanzije na ogromnom prostoru. Na reci Angari, čije vode ističu iz Bajkalskog jezera, proradila je hidrocentrala kod velikog grada Irkutska krajem 1956. godine. Ubrzo, graditelji su »ukrotili« i vode velike sibirske reke Ob, nedaleko od Novosibirska.

Sibir je počeo, postupno, da pretiče evropske rejone SSSR po snazi hidrocentrala. Vodeni kolosi, koji upotpunjuju sve više geografsku sliku prostranstva preko Urala, počinju da pokazuju zube. Moćne brane, postavljene na sibirskim rekama Angari, Obu, Leni, Jeniseju i drugim, ostavljaju iza sebe slične izvore energije podignute na evropskom tlu i najavljuju nezadrživ pohod. Postaje sasvim uobičajen podatak da je jačina hidrocentrala na »belom beskraju« dva ili tri puta veća od onih na drugoj strani: čuvena sibirska hidrocentrala kod Bratska ima snagu oko 4,5 miliona kilovata, Krasnojarska 6 miliona, dok maksimalna jačina jednog takvog izvora na Volgi iznosi oko 2,5 miliona kilovata.

Glavna karakteristika — prema rečima poznavalaca planova razvoja elektroprivrede — dugih sibirskih reka je velika količina vode, u kojoj se krije ogromna snaga. Kada su, u davna vremena, starosedeooci stigli do obala velike reke Jenisej, nazvali su je, zapanjeni širinom i grandioznošću, jednostavno »sestrom okeana«. Danas, ko zna posle koliko godina, podizanjem brane Krasnojarske hidrocentrale, naraslo je veštačko jezero čije su dimenzije zaista nalik na nekakav okean. Postalo je pravilo da se kraj jezera sibirskih hidrocentrala stvaraju pogodna mesta za razvoj turizma.

Listajući podatke o akumulacionim jezerima, kod jedne brojke, suvišan je svaki komentar: »more« Bratske hidrocentrale dugo je 550 kilometara! Sličan je slučaj sa svim ostalim na teritoriji Sibira.

Postojeći projekti za industrijalizaciju sibirskih bespuća, gde treba postupno da se pojavljuju

zavodi i fabrike, unapred signaliziraju veliku potrebu za električnom energijom. Na taj način se objašnjava današnja intenzivna izgradnja hidrocentrala na velikim sibirskim rekama. Svaki rejon, prema postojećim planovima, naravno u zavisnosti od industrije koja će se razvijati u tom kraju, dobiće odgovarajući izvor energije. Na nekim rekama planirana je izgradnja — kako kažu projektanti — »kaskada« hidrocentrala što omogućuje veće korišćenje snage protoka vode u širokim koritima. Inženjeri elektrotehnike obavili su merenja o snagama sibirskih reka i došli do zanimljivih podataka. Električni potencijal dve sibirske reke — Angare i Jeniseja — dozvoljava da se između njihovih obala podignu hidrocentrale čija će snaga ukupno da bude oko 50 miliona kilovata! Poređenja radi, posle ovog podatka, treba dodati da je ukupna snaga hidrocentrala u SSSR 1970. godine bila znatno manja — grube računice pokazuju za oko 30 miliona kilovata. Ovo je dovoljna ilustracija o mogućnostima daljeg narastanja nepregledne »reke« električne energije, koja će odigrati veoma važnu ulogu u osvajanju sibirskih prostranstava i postavljanju industrijskih kompleksa.

Sovjetski naučnici, naravno, nisu izgubili iz vida nuklearnu energiju, kada su razmišljali o glavnim projektima za osvajanje džinovskog prostora, kako se obično kaže, daleko iza Urala. Za vreme boravka na Dalekom istoku zabeležili smo zanimljiv podatak o prvoj atomskoj elektrani u ovim predelima: konstrukcija modernog kolosa sagrađena je na području Čukotke, rejonu — prema informacijama ekonomskih eksperata — koji postaje mesto gde će se u budućnosti dobijati velike količine zlata.

Nekoliko najosnovnijih podataka o ovoj atomskoj centrali: njeno ime i prezime je Bilibinskaja, gradi se u uslovima »večne hladnoće« i poseduje četiri reaktora.

Atomski stručnjaci tvrde da ova atomska centrala ima važan pionirski karakter, jer će dati prve rezultate razvitka atomske energije na dalekom sibirskom istoku u izuzetno složenim klimatskim uslovima, i istovremeno, predstavljati svestran eksperiment koji će prezentirati ekonomske »atomske normative« o eksploataciji. Atomisti su odlučili da besprekorno prate plimu neprestanog prodora prema neizmernim bogatstvima severa, danas još uvek »uspavanim« pod debelom korom snega i leda.

U poslednje vreme uočljivi su naponi da se na licu mesta, duž sibirske zemlje, svestrano ispita mogućnost stvaranja elektrana čiji bi pogon bio isključivo — nuklearno gorivo. Prema mišljenju B. P. Orlova, u knjizi »Sibir danas: problemi i rešenja«, Sovjetski Savez je na vodećem mestu u svetu po razmerama ispitivanja mogućnosti za svestrano korišćenje nuklearnog goriva. Isti autor takođe naglašava da rezultati zabeleženi proteklih nekoliko godina, jasno pokazuju da »severni predeli — Sibir — postaju pogodno tle za razvitak široke primene atomske energije«. Eksperimenti izvršeni dosad, dali su nedvosmislen odgovor, koliko savremeni metodi mogu da doprinesu svestranom osvajanju bespuća i ubrzaju procese industrijalizacije nedaleko od već otkrivenih rezervi rudnog bogatstva.

Sa bilo kog mesta i iz bilo kog ugla došljak osmatrao Sibir, uvek će se pred njegovim očima pojavljivati iznenađenja. Boravak u Novosibirsku upotpunio je već bogat mozaik prikupljenih impresija u sferi polarnog kruga; izuzetno važna saznanja uneo sam u beležnicu u Akademskom gradu — »glavnom štabu« naučne vojske osvajača. Ovde nije moglo da bude ekonomskih nagađanja, sve ranije pretpostavke i nagoveštaji dobili su potpunu potvrdu. Pod krovovima instituta nisu prisutna samo traganja u okviru pojedinačnih eksperimenata, naučnici sa svojim saradnicima danonoćno rade na prevođenju pustih predela na kolosek naseljenih krajeva, u kojima će, zajedno sa gradovima, varošima i selima, narastati moćna industrija.

Sibir je postao pojam stalnih promena, nekakav veliki točak u neprestanom pokretu. Boravak u krugu nauke, nedaleko od Novosibirska, omogućio mi je da ocenim: koliko je potamnio nekadašnji psihološki kompleks prema Sibiru. Naime, decenijama je svako otiskivanje na pučinu »belog okeana« stvaralo nepoverenje i neizvesnost. Odlazak na obale Indigirke, Lene ili Jeniseja nekad je mogao da znači samo daleku pustolovinu u kojoj će faktor sreće odigrati presudnu ulogu...

Usamljena ostrva, seoca, zabačena negde preko sedam brda, danas su gradovi koje povezuju

redovne avionske linije sovjetske vazduhoplovne kompanije »Aeroflot«.

Život se uveliko uselio na puste predele i, kako Novosibirski kažu, sa sobom doneo »harmoniju svemoćne civilizacije«.

Bitka za Sibir je, uprkos svemu, daleko od svog svršetka...

Hydrocentrale, obično, prve zakucaju na vrata tajge, rekli su mi u Akademskom gradu, one su, zaista, postrojenja koja obezbeđuju dolazak moćne industrijske ekspedicije. Džinovske brane, nalik na planine, menjaju sliku severnih snežnih pustinja — pretvaraju ih u pitome, pristupačne predele. Ali, ne treba gajiti iluzije, takvi neimarski poduhvati ne ostvaruju se preko noći. U protekloj devetoj petoljetki (1971—1975), 500 kilometara od grada Magadana, u severoistočnom delu Sibira, počelo je podizanje ogromne hidrocentrale na reci Kolimi koju su graditelji nazvali »kolimsko blago«. Računa se da će, u narednoj desetoj petoljetki, do 1980. godine, na ovom mestu biti pušteni u pogon prvi agregati.

Nisu samo složeni klimatski uslovi — zimi se redovno temperatura spušta do minus 55 Celzijusovih — izuzetna prepreka za graditelje. Hydrocentrala između obala Kolime imaće branu visoku 126 metara, a široku skoro čitav kilometar!? Projektanti su izračunali da će u nju biti neophodno ugraditi oko 15 miliona kubnih metara betona i ostalog materijala, a to iznosi slikovito upoređeno po kubaturi: petnaest Keopsovih piramida u Egiptu!

Jaki kolimski mrazevi sugerirali su projektantima da pod zemljom postave mašinski deo: koristiće se »večna hladnoća« za izvođenje radova tokom čitave godine. U prvom jurišu, za proteklih pet godina, okolina buduće velike hidrocentrale izmenila je izgled: postavljeni su prilazni putevi i udareni temelji budućeg grada Sinegorja koji danas naseljava četiri hiljade ljudi. Obrisi budućih devetospratnica u naseljima najavljuju predviđanja urbanista da grad treba ga dostigne cifru od 12.000 stanovnika.

Severoistočnu oblast Sibira električnom energijom danas već napaja više centrala; međutim, sve to nije dovoljno za nove industrijske objekte koji se grade ili koji će se graditi na ogromnom prostoru. Bilbinska atomska centrala i takozvana »plivajuća stanica«, kao i sve ostale, neće moći da zadovolje potrebne kapacitete, pa je, pravovremeno, kako je to uobičajeno za sibirski prostranstva, upaljeno zeleno svetlo za izgradnju ogromne hidrocentrale, kako je meštani danas nazivaju — »kolimsko blago«.

GRAD OPASAN NAFTOM

Moderan industrijski centar, sadašnji Novosibirsk, radna košnica, grad iz koga svi putevi vode u Sibir, nestajao je u jutarnjoj izmaglici. Za nekoliko minuta kroz avionsko okno nazirali su se obrisi satelitskih naselja podignutih na obalama reke Ob. Dopadljiv pejzaž savremenog grada nisu samo fabrički dimnjaci i široki bulevari, milionska metropola čuva u svom okrilju citadelu nauke bez koje je teško razaznati grčevitu sibirsku sadašnjost, a naročito, zagnjuriti se u industrijski komfor budućnosti.

»Otkriće veka« postala su nalazišta nafte i prirodnog gasa u Sibiru. Laskavi naziv, zabeležen u Akademskom gradu, nije deo samouverenosti koja raspaljuje maštu: ogromne rezerve su rezultat preciznih dugogodišnjih geoloških istraživanja.

Uz obilan doručak serviran na avionskom stočiću listam brošuru prepunu podataka o »crnom zlatu« čije su količine u prirodnim rezervatima izražene šokantnim ciframa. Na stranicama knjižice »Nafta i gas Tjumenja« nalazišta su predstavljena u detalje, tako da se može zaključiti da predodređuju »večnu eksploataciju«, i nagoveštavaju postojanje lavirinta nepreglednih riznica na teritoriji zapadnog Sibira. Ovaj podatak se smatra izuzetno važnim, jer je veliki industrijski proboj vezan čeličnim lancima za procese eksploatacije nafte i gasa...

Statistička poređenja produktivnosti, na stranicama ove publikovane studije, pokazuju da je produktivnost bušotina u Samotloru — jednom od najznačajnijih naftonosnih polja tjumenjske

oblasti — veoma blizu produktivnosti bušotina u Iraku, koje se smatraju, prema svetskim normama, najproduktivnijim u industriji nafte Bliskog istoka. Put do dragocenih bušotina predstavljao je izuzetnu istraživačku odiseju geoloških ekspedicija. Osvajati močvarno tle kraj jezera Samotlor,¹⁹ značilo je rvati se sa prirodom, otimati metar po metar naftonosnog predela iz zagrljaja žitkog blata. Deceniju i više traje bespoštedna borba.

Naftaši, predani radnici, rame uz rame sa inženjerima, vodili su bitku za bušotine iz kojih će izbijati nafta. Nije se znalo kada je gore, leti, kada radove ometaju neprohodne močvare, ili zimi, kada snežne mećave i velike hladnoće pritiskaju sa svih strana. Prognoze istraživača su, od prvih dana, bile laskave u svakom pogledu. Međutim, imajući u vidu surove prirodne uslove — potpuna močvarnost terena i mrazevi do 50 Celzijusovih stepeni — ni najveći optimisti među ekonomistima nisu mogli da predvide da će tjumenjska oblast dati već 1975. godine 150 miliona tona nafte! Rekord u kratkom roku pokazuje svu temeljnost i bespoštednost upornosti, uprkos svih teškoća i prepreka.

Hroničari nisu imali potrebe, ipak, da osvajanje samotlorskog jezera nazovu »naftaškom groznicom«, jer je čitava bliska prošlost predstavljala deo planiranog sibirskog juriša, posle prvih signala dobijenih pojavom prve bušotine iz koje je potekla nafta 18. oktobra 1964. godine.²⁰ Na prvom koraku se znalo da će »tjumenjska epopeja« zahtevati izuzetne napore graditelja i hitro obezbeđivanje velikih materijalnih sredstava.

Dugi let avionom vodio je preko tjumenjskih nalazišta nafte i gasa. Sa visine od desetak hiljada metara jedva su se mogle nazreti metalne konstrukcije crpki i pumpnih stanica. Pogled kroz avionski prozorčić ličio je na usputnu ilustraciju mnoštva podataka, upravo pročitanih na stranicama brošure posvećene ovom bogatom nalazištu »crnog zlata«.

Svaki kvadratni metar prostrane močvare je izuzetna zanimljivost — jedno od mnogih »sibirskih čuda« koja ponajviše iznenađuju došljake. Radnici naftonosnih predela, stanovnici grada Nižnjevartovsk, sve shvataju kao obične stvari, savladive teškoće u igri sa prirodom, dužnošću u okvirima preobražaja sibirskih bespuća.

Velika varoš, Nižnjevartovsk, moderan grad naftaša sa 60.000 stanovnika podignut je na mestu gde je do juče bila močvara. Graditelji su žitko blato nasuli peskom da bi pripremili teren za nova naselja. Odakle pesak u močvarnim predelima? Odgovor je, u stvari, spretno rešena zagonetka: kako jezero Samotlor nema peska, neophodan materijal, bez koga je bilo nemoguće zamisliti podizanje varoši, nađen je na dnu reke Ob; uz pomoć specijalnih sondi-granata pesak se kopao u rečnom koritu i kiperima prevezio nekoliko desetina kilometara dalje, do mesta na kome su projektanti predvideli podizanje naselja.

Čitav Nižnjevartovsk izgrađen je na pesku, sve okolne močvare zasute su peskom, pa čak i neke bušotine sa čeličnim tornjevima, takođe su na peščanoj osnovi. To je, bez sumnje, bio jedini način da se čovek približi bogatim nalazištima nafte i gasa, usred nepregledne i teško prohodne močvare u okrilju jezera Samotlor.

Kada za ovu varoš u tjumenjskoj oblasti kažu da sa svojim trgovima i ulicama »pliva na nafti«, ova opaska nije deo mističnih ocena, želja da se što dramatičnije predstavi sablasan glib —

¹⁹ Na jeziku starosedelaca ove oblasti, Hanta i Mansa, Samotlor znači »Mrtvo jezero«. Karakteristike terena: Samotlor je dubok dva metra (!), nafta se nalazi na dnu, ispod izuzetno močvarnog korita jezera čija debljina dostiže i do deset metara. Područje oko jezera je nepregledna močvara u kojoj žitko blato, prema nalazima istraživača, dostiže debljinu i do šesnaest metara!

²⁰ Toga dana u 18 časova i 6 minuta iz bušotine se pojavila tekućina. Vodoskop je potvrdio postojanje nafte u tjumenjskoj oblasti. Ubrzo se sve pretvorilo u praznik geologa-istraživača i neumornih radnika. Podaci govore da je ovu bušotinu napravio Georgij Norikin, i prema tradiciji, prosuo malo nafte po zemlji. Znalo se odmah da u specifičnim uslovima izvora, sve uređaje — tornjeve, protočne cevi i ostalu opremu — valja postaviti tek posle opsežnih »manevara« za blokadu močvarnog terena. Ljudi su se oslonili na tehniku, ali ni ona nije imala nikakvu volšebnu snagu, često je trebalo zagnjuriti se u blato da bi se duga cev ugradila na odgovarajuće mesto. Prva bušotina nafte nalazi se petnaestak kilometara od današnjeg grada Nižnjevartovsk, na mestu koje je bilo potpuno pusto. Posao je u prvo vreme izgledao uzaludan, međutim, niko nije gubio strpljenje, geolozi su pokazali smer, i nešto dalje — nafta je pocurila.

vredan rezervat »crnog zlata«. Sve što postoji u Nižnjartovsku i u močvarama Mrtvog jezera, kako ga zovu starosedeoci, stiglo je vodenim ili vazдушnim putem.

Delovi tornjeva za bušenje nafte, konstrukcije za devetospratne zgrade, ploče za drumove, daske, hrana... prebacivani su i još danas se prebacuju, najbolje je reći, takozvanim vazдушnim »liftovima«. Ne postoji nijedan put koji vodi od Nižnjartovska do Tjumenja. Oni stanovnici koji, na primer, žele sopstvenim automobilom da krenu na duže putovanje, moraju transportnim avionima da prenesu vozilo. Ovako blokiran položaj čitavog područja, u kome se neprestano održava ritam svakidašnjice, bez zastoja i bilo kakve oskudice, košta suviše mnogo zajednicu.

Ove godine (1976) do »ostrva« okruženog močvarama stiže iz Tjumenja železnička pruga čija je izgradnja u punom jeku. Među paradoksima u tehnici gradnje često se pominje nalazište nafte Samotlor. Svaka sitnica je nešto izuzetno — kao i u mnogim sibirskim predelima — složena operacija, obično, bez poštovanja ustaljenih zakona gradnje.

Kada otopli, mnogim uređajima za crpljenje nafte upravlja se sa odstojanja, automatskim putem, zato što su nalazišta pod vodom. To je bio razlog što su angažovane specijalne ekipe gnjuraca da, za vreme kratkog leta, u slučaju potrebe, pomognu da se otkloni kvar. Oni često, umesto u vodu, moraju da zagnjure u — blato. Dolaskom duge zime površina močvare se zaledi, i onda, ljudi i mašine mogu da se slobodno kreću po zamrznutom tlu — počinje građevinska sezona!

U močvarama se često vodi bespoštedna borba protiv stihije: ljudi utonuli do pojasa rade u žitkoj masi. Dešava se da u močvari prsne cev (naftovodi se ne ukopavaju u zemlju, već se polažu na površinu), ali kako močvarno tlo »diše«, cev se izvija i lako prska. Mrtvo jezero (Samotlor) ispresecano je putevima, postavljenim — kako kažu inženjeri — na »plovećim jastucima«, koji predstavljaju najbolji primer kako su graditelji u carstvu sibirskih mrazeva, ljutog neprijatelja — niske temperature, pretvorili u — prijatelja!

Putevi u najbližu okolinu oko grada Nižnjartovska grade se zimi. Tehnika je svojevrsna, tipično sibirski: seče se led u širini budućeg puta do izvora nafte, i onda odvozi kiperima, zatim se vadi donji sloj treseta i na njegovo mesto odmah nasipa običan treset koji se na niskoj temperaturi zamrzava. Taj nasip se oblaže peskom, pravi se košuljica, čiji je zadatak da preko leta održava nisku temperaturu osnove na koju se postavlja betonska trasa puta. Dakle, stvorena je »večna hladnoća«, neophodan uslov da bi novopodignuti putevi bili čvrsti, stabilni i kada se otopi led i oživi močvarno tle Samotlora.

Prema predviđanjima projekatata, »naftaška prestonica« (Nižnjartovsk), narašće do 170.000 stanovnika. U ovom močvarnom kraju više se neće podizati gradovi. Do nedavno je najveći problem stanovnika bila voda, ali sada, pošto je završena moderna vodovodna mreža sa centrima za prečišćavanje vode, otklonjen je veliki nedostatak neobične varoši u zagrljaju nafte.

Kada sam ostavio iza sebe obale Oba i tjumenjsku oblast bilo je neophodno nastaviti upoznavanje sa epopejom osvajanja močvarnog tla pod kojim se kriju bogate rezerve nafte i gasa. Na stranicama dokumentovane brošure, jedinstvene hronike o velikim nalazištima, našao sam obilje podataka, koji su dopunili i sve ono uneto u beležnicu još za vreme posete Ekonomskom institutu u Akademskom gradu. Listanje dokumentacije doprinelo je boljem upoznavanju bogatih nalazišta »crnog zlata«.

Uprkos ostvarenih rezultata na području naftonosnih rejona zapadnog Sibira, stručnjaci neprestano ističu da »osvajanje teško pristupačnih područja stvara složene probleme«. Nije nimalo lako, bez obzira što je dosad dosta učinjeno u traganju za bušotinama i na postavljanju mreže naftovoda i gasovoda, savladivati nedostatak saobraćajnica i odolevati velikim mrazevima kada najmoćnije mašine otkazuju poslušnost, zastaju i parališu sve postavljene planove...

Naučnici su neprestano osmatrali »otkriće veka«, nalazišta nafte i gasa u zapadnom Sibiru; svakodnevno se, na osnovu dobijenih izveštaja, prati rad na prostranim terenima. Broj bušotina nafte neprestano raste: za više od deset godina, koliko je proteklo od prve bušotine na tlu zapadnog Sibira postavljeno je oko 4.000 dubokih bušotina. Postoji solidna baza, sakupljena su velika iskustva na pustim predelima, pa čak i na onima gde se i najsmelij geolozi dugo nisu usuđivali da

obave merenja, plašeći se velikih daljina i usamljenih mesta nalik na izgubljena ostrva u prostranstvu sibirskog okeana.

Učinjen je veliki napredak u ovim krajevima, uprkos naglašene skromnosti sa kojom su se završavali gotovo svi susreti u fabrici teških mašina u Novosibirsku, u Institutu Akademskog grada, kao i dijalozi sa inženjerima, ekonomistima, radnicima i kolegama novinarima. Videnja u glavnom gradu Sibira nadovezala su se na mnoštvo impresija unetih u beležnicu kraj graditeljskih ofanziva, zateknutih u varošicama i selima koja smo prethodno posetili u krugu — polarnog kruga.

* * *

Leteli smo koridorom prema Irkutsku, ponovo prema dalekim rejonima Sibira, u okrilje velikog jezera Bajkal, na obale velike reke Angare. Vreme je brzo proticalo u avionu na mlazni pogon. Posle detaljnijeg upoznavanja sa tjumenjskom naftonosnom oblašću, svaki podatak o gradu Irkutsku i oko Bajkala, koji će narednih dana postati mesto novih susreta, dobro je došao kao predgovor za nove dijaloge.

»Često u svetu, daleko od ovih predela, ljudi imaju običaj da kažu, kako, eto, na životnom piru nema mesta za sve« — rekao je moj saputnik, simpatični govornjivi Sibirac, posle nekoliko reči upoznavanja, u nameri da mi, ne znajući koliko već krstarim sibirskim prostranstvom, što plastičnije predstavi kako pomenuta krilatica ne odgovara istini, pogotovu ako se primeni na nenaseljene krajeve Severa i Dalekog istoka.

»Vidite, mi Sibirci ne mislimo tako, ovde nedostaju ljudi. Učinjeno je dosta. Ukočeni točak migracije se pokrenuo«, — dodao je saputnik.

Prazni prostori vaze za došljacima, ponajviše na teritorijama gde je predviđen razvitak određenih industrijskih grana. Usred mora tajgi i tundri, dosad su nikli novi gradovi i naselja, sever se sve više pokorava čoveku.

»Sever je na geografskoj karti još uvek obojen belom bojom. Zašto? Budite oprezni, taj ogroman prostor nije više bela pustinja, sastoji se iz više naseljenih rejonu. Svaki deo, ako se tako može reći, je u fazi narastanja«, dodao je saputnik, naglašavajući svu složenost i delikatnost već prisutne »sibirske operacije«.

Irkutsk je veliki grad, raskrsnica avionskih puteva za Daleki istok, industrijski centar, jedna od najvažnijih stanica transsibirske železničke pruge. Za razgovor je ostalo još desetak minuta, veliki avion TU-104 već se približavao aerodromu. Posle veoma korisnog boravka u Novosibirsku, slećemo u grad za koji mi je ljubazni poznanik rekao da »ima spremne zalihe iznenađenja«.

Irkutsk je imao i složenu prošlost, koja, iako nije prisutna u ljudskim naravima, može da se zatekne u drvenim kućama sa doksatima i širokim terasama poduprtim izrezbarenim stubovima, pod čijim krovovima su živeli dekabristi. Saznajem da je u velikoj varoši, na čiji aerodrom upravo slećemo, moguća i jedna šetnja kroz istoriju Sibira...

Prohladan, sunčan dan nadnosio se nad ravnicom opasanom bregovima čiju je površinu ukrašavala gusta šuma. Dostojanstvena Angara sa širokim koritom ličila je na tekuće more. Veliki grad je, napolju, pokazao svoje široke međe, moderne zgrade, bulevare i ulice.

Lice Irkutska je ozbiljno, prepuno poslovne svakidašnjice, ali na prvom koraku, ne može se reći da nedostaju boje i ritmovi savremene racionalnosti. Uprkos utisaka, grad je iz daljine imao neku čudnu privlačnost, možda zato što nije pokazivao razdražljivost velike varoši i bučnost motorizovane reke koja se provlači između fasada višespratnica.

Irkutsk je varoš u sibirskoj odori, koju, dakle, civilizacija još nije pretvorila u mravinjak bučnosti. Ako ste prvi put u gradu na Angari, činiće vam se da ste u njemu bili više puta. I kada, posle nekoliko dana, napustite Irkutsk i njegovu živopisnu okolinu koju zovu »zabajkalje«, nešto će vas vući, kažu, da se, jednoga dana, ponovo vratite na obale Angare.

Orbita Bajkala

CARSTVO CELULOZE I KRZNA

A ko ste želeli da uđete u orbitu Bajkala i bogatih područja u njegovoj okolini, dobro ste učinili što ste za orbitalnu stanicu izabrali Irkutsk!« — rekao mi je saputnik kada smo se rastajali na aerodromu, želeći da mi na slikovit način, posle udobnog leta od Novosibirska, predstavi bogatstva rasuta u ovoj oblasti. Obrazovan momak, načitan, veoma pažljiv, inženjer, tehnolog, specijalista u prerađivačkoj industriji drveta — kako se predstavio Voloda, — nagovestio je, u nekoliko rečenica, vrednost »bajkalskog carstva«.

Irkutsk ima ozbiljno lice, možda zato što je postao središte napora da se, na doskora nedovoljno naseljenoj oblasti, provedu životni tokovi. Smešten na obalama Angare, jedine plovne reke od ukupno 360 koliko ih ima u ovom kraju, ovaj grad sa pola miliona stanovnika, brzo osvaja simpatije došljaka. Njegovi stanovnici se hvale da nikada nisu prinosili molitve i žrtve za bogatstva. Žuljevite ruke radnika i seljaka ubedljivo dokazuju da sami otvaraju vrata raznovrsnih riznica prirode.

Velika pažnja poklanja se danas teškoj industriji — gradnji krupnih objekata. Za oblast Bajkala, kažu, to nisu suviše ambicije, to je naučno najavljen prodor prema nenaseljenim prostorima.

»Zabajkalje se uvek moglo pohvaliti bogatstvima, ali samo jednim — nikad. Nedostajalo je, doskora, najveće bogatstvo — ljudi! Učinjen je veliki korak, mladi su počeli da dolaze, odlučili su da nasele ove prelepe pejzaže: stigli su inženjeri, lekari, kvalifikovani radnici i ljudi desetine drugih profesija« — zadovoljno naglašava Leonid Konstantinovič Zamanovski u Gradskom sovjetu Irkutska. Svi bedemi su, rešenjem ove dugo prisutne zagonetke, probijeni, nema više tihog očaja ni potmulog gneva zbog nedostatka ljudske pokretačke snage.

Sibir je dugo vapio za ljudima. Malobrojne naseljene oaze, duž bespuća, prepune starosedelaca sa njihovim krhkim nadama, pritisnutih opsesijom da treba preživeti, nisu nikoga prizivale u pohode. Suve snežne mećave koje donose ljute mrazeve ličile su na nepobedive nemani, anatemu zlih duhova, čiji je nalet bilo teško obuzdati. Ali, sasvim je drugačiji postao današnji životni stav na prostoru gde sela, varošice i gradovi, usiljeno otimaju zemlju od sibirske pustinje, proširuju svoje međe. Nestali su plašljivi lukavi pogledi, povijena leđa pred nevoljama, tiha mrmorenja starosedelaca; sada se uporno ponavlja: »mladi, novi ljudi su došli«, i sa pravom tvrdi da je to, pre svega, važan moralni faktor za dalje osvajanje.

»Do dobre zemlje su stigli novi ljudi, danas je u toku jedinstven poduhvat — prodor u nedra sibirske zemlje. Na svakom koraku narasta poneki važan objekat, ambiciozni planovi postaju stvarnost, uspravna bogatstva počinju da teku, pretvaraju se u tražene proizvode svetskog standarda« — dodao je Leonid Zamanovski prilazeći geografskoj karti bajkalskog područja u nameri da nam, ukratko, predstavi raznovrsnost nalazišta u čijoj blizini narastaju fabrike, zavodi, čitavi kombinati...

Ubrzo saznajemo da, kako reče moj saputnik na vratima Irkutska, u »orbiti Bajkala« ima svakojakih korisnih nalazišta, gde je veoma unosno podizati čitave industrijske basene. Čitav sliv džinovskog jezera menja fizionomiju, prerasta u region moderno industrijalizovanih predela. Kao što će biti slučaj sa svim rejonima gde će prolaziti trasa buduće Bajkalsko-amurske železničke pruge (BAM), tako će biti i ovde :kraj fabrika će narasti nova sela, varoši i gradovi.

»Sve se ovde sakupilo, koncentrisalo, za sibirske pojmove na ne tako velikom prostoru, bolje reći, ne tako raštrkano na velikim razdaljinama. Milioni hektara šume, nalazišta uglja, zlata, magnezita, reka sa velikom hidroenergijom, prirodni rezervati životinja sa skupocenim krznom i niz drugih bogatstava, još uvek ostaje neosvojeno, predstavljaju izazov, iako je, uveliko, povučena prva industrijska brazda« — objasnio je Zamanovski.

U centru pažnje je dalji razvoj prerađivačke industrije drveta baš u ovom rejonu Sibira:

poseban akcenat, u svim opsežnim ekonomskim planovima i proračunima, stavlja se na dostizanje visokih kvaliteta u proizvodnji celuloze i hartije. Neobično je važno za industriju drveta, kažu, »obezbediti maksimalni ekonomski efekat«.

Zadatak je u ovoj irkutskoj oblasti — kao i svim ostalim gde je predviđeno podizanje drvne industrije (tomska i tjumenjska oblast i krasnojarski kraj) — razgranati na licu mesta tehnologiju prerade drveta. Na taj način se smanjuju rashodi za transport »sirovog« drveta. Ekonomisti su izračunali da bi prevoženje drveta, kao polufabrikata, kroz sibirski prostranstva, do nekih drugih punktova za preradu, povećalo troškove za dva do tri puta.

Ambicije za proizvodnju visokokvalitetne celuloze dugo su predstavljale samo ambicije, međutim sada čitava armija naučnika radi, u etapama, ekonomsko-matematičku analizu za postavljanje drveno-industrijskih kompleksa, tamo gde to dosad nije učinjeno. U prvu grupu izgradnje svrstani su sledeći »drveni baseni«: bratski, čunski, ustilimski, krasnojarski i asinovski. Ilustracije radi, ako se zaviri u planove, lako se zapažaju prognoze za visoku proizvodnju na svakom od pomenutih kompleksa; na primer, samo ustilimski drveni kombinat davaće 624.000 tona sulfatne celuloze godišnje!

»Ovaj celulozni gigant gradi se zahvaljujući zajedničkim ulaganjima zemalja, članica SEV. Najavljeno je da će u opremanju kombinata učestvovati neke francuske firme« — objasnio je Leonid Zamanovski dopunjujući malopređašnje izlaganje o perspektivama proizvodnje toliko tražene celuloze na svetskom tržištu.

Računa se da će prve tone celuloze sa ovog mesta biti transportovane već 1979. godine. Kombinatska industrija drveta, koji kratko zovu i »bajkalski«, ponudiće tržištu najkvalitetnije sorte celuloze, među kojima će biti i veoma tražena »supersuper«. Razrađujući smer razvitka sirske drvne industrije, naučnici u »glavnom štabu«, u Akademskom gradu kod Novosibirsk, dali su preimućstvo i irkutskoj oblasti, odakle će »poteći« tone celuloze i kilometri hartije. Višestruki značaj ima proces hemijske prerade drveta, jer se pored ostalih produkata dobija i guma visokog kvaliteta.

Kako rešiti problem ekonomičnog transporta drveta u kolektivima za krčenje šuma i pripremu sirovina, neke vrste polufabrikata?

Dobiti odgovor nije nimalo laka stvar, ako se ima u vidu da transport na prostranstvima koja najviše meseci u godini pokriva sneg i led poskupljuje troškove. Uprkos planovima da se u Sibiru grade kompleksi za preradu drveta, ipak, stabla treba seći i dovlaci do velikih kombinata. Šuma se krči brzo, kilometar po kilometar, mesto seče se udaljuje od mesta gde je fabrika — centar za sakupljanje i pripremu ogromnih količina građe. Za nekoliko godina to su velika udaljavanja, novi troškovi i nove teškoće na teško prohodnom terenu. Inženjeri nisu dugo tapkali u mestu. Entuzijazam mladih stručnjaka — o čijem pravovremenom dolasku mi je govorio u Gradskom sovjetu Leonid Zamanovski — rešio je i ovu enigm, nađeno je ekonomično rešenje, novi vid krčenja šume i čitavog procesa pripreme drvne »sirovine«: projektovane su rečne ploveće fabrike.

Ovakvi ploveći kolektivi nosili bi sve sa sobom: ljude i svu potrebnu mehanizaciju. Na dohvata ruku bi bili: električne testere, traktori, agregati za sortiranje drveta, transporter za prenos balvana i stotinu drugih potrebnih stvari. Posle određenog vremena, kada se ukaže potreba da se »ploveće preduzeće« premesti sa jednog šumskog masiva na drugi, ništa lakše; »manevar« bi se obavljao leti, pošto se otopi led diže se sidro, sve putuje dalje, uzvodno ili nizvodno, rekomb, do novih šumskih gazdinstava.

»U Sibiru šumu nazivaju kratko — tajga. Živopisni predeli su lepi zimi i leti, svejedno, kada sunce greje ili štira mraz, međutim, uvek je tajga teško pristupačan predeo« — rekao je moj sagovornik odgovarajući na moje pitanje o značenju reči »tajga«, često upotrebljavane u literaturi, ili u svakodnevnom razgovoru kada se pominje Sibir.

Reč »tajga« je mongolskog ili burjatskog porekla i znači: teško prohodna šuma. Ako se svemu ovome doda da tajga pokriva dve trećine teritorije Sibira, i da sela, varoši i gradovi na tom prostranstvu liče na ostrva, dobija se jasna predstava. Ekonomisti su skloni da tvrde, na osnovu

određenih merenja, kako je tajga tek u XX veku postala prava materijalna baza za mnoge industrijske grane. Istočni Sibir je prostor na kome su kompleksi šuma koji po kvadraturi zauzimaju najveći deo u čitavom SSSR. Krasnojarski kraj i Irkutska oblast, dakle, na prostorima u slivovima reka Jenisej i Angara, već su podignuta čitava mehanizovana postrojenja za preradu drveta i izgrađeni kompleksi kombinata u kojima se, primenom najmodernijih procesa, dobija celuloza i desetine drugih produkata, karton, hartija...

Izuzetno cenjeno drvo u Sibiru je — kedar. Još u davna vremena seljaci su krčili tajgu, ali su uvek, kada bi došli do stabla kedra, odustajali od seče, pravili su predah, odlazili stotinak metara dalje do drugih stabala. U to vreme kedar je nazivan i — »hlebnim drvetom«. Više od polovine dohotka u seljačkoj porodici, donosio je nekad kedrov orah. Ništa to nije neobično, tvrde botaničari, osamdeset procenata ploda ovog drveta sačinjava — čisto ulje, toliko ukusno da se može porediti sa maslinovim ili bademovim uljem.

Starosedeoci ovih krajeva, pokrivenih gustom šumom, znaju i za kedrovo mleko! Ako se plod stavi u činiju i preliva ključalom vodom, dobija se ukusno mleko. Ali, tu se ne završava ova istinita skaska o korisnom drvetu čije su osobine poznate iz davnina.

Kuće građene u sibirskim tajgama, od kedrovih balvana, nazivale su se »večnim izbama« jer su bile otporne i dugotrajne. Ljudi su obrađivali drvo, pravili škrinje i sanduke, u kojima su, kaže predanje, čuvali odeću i obuću, koja je ostajala upotrebljiva za unuke i praunuke. Kedrovina je postala pojam za narode koji su živeli usamljeni na nepreglednim oazama Sibira.²¹

U šumskom moru Sovjetskog Saveza (oko 680 miliona hektara) na kedrovo drvo odlazi oko 37 miliona hektara, i nalazi se uglavnom na područjima u blizini Bajkala i u oblastima Altaja i Sajana. Kedar je i dan-danas veoma cenjeno drvo, ne samo u sibirskim selima nego uopšte u industriji drveta. Višestruka korist samo od ove vrste drveta najbolje ilustruje višestruku korist drvno-prerađivačke industrije, koja je donedavno bila zapostavljena u sibirskim oblastima pokrivenim gustim šumama.

»U čitavoj oblasti, pored eksploatacije drveta koja narasta, svakako treba pomenuti uspešan razvoj obojene metalurgije, koja, takođe, u našem kraju ima pravo građanstva« — dodao je Leonid Zamanovski upoznavajući nas sa novim rudnicima uglja, nalazištima ruda i zlatonosnim rekama.

Odakle god pogledali prostore, bogatstva teritorije koja okružuje Bajkal, »iskrsne ponešto značajno, što će doprineti industrijskoj eksploziji u sibirskom okrilju. Zlato nađeno nedaleko od varošice Bodaibo, nije danas više iskonstruisana priča o lenskom zlatonosnom kraju.

Dok beležim brojke koje su, posle opsežnih ispitivanja, prezentirali naučnici-istraživači, upoznajemo privredne potencijale ovog kraja, i prisećam se da mi je neko, na pragu ovog dugog krstarenja po sibirskim prostranstvima, rekao: »U Sibiru se ne treba čuditi, svejedno kad vam govore o dobrim ili lošim stvarima«. Nalazišta lenskog zlata, baš kao dve nedelje ranije dijamantske zalihe u Mirnom, nisu izazvala nikakvu izuzetnu pažnju. Trebalo je ostati ravnodušan, takođe, u trenutku kada sam prvog dana boravka u Irkutsku uneo u beležnicu da samo basen Tuluna daje 25 miliona tona uglja za godinu dana!

Ljudi bez usiljene grimase i bez izuzetnog akcenta govore, evo i u Irkutsku, o podizanju industrijskih postrojenja, prodiranju armije radnika, graditelja, inženjera... do bogatstava u sibirskim bespućima. Stanovnici velikog grada na reci Angari mogu mnogo da pričaju o sukobljavanju čoveka i prirode, objašnjavaju koliko je bilo potrebno vremena i truda, dosad, da bi se stvorili uslovi za podizanje moćnih fabrika i velikih zavoda.

Brodovi koji doplove danas Angarom do pristaništa u Irkutsku ne odlaze više prazni. Tovari se neprestano uvećavaju; vredni ljudi, pristigli u ove krajeve u kojima se sve menja, ne sećaju se maštovitih predanja u kojima se sibirski zemlja predstavljala kao kraj u koji su i male i velike gladi

²¹ Publicista V. Dmitrijev, savremenik Puškina, pisao je na stranicama »Sibirskog vesnika« o drvetu kedar, opisujući ga u superlativima, nazivajući ga retkom lepotom prirode. Svojevremeno ovaj čovek je zapisao da se u područjima kedrovih šuma krije ogromno bogatstvo »veoma značajno za ekonomski razvoj države«. Vrednost ploda drveta (šišarke) takođe je pomenuta u ovoj odi o korisnom stablu sibirskih šuma.

dolazile često u pohode seoskim kolibama.

Sasvim je drugačiji ovde psihološki stav i životni ritam nego što je bio ranije, kada su naseljena mesta bila izuzetna retkost a veliki grad Irkutsk bio samo varošica sa nekoliko nizova drvenih kuća. Razgovor sa kolegom Sergejom Osipovičem Ostroumovom vodio se na »novinarskom nivou«, pa nije bilo neophodno dugo čekati da se zabeleži poneko originalno poređenje. Dobar poznavalac čitave oblasti, dugogodišnji putnik po prostranom bajkalskom carstvu, ovako je predstavio dolazak savremene tehnike u daleke predele:

»Medvedi prolaze, u vreme velikih mrazeva, ulicama Irkutska, ali, istovremeno i — trolejbusi!«

Ovo ne treba shvatiti samo kao dopadljivu novinarsku dosetku. Šume su na dohvatah grada, okružuju periferiju, tajga nastaje nekoliko kilometara od centra, pojavljuju se brežuljci, a između njih živopisni proplanci. Skrovišta retkih divljih životinja, čija se krzna visoko cene i veoma traže na svetskom tržištu, nalaze se u gustim šumama gde irkutske ulice »poniru«, gube se u zelenom moru tajge.

»Šaljivčine bi sigurno rekle: lako je vama u Irkutsku, vama životinje sa skupocenim krznom dolaze na kućni prag, pa vam ostaje samo da dobro nanišanite« — rekao je kolega Ostroumov, i odmah dodao da bi većina, pošto je reč o lovu, sve shvatila kao lovačku priču. Međutim, ono od maločas, o medvedima i trolejbusu nije, ipak, ni šala ni lovačka priča.

Krzno se smatra još jednim bogatstvom Sibira. Najcenjenije je, kažu eksperti u Kožnoj bazi Irkutska, bez razmišljanja, krzno sobolja, životinje nastanjene u gustim tajgama bajkalskog pojasa i drugim sibirskim predelima.²² Kada sam se našao u prostranim odajama baze gde se sortira prispelo krzno lisica, veverica, ondatri, belog medveda i ostalih životinja, korist od skupocenog ukrasa i tople odeće postala je, uz objašnjenje poznavalaca kožne industrije, određena.

Dragoceno krzno burguzinskog sobolja video sam dosad dva puta, u Njujorku, na plišanom postolju vitrine u Petoj Aveniji i sada u bogatoj irkutskoj bazi. Pomenut je zanimljiv podatak: u Americi bunda od krzna crnog sobolja cenjena je i do 80.000 dolara! Ali ne treba samo zbog ove astronomske cene čuti sve o sobolju i njegovoj postojbini.

Pre četiri stotine godina sobolja su lovili lukom i strelom. Na sibirskom tlu bilo ih je sve manje — nestajali su usled masovnog istrebljenja. U godinama građanskog rata, i kasnije za vreme prvih petoljetki, trgovalo se »mekanim zlatom« pogotovu najskupocenijim kao što je krzno sobolja, samo da bi se poboljšala finansijska osnova novoga društva: za kožu su kupovane mašine toliko neophodne narodnoj privredi. Međutim, posle masovnog uništavanja, koje je trajalo ne nekoliko godina nego stotinama godina, sovjetska vlada je 1935. godine zabranila lov i preradu krzna sobolja za narednih pet godina. To je bio jedini spas da se održi retka zver čije se krzno visoko ceni u svetu.

Posle drugog svetskog rata, pedesetih godina, organizovano je proširenje ogromnih šumskih kompleksa gde živi ova korisna životinja. Više od tri hiljade sobolja pušteno je na područje zapadnog Sibira. Briga o razmnožavanju i neprestana kontrola omogućili su da se danas zadovoljavaju potrebe industrije skupocenog krzna. U 1971. godini, prema podacima dobijenim u Irkutsku, sobolj je pušten u 311 novih reiona od Urala do Tihog okeana i tom prilikom »raseljeno« oko dvadeset hiljada ovih životinja.

Uprkos organizovanom lovu koji se danas obavlja, računa se da u šumama Sibira ima oko 800 hiljada sobolja! To je prema podacima biologa broj koji je krstarilo tajgama krajem XVI veka.

Sobolj se vratio u tajgu...

SIBIRSKI VREMEPLOV

²² U XVII veku država je — prema istorijskim faktima — finansirala skupocenim krznom sobolja, čitave ratove, plaćala dugove, a carevi su vlastodržcima u Evropi slali kožu kao vredne darove. Kako piše danas L. Šinkarjov u svojoj knjizi o Sibiru, ne postoji životinja sa skupocenim krznom koja je, svojevremeno, igrala toliko važnu ulogu u svetskoj politici i ekonomiji, kao što je to — sobolj.

Kratka šetnja kroz istoriju Sibira, posle krstarenja nepreglednim prostranstvima, postaje neminovnost. Kaleidoskop prošlosti sa bezbroj zapisa, dokumenata i fotografija dopunjuje u očima radoznalih došljaka, treću dimenziju utisaka nataloženih na putu dugom više hiljada kilometara.

Stari Sibir je ostavio deo sebe pod muzejskim krovom da svedoči o prohujalim vremenima. Želeli smo da iskoristimo priliku i zavirimo pažljivije u prošlost Sibira i saznamo nešto više o ritmu istorijskih mena. Za sveobuhvatnu analizu neophodno je pročitati tomove knjiga. Međutim, jedan kratak osvrt dovoljan je za upoznavanje uopštenog trajanja.

Za put u prošlost nisam tražio mamutske ankete arheologa, doktorske disertacije ni studije sociologa, dovoljno je bilo otvoriti vrata muzeja, zakoračiti između eksponata, i onda, sve impresije zapljusnuti faktima skromne literature koja je, uglavnom, govorila o tome „otkuda je pošao Sibir“.

Nekoliko opštih podataka bili su dovoljni da zaokruže skromnu istorijsku celinu. Na prvom koraku opservator i putnik lako mogu da utvrde da je stari Sibir ostavio dovoljan deo sebe na zemlji. Odlomci prohujalih vremena, zahvaljujući neizmernoj upornosti arheologa, ubedljivo vraćaju klatno unatrag.

Kada su došli prvi ljudi u Sibir? Naučnici ne odgovaraju samo hipotetično na ovako postavljeno pitanje. Na osnovu otkopanih materijala i postojeće literature, treba početi od slučajno otkrivenih ostataka kuće sibirskog lovca u selu Maljta, nedaleko od Irkutska.²³ Dalekosežne analize pokazale su da je starost lobanje i pronađenih ostataka kuće u Maljti negde između četrnaest ili petnaest hiljada godina!

U prelaznom periodu od starog kamenog doba u novo kameno doba pojavljuju se naselja u kojima žive ljudi čija je glavna preokupacija lov, podeljeni na manje grupe, dakle, pojavljuju se prvi tragovi plemenske organizacije.

Arheolozi tvrde da su lovci mezolita živeli u slivu reke Angare, kod ušća rečice Beloj u živopisnim predelima nedaleko od Bajkalskog jezera. Računa se da je to bilo pre oko deset hiljada godina. Davna vremena su, na osnovu iskopina, postala nešto bliža današnjem čoveku. Logična razmišljanja arheologa, prepuna hipoteza i pretpostavki, proširuju poglede unatrag. P. P. Jefimenko tvrdi da je vrlo verovatno da su kosti mamuta, otkrivene u grobovima, često služile prvim ljudima kao »koks paleolita« i da su imale široku primenu.

Ekspedicija arheologa S. A. Fedosejeva istraživala je punih pet godina područje reke Viljuz u nameri da otkrije ostatke prvobitnog čoveka u tim sibirskim predelima. Smela grupa naučnika i istraživača uspeła je da otkrije 23 arheološka spomenika koji su otvorili nove vidike istoričarima da dopune već postavljene hipoteze. Iskopine na pomenutom lokalitetu — kako pišu arheolozi — potvrđuju da su se stanovnici sela duž obala reke Viljuz naselili u ovim krajevima krajem paleolita.

Prve realističke opise Sibira dali su ruski letopisci, oni osvetljavaju sa više strana razdoblje kada su ruski ljudi krenuli na teritoriju, kako se to kaže, daleko iza Urala.²⁴ Ostalo je dosta podataka iz tih vremena, poznato je, na primer, da postoje dve gotovo verodostojne epizode o pohodu ruskih

²³ Februarske večeri 1928. godine u selu Maljta, oko 90 kilometara udaljenom od Irkutska, na obalama rečice Beloj, pritoke Angare, otkriveno je arheološko nalazište koje će preko noći zainteresovati čitav naučni svet. Seljak Saveljev pozvao je prijatelja Berilina da mu pomogne da iskopaju jamu u podrumu. Posle izvesnog vremena lopata suseda skliznu niz neku kost, ali se dvojica prijatelja nisu, u prvi mah, mnogo uzbuđivala — iskopane kosti su izneli na sneg. Sutradan su, ipak, reših da obaveste arheologe irkutskog muzeja. Ubrzo u Maljtu je stigao doktor istorijskih nauka M. M. Gerasimov koji je u isto vreme bio i poznati antropolog. Otkriće je bilo više nego vredno: ustanovljeno je da su nađene kosti mamuta i nosoroga služile u nedostatku materijala za gradnju. Kopajući dalje arheolog sa svojim saradnicima otkrio je prvi grob paleolitskog čoveka u Sibiru i ujedno i ujedno u čitavoj Aziji. To je bio grob četvorogodišnjeg dečaka sa dijademom od mamutove kosti i drugim darovima koji su položeni u grob. Čitav region sela Maljta, duž obale rečice, postao je teren pedantnih arheoloških istraživanja. Osam kilometara dalje od prvog nalazišta otkriveno je novo, takođe, prema proračunima, poreklom iz paleolita. (Leonid Šinkarjov: »Sibir, odakle je pošao i kuda ide«, Irkutsk 1974).

²⁴ Prva priča o putu Novgorodaca u doline reka Pečor i Jugru, gde su živela plemena — preci današnjih narodnosti Mansa, Hanta i Nenka — zabeležena je u Lavrentjevskom letopisu (1377. godine). Ovde se govori o saopštenju Novgorodca Rogoviča iz Jugorske zemlje i plemenima koja su plaćala danak Novgorodu. Druge podatke pruža Ipatjevski letopis iz 1114. godine. Autor navodi kako su stari ljudi pričali o odlasku u Jugru.

ljudi u krajeve severozapadnog Sibira. Izvesni Rogovič je sa svojim ljudima uspostavio trgovinu između stanovnika Velikog Novgoroda i plemena Jugorske zemlje. Ove veze su, vremenom, postajale sve tešnje, svestranije otvarajući široki »most« preko koga će ruski ljudi odlaziti u Sibir.

Prisajedinjavanje Sibira ruskoj državi vezano je, prema mišljenju istoričara, koji se pozivaju na arheološka nalazišta, za ime legendarnog predvodnika odreda kozaka — Jermaka. Ovaj hrabri momak, međutim, nije pripadao prvim Rusima koji su odlazili u Sibir, nego on svojim odlaskom na sever upotpunjuje važnu etapu (XVI vek) prirodne veze između ruskog naroda i sibirskih narodnosti, koja datira iz davnih vremena. Ogromno ne prekidno trajanje, zbivanja u dugim vremenskim etapama, nalaze se ispričana do tančina u bogatim istorijskim spisima. Podatak vredan pažnje, da bi se mogao pratiti hronološki tok masovnih odlazaka u zemlje preko Urala, svakako predstavlja zapis B. O. Dolgog o dolasku ruskih ljudi u Sibir, u kome se pominje da su tadašnju populaciju od oko 217.000 stanovnika, koliko se računa da je živelo preko Urala, sačinjavale razne narodnosti.²⁵ Za naredna dva i po veka sibirske nacionalne grupacije, na razne načine, svaku u svom rejonu velikog prostranstva, zadesiće razne teškoće,²⁶ neke će se brojčano uvećavati, a neke će zbog epidemija i borbi sve više nestajati.

Postupno, sibirski teritorija u XVII veku počinje da se, pripajanjem ruskoj državi, deli na srezove. Više srezova zajedno sačinjavali su oblasne grupe kojima su, po administrativnoj šemi upravljale vojvode. Istorijski podaci pokazuju da je u prvoj polovini XVII veka bilo tri grupe: Jakutska, Tomska i Toboljska, dok je u drugoj polovini istog veka formirana nova grupa — Jenisejska.

Prva sibirski gubernija osnovana je 1708. godine, a za prvog gubernatora postavljen je knez M. P. Gagarin. Glavni grad Sibira postao je Toboljsk. Istorijsko klatno se pokretalo, bogatstvo fakata sve više narasta. U sibirski prostranstva odlaze razne ekspedicije da izvrše prva ispitivanja: poznat je vredan naučni pohod za ono vreme, D. G. Meseršmita koji je otišao duboko u teritoriju »belog okeana« i prikupio dosta zapisa, oruđa i oružja, narodnosti koje su živele daleko na obalama Lene i u rečnim slivovima Bajkala. Na inicijativu cara Petra I, 1725. godine obrazovana je prva kamčatska ekspedicija čiji je zadatak bio da pregazi snežnom prtinom Sibir i stigne do Tihog okeana. Listajući dalje istorijska fakta utvrđen je kontinuitet sibirskog vremenoplova uprkos mnogim burama i dugom trajanju.

Hronika progonstva, kao oblika kazne, opsežno dopunjuje — prema mišljenju istoričara — određene cikluse prošlosti, osvetljava periode snage i opadanja, svedoči o unutrašnjim borbama i ilustruje značajna zbivanja na velikoj sibirskoj zemlji. Zatočeničke staze počinju da se utiru u XVI veku. Za vreme vladavine Ivana Groznog progonstvo dobija izvesnu zakonsku formu, a prostranstvo Sibira, pored geografskog pojma, postaje deo nekakvog džinovskog poligona za prevaspitavanje posrnulih.

Progonstvo se istorijski može pratiti od 12. marta 1582. godine, dakle dana kada ova mera kažnjavanja zvanično biva ustoličena među paragrafe. Od tada postoje pisani dokumenti o odlasku ljudi koji su pali u nemilost cara i carevine, bez obzira na stalešku pripadnost: u »silku«, u progonstvo, odlaze velmože, dvorjani, otpadnici, učesnici seljačkih ustanaka... svi koji su se na razne načine suprotstavljali carskoj vlasti.

Ubrzo, čitav akt progonstva dobija, ako se tako može reći, potpuniju formu, ustaljuje se, postaje veoma prihvatljiv vid kažnjavanja političkih krivaca koji su digli ruku na cara i carsku

²⁵ Prema pomenutim podacima na teritoriji su živele sledeće narodnosti: 36.000 Tunguza (Evena), 28.500 Jakuta, 27.000 Burjata, 16.000 Ugra, 15.000 Samojeđa, oko 26.000 severoistočnih azijskih narodnosti i razne druge etničke grupacije... Na prostranoj teritoriji Sibira nalazila su se plemena koja su naseljavala teritorije van poseda ruskih vladara: to su Tataři, jenisejski Kirgizi, sahalinski Giljaki, računa se njih oko 19.000 duž nepreglednih oaza, naseljenih najčešće kraj obala bogatih reka. Istordjska fakta pokazuju da je, nešto kasnije, krajem XVII i početkom XVIII veka u Sibiru bilo 236.000 stanovnika.

²⁶ Početkom XIX veka slika se izmenila, natalitet nekih narodnosti bio je veliki: računa se da je bilo 289.000 Burjata, 226.000 Jakuta, dok se broj ostalih narodnosti nije izmenio. Malobrojni narodi su, međutim, postupno nestajali — izumirali su ili se asimilirali. Računa se da je u prošlom veku bilo oko 4 i po miliona stanovnika na teritoriji Sibira.

državu.

Život poslanih u Sibir, poniženih i bespravnih, bio je veoma težak. Pored radova na velikom mrazu, postojali su i drugi vidovi fizičkog i psihičkog iscrpljivanja. Hroničari beleže da je samo jedna trećina prispelih preživela, ostali su umrli na dugom i teškom putu. Zla sudbina vrebala je prognane na svakom koraku ogromnog negostoljubivog prostora Sibira.

Epopeja prognanih robijaša postaje, vremenom, u raznim krajevima Sibira, složeni deo dugog istorijskog razvoja. Seljaci su u nekim krajevima veoma pomagali prognane; istoričari kažu da su u selima postojala posebna mesta na kojima se za zatvorenike, dovedene iz evropskog dela, ostavljala hrana. Postupno, ljudi poslani u progonstvo, radeći u zabitim predelima, nailaze, često, na sela starosedelaca i uspevaju da se odomaće: stvaraju porodice sa ženama raznih naroda Jakuta, Tunguza, Burjata...

U progonstvo su slani, često, zarobljeni za vreme dugih ratova koje su vodile carske vojskovođe na raznim stranama. Hiljade oficira i vojnika poslano je u razne krajeve Sibira. Na stranicama istorije zapisane su duge analize tragača prošlosti o boravku prognanih. Za one čija je želja da preturaju po svedočanstvima prohujalih vremena postoje, pored arheoloških, etnoloških i istorijskih fakata, tomovi knjiga u kojima najeminentniji autori prezentiraju rezultate svojih višegodišnjih studija i neumornih traganja za ostacima prošlosti.

Sredinom XIX veka, ruska vlada je ostala privržena praksi da obilato koristi prognane u Sibir kao formu za stvaranje pogodne radne snage neophodne za eksploataciju rudnih bogatstava i dalje osvajanje teško prohodnih predela »večne hladnoće«. Nekoliko hiljada prognanih radilo je na izgradnji velike Sibirske železnice, krčili su gustu šumu, pravili trasu, postavljali šine kojima će vagoni početi da prenose do udaljenih sibirskih gradova i sela sve ono što je nedostajalo za vreme dugih i teških zima. Kompozicije vozova odnosile su gvožđe, mašine, poljoprivredna oruđa, tkanine i drugu robu. Pruga je postala, na više načina, kako bi ovde rekli, prva široka »doroga« prema udaljenim predelima, spona ne samo kao saobraćajnica kojom će putovati tovari, nego kao pruga kojom će, kasnije, revolucionarna stremljenja, napredne ideje i svi vidovi preobražaja hitati prema sibirskim prostranstvima.

Među prognanim u Sibir bila je i, kako su istoričari zabeležili, »posebna vrsta ljudi«. Ne može se tačno utvrditi koliki je njihov procenat među prognanima, ali ostaje kao verodostojan podatak da su oni učinili veoma veliki uticaj, svejedno da li su u pojedinim mestima živeli u grupama ili pojedinačno, na prosvećenost, kulturu i takođe, doprineli da se među življem razviju demokratska i revolucionarna raspoloženja. U različitim istorijskim epohama progonstvo politički nepoželjnih ličnosti, postaje, često, neka vrsta bumeranga za carske vlastodršce koji će snažno najaviti revolucionarna zbivanja.

Među »političkim zločincima« čija je sudbina bila da odu u Sibir, bili su i dekabristi, učesnici ustanka 1825. godine, kada je Rusija, kako je pisao Lenjin, prvi osetila revolucionarni pokret.

Dekabristi su u progonstvu prvo popili gorku čašu stradanja u rudnicima, fabrikama i na gradilištima... ali su, vremenom, preuzeli ulogu prosvetitelja u zaostalim selima i varošima.

Duga je istorijska lista svestranog rada dekabrista, svakojakog preobražaja na mestu gde su stvarali porodice i živeli, neumorno radeći razne poslove. Bestužev je uspeo da otkrije naslage uglja u oblasti Gusinskog jezera.

Raznovrstan je doprinos učenih ljudi kakvi su bili dekabristi, u predelima gde su progonjeni. Izvesni Muravjov — Apostol uspeo je na hladnoj jakutskoj zemlji da zasadi kupus, Rajevski i Olankas pored raznog povrća dobijaju krastavac u staklenoj bašti, i onda, prvi u oblasti Bajkala, počinju u svojim baštama da uzgajaju lubenicu. Trubeckoj, Jakubovič i Podžio razradili su nalazišta zlata na obalama sibirskih reka.

Pored korisnih novina u zemljoradnji, dekabristi su lečili bolesne, otvarali škole i pedantno izučavali prirodna bogatstva Sibira.

Kuća Volkonskog u Irkutsku postala je stecište naprednih učenih ljudi, mesto na kome se

održavaju književne večeri, korisni razgovori i donose odluke o prosvjećivanju čitavog kraja. Vrata doma ovog poznatog dekabriste, kažu istoričari, bila su uvek otvorena sasvim običnim ljudima, radnicima i seljacima — Volkonski je rado razgovarao sa došljacima i davao korisne savete.

Epopeja Sibira kao mesta za kažnjavanje »političkih zločinaca« nastajala je naporedo sa razvojem revolucionarnog pokreta u Rusiji. U sećanju naroda još su žive istinite priče o boljševicima koji su nasledili sudbinu svojih istorijskih prethodnika i izdržali strašne dane sibirskog progonstva. Sva iskušenja oni su savladavali sa nepokolebljivom snagom, jer su čvrsto verovali u budućnost svoje zemlje.

Među onima za koje je vlada smatrala da je neophodno potrebno da ih udalji od centralnih reiona zemlje, našao se i Lenjin. Za vreme progonstva Lenjin je snagom svoga vizionarstva zapazio potencijalne mogućnosti Sibira. Vešto je ocenio značaj neiscrpnih bogatstava, govoreći često — kako su zapamtili njegovi drugovi — da je Sibir čaroban kraj, ogroman nenaseljen prostor sa velikom budućnošću.

Sve ovo pokazuje da nije nimalo slučajno interesovanje Lenjina, prvih dana posle oktobarske revolucije, prema Sibiru, kao i njegova pažnja u traganjima za najprihvatljivijim načinima primene praktičnih mera osvajanja gigantskog prostora — velike riznice neprocenjivog bogatstva. Aprila 1918. godine Lenjin je predložio razradu projekta o spajanju kompleksa gvozdene rude Urala s kamenim ugljem Kuznječkog basena, i, istovremeno, skrenuo pažnju na važnost izučavanja hidroenergetskih mogućnosti Sibira.

JEZERO, AKVARIJUM PRIRODE

Klasičan pejzaž guste šume, široki proplanci zeleni kao smaragdi, između kojih se, skoro ujednačeno, provlače asfaltni put i reka Angara, ispunjavaju razdaljinu od centra Irkutska do obala jezera Bajkal. Za nepun čas, koliko je potrebno da se automobilom stigne na krajičak džinovskog akvarijuma prirode, uz put iskrnsne s jedne ili druge strane po koje seoce sa dopadljivim kućama sačinjenim od drvenih balvana. Živopisan ambijent, nalik na skladno uklopljene boje goblenskih šema, najavljuje skoriji susret sa najdubljim jezerom na svetu.²⁷

Stari narodi, putujući po prostranstvu Sibira, dolazili su do obala Bajkala, i veoma često, zadivljeni velikom vodenom površinom bogatom ribom, podizali naselja i ostajali na padinama jedinstvenog jezera. Na zapadnoj obali Bajkala je i danas selo Onguren (u prevodu s burjatskog jezika znači »kraj puta«), čiji su prvi stanovnici, nekad, računali da su stigli na »kraj sveta« i da je besmislica nastaviti traganje za udobnijim mestom pod Suncem.

Na stotine takvih priča došljak može da čuje kada stigne u predele Bajkala, kako mi je dopadljivo rekao saputnik još na aerodromu po dolasku u Irkutsk, nađe se u »orbiti čuvenog jezera« i poželi da upozna njegovu prošlost i sadašnjost. čitav predeo je skup prirodnih retkosti u čijoj je žiži vodeni gigant, neobičnih kontrasta, ponekad teško objašnjivih pojava. Nije ni atraktivno ni nadmeno kada za taj nepregledni rezervat kažu da je, eto, Bajkal pravi »akvarijum prirode«, koji treba osmatrati sa svih strana, ispitivati veoma detaljno, uvlačiti se u njegovu dušu i osećati sve njegove uzdisaje i izdisaje.

Velika riznica prirode koju smo ugledali na mestu gde ističe Angara ličila je na — zaleđeno more. Bela staklasta površina jezera, skamenjena kao nekakva horizontalno ravna stena čiji obrisi dolaze odnekud, daleko odavde, izgledalo je da ponire u nezaleđeni tok reke Angare.

»Pogledajte, ovde se rađa reka, voda nije zaleđena. Sve što je proizvod Bajkalskog jezera, sve što je u njemu nastalo, po nekom nepisanom pravilu, mora da bude nešto izuzetno, neuobičajeno« — rekao je kolega Ostroumov najavljujući dolazak na obale iznenađenja. Zaista, deo Bajkalskog jezera, na tom prostoru koliki zahvataju vode koje napajaju korito Angare, oteo se od ledenog pokrivača. Nedaleko odatle, jedva dve stotine metara dalje, stanovnici obližnjih naselja

²⁷ Bajkal je jezero u kome je na jednom mestu izmerena dubina od 1620 metara, posle njega, prema analizama geografa, dolazi afričko jezero Tanganjika — 1470 metara.

bezbrizno se voze automobilom ili idu pešice ledenom površinom jezera.

Prvo je što namernik pita: kako se ljudi usuđuju, zar ne može da dođe do prskanja leda? Ne, kažu, nije još vreme za to, oni mogu bez brige svakodnevno da koriste »prečicu« do svojih sela, jer debljina leda na bajkalskom jezeru iznosi, sada, prvih nedelja aprila, više od jednog metra!

»Prelepo more, Sveti Bajkal«, kako ga pevaju u pesmi, mirovao je kao ledeni bregovi Arktika. Uspavani džin, nepomičan, delovao je prkosno, skrivajući svoje male i velike tajne. I odmah, na prvom koraku, trebalo je upoznati, ukratko, dvadesetak karakteristika od sigurno hiljadu i više koliko su naučnici, nadovezujući se na iskustva starosedelaca, uspeali da objasne u svojim radovima i studijama.

»Bajkal je čitavom svojom dužinom i svom svojom dubinom ogromna prirodna laboratorija. Za naučnike, ovde, uvek ostaje ponešto neispitano, nedovoljno istraženo, zagonetno i tajanstveno. Proniknuti u svet velikog jezera nije nimalo laka stvar« — rekla nam je odmerena Valentina Galkina, naučni saradnik Instituta za floru i faunu Bajkalskog jezera.

U prostranoj svetloj prostoriji naučne ustanove, podignute uz samu obalu jezera, počela je šetnja po nepoznatom svetu životinja koje su za svoju postojbinu izabrale vode jezera ili njegove raskošne obale pokrivene šumama i sočnim livadama. Teško je pobeležiti sve osobenosti najdubljeg jezera na svetu, a još teže, na prečac, shvatiti prostranstvo koje zauzima Bajkal (557.000 kvadratnih kilometara površine). Saradnici Instituta su izračunali da bi — pod pretpostavkom da 336 reka koje se ulivaju u jezero iznenada presuše — Bajkal oticao ravno 400 godina!

»Svim rekama sveta, kada bi bilo moguće da se kao nekakvi električni vodovi priključe Bajkalu, vode jezera bi otekle za punih osam meseci!« — dodala je Valentina Galkina pokazujući nam maketu jezera na kojoj se mogu sagledati razmere vodene površine i dubine.

Vode Bajkala su pitke (!); ako na bilo kom kraju došljak, negde na pustom predelu daleko od naselja, ožedni, problema nema, može da se napije iz jezera baš kao da se našao na izvoru. Bez hlora i svih ostalih prečišćavanja ljudi mogu da ugase žeđ bez bojazni da će se zaraziti.

Saradnici Instituta za floru i faunu ispitivali su na raznim krajevima vode jezera i utvrdili da određeni mikroorganizmi, igraju ulogu prečišćivača vode koja je uvek, u svako doba godine, čista i kristalno bistra. Zimi, kada sneg ne pokriva ledenu koru, stajati na površini Bajkala znači doživeti izuzetno uzbuđenje: led je providan, pogled dopre do dna, čitav podvodni svet se vidi u detalje kao kroz staklo osvetljenog akvarijuma.

»Česti zemljotresi pogađaju ovo područje. Geolozi tvrde da u zemljinoj kori nisu izvršena sva tektonska pomeranja, sastav stena je, kako se to kaže, mlađeg geološkog sastava. Ispitivanja pokazuju da životinje redovno predosećaju da će doći do pomeranja tla« — objašnjava saradnik Instituta dodajući još jednu karakteristiku iz bogate bajkalske riznice svakojakih iznenađenja.

Posle svakog zemljotresa na jezeru ostane pokoji trag — vidljiva promena. Na primer, 1862. godine pojavio se novi zaliv, obala je na jednom mestu izmenila oblik. Za dugu hroniku potresa najvažniji je bio onaj u noći 29. avgusta 1959. godine. Tlo se dobro treslo, dok je površina jezera bila mirna, ličila je na površinu zejtna. Naučna ispitivanja posle pomeranja tla, dala su konkretan rezultat: dno jezera se spustilo za osam metara!

Jato od deset hiljada ptica svako jutro nadleće mesto na kome ističe iz Bajkala reka Angara brzinom od dve hiljade kubnih metara vode u jednoj sekundi. Prava je atrakcija, nezaboravan doživljaj, posmatrati »stado« ptica kako, upravljajući širokim krilima, leti iznad vodene površine, tražeći hranu na jedino nezaleđenom mestu nepreglednog boravišta. Leti ovi gosti odlaze, sele se na obale duž čitave dužine i širine jezera, ali, posle nekoliko meseci, kada mrazevi ponovo zagrle Bajkal, vraćaju se na krajičak nezaleđenog vodenog neba u poteri za plenom.

Jednočasovni boravak u Institutu se produžio — karakteristike jezera su nepresušne... Naučna saradnica Valentina Galkina, predstavljajući ukratko na najpristupačniji način sve odlike utvrđene posle opsežnih ispitivanja u velikoj prirodnoj laboratoriji, posedovala je uvek neki važan detalj. U svakom litru vode, na svakom kvadratnom metru obale ili guste šume na prilazima Bajkala, krije se ponešto izuzetno, vredno pažnje. Nije ništa neobično ako se, posle dugo godina

naučnih ispitivanja jezera, otvoreno prizna da, pored svih proučenih i objašnjenih karakteristika i pojava, postoje neobjašnjene zagonetke prirode, hipoteze o biljnom i životinjskom carstvu prisutnom u okvirima ogromnog Bajkalskog jezera.

Foke žive na Bajkalu!?

Ovo nije deo legende, detalj uzet iz nekakvog turističkog vodiča, polarne životinje su neprestano u središtu naučnih istraživanja i posmatranja. Foke su zaposele severne i srednje delove jezera; na njih su, još pre više od tri stotine godina, obratili pažnju narodi koji su prvi dolazili na obale Bajkala.

Prvo pitanje koje su naučnici, u novije vreme, postavili i istraživali čitav »slučaj« bilo je: otkud morske životinje na obalama slatkovodnog jezera?

Arheolozi su doprineli da se upotpuni hipoteza o fokama, pišući u svojim studijama da je »nekadašnji čovek gajio foke na obalama Bajkala već u drugoj polovini osamnaestog veka«. Broj foka se vremenom, prema rečima naučnika, povećavao i smanjivao. To je uvek zavisilo od ulova koji je bio veliki zbog veoma korisne kože i krzna.

Danas više nema nikakvih bojazni da bi moglo da dođe do istrebljenja ove retke životinje na obalama Bajkala. Prema informacijama saradnice Instituta, sredovečne žene, koja poznaje floru i faunu jezera kao svoj dom, Bajkal je mesto na kome sada živi oko šezdeset hiljada foka. O njima se vodi briga kao i o svim drugim životinjama u vodi i na suvu, neprestano se ima na umu da je najdublje jezero na svetu redak rezervat — jedinstven akvarijum prirode.

Kada je, svojevremeno, bio završen projekat za podizanje velikih kompleksa industrije toliko tražene celuloze na svetskom tržištu, naučnici su odvažno rekli: »stop!« Energično su tražili da se prethodno izvrše detaljna ispitivanja, koliko će otpadne vode iz budućih fabričkih postrojenja, koja su predviđena da se izgrade na rekama čije se vode ulivaju u Bajkal, zagaditi jezero i ugroziti bogat rezervat životinjskog carstva. Sovjetska vlada je naložila da se pristupi detaljnom ispitivanju i eksperimentima na čitavom području Bajkala. Važan korak učinjen je, ako se tako može reći, što u prisutnom obračunu pojnova civilizacija — priroda, nije poremećena ravnoteža na štetu jedne ili druge strane. Eksperimenti nisu bili ni jednostavni ni brzi, prevashodno je trebalo utvrditi kako zaštititi čistu vodu jezera. Prvi opit naučnika bio je sledeći: dva velika akvarijuma napunjena su vodom iz jezera sa ribama i svim ostalim organizmima iz bogate vodene riznice; kroz jedan je puštana »otpadna voda« sa sulfatnim jedinjenjima, a u drugi čista jezerska voda. Rezultat nije bio frapantan kako se očekivalo posle prvih proračuna stručnjaka. Utvrđeno je da, ipak, voda sa raznim sulfatnim jedinjenjima, naravno kada se nađe u kristalno čistoj vodi, ne ugrožava životinjski svet. Ribe i organizmi preživeli su zagađenje, ali su za svaki slučaj eksperti sugerirali da »otpadne vode« ne smeju nikad da pređu određenu procentažu zagađenja.

Posle detaljnih analiza naučnika, najviše sovjetske vlasti odobrile su nastavak podizanja velikih fabrika celuloze — Bajkalski celulozni zavod; ali da neprestano, uprkos obavezne gradnje postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, treba održavati sistematsku kontrolu stepena zagađenja na »kritičnim mestima«, da se, vremenom, životinjski svet Bajkala ne bi ugrozio.

Prirodni akvarijum sa svim svojim ogromnim carstvom odškrinuo je vrata da bi propustio civilizaciju na svoje obale. Naseljavanje giganata industrije celuloze na domak šuma, koje poput nekakvog ogromnog prirodnog venca okružuju jezero, najavljuje početak iskorišćavanja još jednog bogatstva iz nepresušne sibirске riznice.

Kada sam asfaltnim putem napustio Bajkal i krenuo prema Irkutsku, sibirsko putešestvije približilo se kraju.

Jedan ogroman svet govorio je o sebi, otvorena srca, iskreno, neposredno, odmereno i razborito. Sibir, mozaično raznovrstan, doživljen na užarenim snegovima i sa ljudima koji huk industrijalizacije doživljavaju sasvim smireno, predstavlja danas — veliko čudo bez malih čudesa.